

1000-tal till 1800-tal i Västra kvarteret

Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning Västerås 232:1, stadslager
Norra Källgatan och Kungsgatan
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanland län
Västmanland

Duncan Alexander
med bidrag av Ingela Harrysson & Kristina Jonsson

1000-tal till 1800-tal i Västra kvarteret

Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning Västerås 232:1, stadslager
Norra Källgatan och Kungsgatan
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Duncan Alexander
med bidrag av Ingela Harrysson & Kristina Jonsson

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2020

Omslag: Vy över Västerås från nordväst, sannolikt från sent 1700-tal. Där åkermarken ligger i förgrunden löper idag den norra delen av Norra Källgatan. Teckningen kan inte hänföras till en bestämd tecknare, men är utförd av en konstnär i kretsen kring Elias Martin och Johan Fredrik Martin, känd som Martins skola. Förvaras i Uppsala universitetsbibliotek. Hämtad från Alvin.

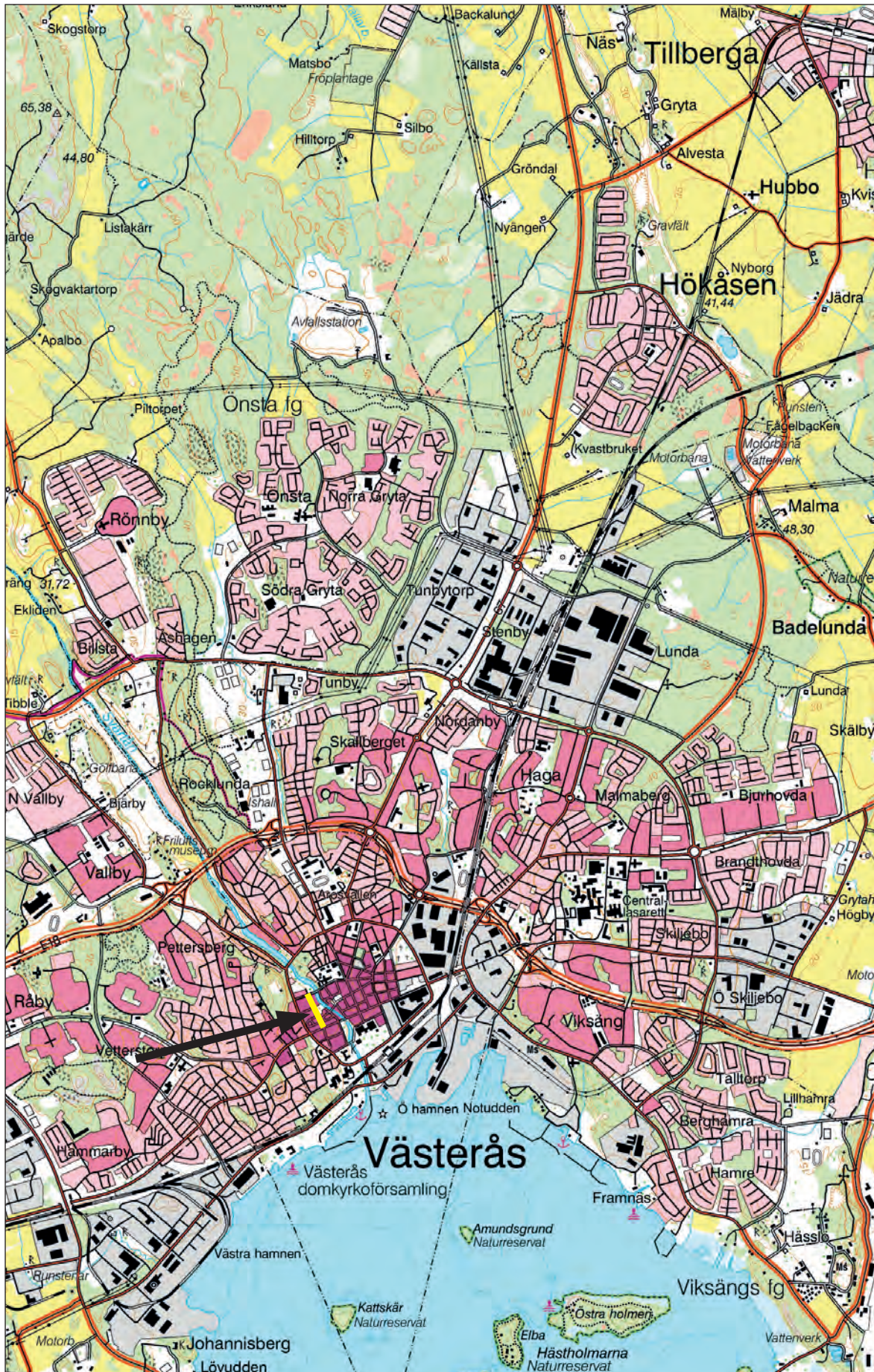
Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande MS2012/02954.

ISBN 978-91-7453-604-1

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Historisk bakgrund	7
Undersökningens förutsättningar.	8
Undersökningsområdet	8
Arkeologisk potential	8
Syfte och ambitionsnivå	10
Metod och genomförande	11
Undersökningsresultat	12
Område 1A	12
Område 2A och 2B.	15
Område 3B	21
Område 3A	25
Område 7A och 7B samt Trädgrop 1–3	28
Område 3C	32
Område 4A och 4B.	32
Område 5A–E.	35
Område 6A	35
Område 8A	35
Fasindelning och tolkning.	36
Fas 1: Tiden fram till 1100	36
Fas 2: 1100-talet	38
Fas 3: 1200-talet	40
Fas 4: 1300-talet	47
Fas 5: 1400-talet	50
Fas 6: 1500-talet	53
Fas 7A: 1600–1650	54
Fas 7B: 1650–1700	54
Fas 8: 1700–1900	58
Slutsatser och diskussion.	62
Utvärdering	65
Referenser	66
Kart- och arkivmaterial.	66
Skriftliga källor	66
Muntliga uppgifter	67
Digitala källor	67
Tekniska och administrativa uppgifter	68
Bilagor	69
Bilaga 1. Kontexter.	69
Bilaga 2. Fynd	75
Bilaga 3. Keramikanalys	79
Bilaga 4. Makrofossilanalys.	91
Bilaga 5. ¹⁴ C-analys	101
Bilaga 6. Osteologisk analys.	110
Bilaga 7. Tidigare undersökningar i närområdet	129
Bilaga 8. Detaljplaner över byggnader	135
Bilaga 9. Sektioner.	140

Figur 1. Utdrag ur digitala Gröna kartan. Norra Källgatan är markerad med ett gult streck och svart pil. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård har utfört en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning i och vid Norra Källgatan i Västerås (för platsens läge, se figurer 1–3). Det aktuella området ligger inom fornlämning Västerås 232:1, stadslager. Anledningen till undersökningen var ledningsdragning för vatten och fjärrvärme samt ombyggnation av gata, och kostnadsansvarig var Västerås stad. Undersökningen inleddes i juni månad 2015 och avslutades i november 2015.

Stora delar av området var störda av sentida ledningsdragningar och konstruktionen av gatorna. Trots detta genererade undersökningen en stor mängd ny information om stadsdelen som tidigare gick under namnet Västra kvarteret. Den äldsta markanvändningen inleddes redan före år 1100, och från denna tid påträffades en byggnad i ett schakt i Kungsgatan. I detta skede förefaller det framför allt ha varit delarna närmast Svartån och Stadsparken som var bebyggda – längre norrut var karaktären mer rural och möjligen utan bebyggelse. Ett antal byggnader med datering till 1200-talet påvisar en påtaglig bebyggelseexpansion under detta århundrade, och från denna tid finns även spår av hantverk. Under 1300-tal förefaller odling ha varit den dominerande aktiviteten, framför allt i delarna mellan dagens Bondegatan och Kungsgatan. En brand har sannolikt drabbat området under 1300-talet, och en ny bebyggelsefas vidtog under 1400-tal.

Undersökningen påvisade en markant nedgång i aktiviteter under 1500-talet och ända fram till mitten av 1600-talet då en ny expansionsfas vidtar, sannolikt relaterad till den nya stadsplanen som utarbetades på 1640-talet. Ytterligare undersökningar kan dock komma att fylla detta glapp. Det förefaller emellertid som att denna del av staden har haft en tämligen rural prägel under medeltiden, möjligen med undantag under 1200- och 1400-talen, och vidare in i tidigmodern tid. Dess lantliga prägel illustreras fint genom teckningen från 1700-talet som ligger på denna rapport's framsida.

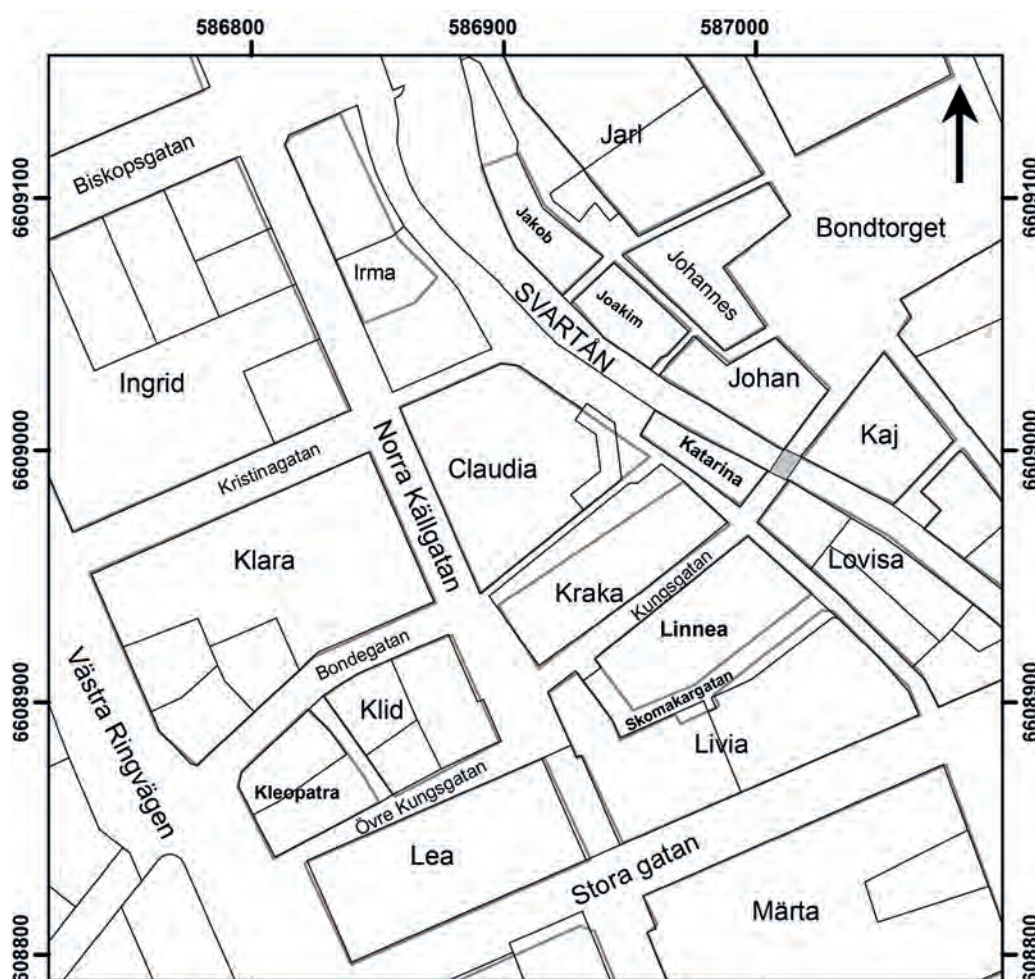
Figur 2. Översikt över centrala Västerås. Schakten i Norra Källgatav på Västermalm är markerade med röd färg. Utdrag ur Fastighetskartan, skala 1:10 000.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård har efter beslut av Länsstyrelsen i Västmanlands län utfört en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning i och vid Norra Källgatan i Västerås (för platsens läge, se figurer 1–3). Det aktuella området ligger inom fornlämning Västerås 232:1, stadslager. Anledningen till undersökningen var ledningsdragnings för vatten och fjärrvärme samt ombyggnation av gata, och kostnadsansvarig var Västerås stad. Undersökningen inleddes i juni månad 2015 och avslutades i november 2015.

Historisk bakgrund

Västerås stads fornlämning 232:1, stadslager, utgörs av lämningar från medeltid och framåt. Undersökningsområdet ligger inom den del av Västerås som under medeltiden kallades för Västra kvarteret. I närområdet har man även påträffat lämningar från vikingatid och 1000-talet som representerar en preurban fas. Dessa har påträffats i Stadsparken (öster om kvarteret Märta, jfr figur 3) och i kvarteret Linnea (Bergquist 1996b; Alström 2013; Ros 2015b).

Figur 3. Kvarter och gator i anslutning till Norra Källgatan. Utdrag ur Fastighetskartan, skala 1:3 000.

Stadslagren i Västerås har undersöks vid ett flertal tillfällen och precis som i många andra svenska städer mestadels i form av mindre schaktningsövervakningar. Delar av resultaten från äldre undersökningar finns sammanställda i rapporten *Medeltidsstaden 4: Västerås* (Gustafsson & Redin 1977) och i antologin *Västerås: 1000 år i centrum* (Annuswer m.fl. 1990). Inför arbetet i Norra Källgatan hade även länsstyrelsen gjort en sammanställning av resultat från närområdet, vilken finns återgiven i denna rapport som Bilaga 7. Ett relativt stort antal av de mindre undersökningarna har utförts av Stiftelsen Kulturmiljövård, varav flera i anslutning till Norra Källgatan (t.ex. Alström 2010; Ros 2015a). Vanligtvis har dessa undersökningar på grund av moderna markstörningar givit en relativt begränsad bild av stadens äldre historia.

I närområdet har dock tre större undersökningar gjorts vilka har bidragit med viktig information om Västerås stads utveckling på den västra sidan av Svartån under medeltiden och senare perioder. I kvarteret Livia, beläget direkt norr om Stora gatan vid Norra Källgatans östra sida (se figur 3), genomfördes en utgrävning 1938 då man undersökte lämningar efter den medeltida kyrkan St Nicolai med tillhörande kyrkogård (Bergquist 1996b:8). 1987 gjordes en undersökning i kvarteret Kludia, där Klippan-parkeringen ligger idag. Där påträffades bebyggelse lämningar från sent 1200-tal och framåt (Bergquist 1996a). Den tredje stora undersökningen berörde kvarteret Linnea direkt norr om Livia (Linnea är idag inkorporerat i Livia), undersökt 1988. Där påträffades bland annat ett skomakeri från 1200-/1300-talen (Bergquist 1996b).

Undersökningens förutsättningar

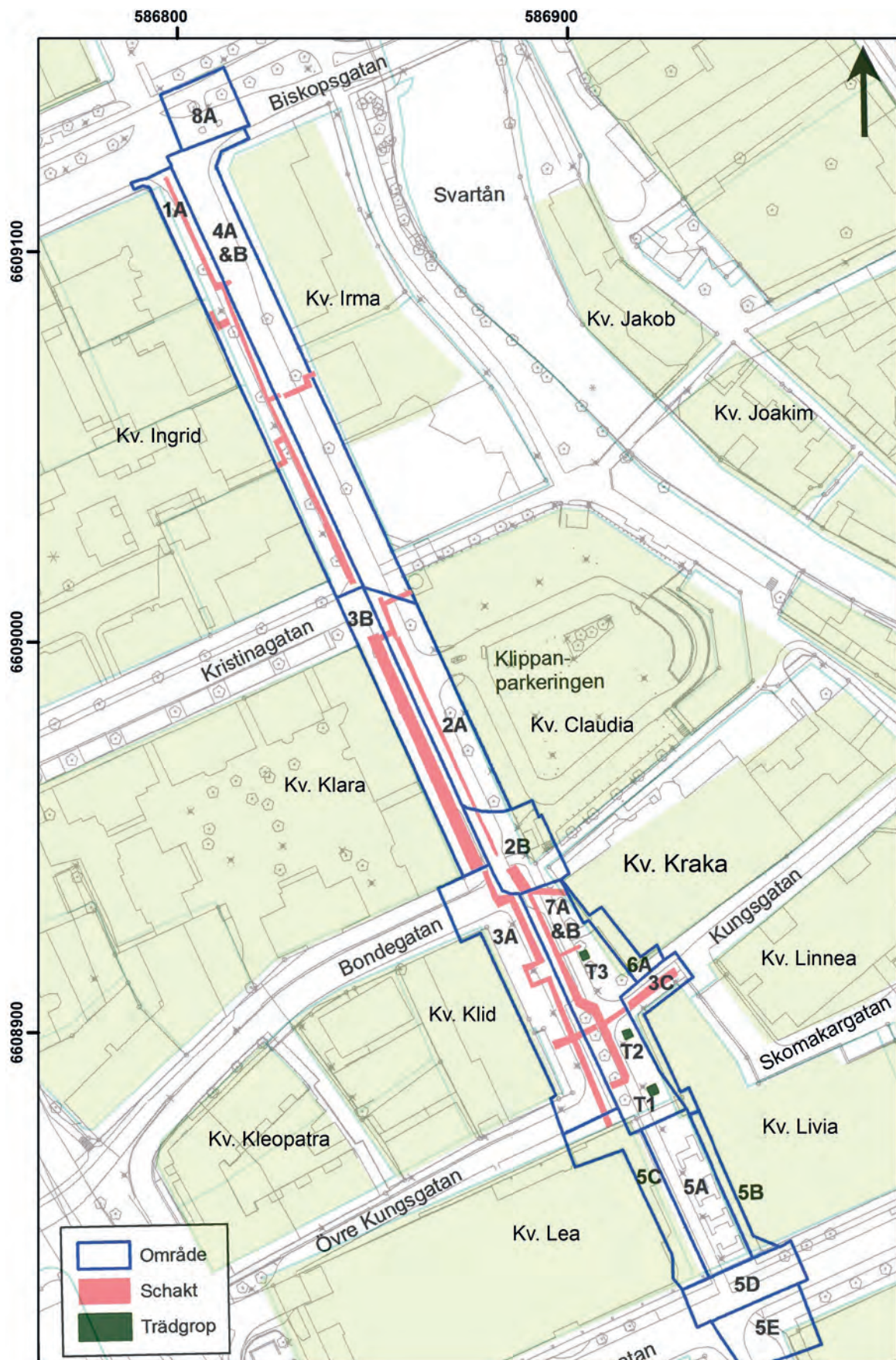
Undersökningsområdet

Norra Källgatan löper i innerstadens västra del, i nord-sydlig riktning mellan Biskopsgatan i norr och Stora gatan i söder. Norr om Biskopsgatan övergår den till Biskopsgården, och söder om Stora gatan till Källgatan. Gatan fick sin nuvarande utbredning någon gång under sent 1800-tal och då tillkom även de korsande gatorna Bondegatan och Kristinagatan. Den ligger i flack mark och är ca 360 meter lång. Dess idag flacka utseende stämmer sannolikt inte med den ursprungliga topografin i området. Generellt är de västra delarna av området högre belägna, och marken sluttar därifrån ned mot Svartån i öster. Svartån har sannolikt varit bredare under medeltid vilket undersökningen i Linnea bekräftade genom påvisandet av ett kraftigt svämlager som täckt de äldsta lämningarna.

Undersökningsytorna i Norra Källgatan bestod av asfalterad gatemark samt trottoarmark belagd med asfalt eller plattor. Området var ca 360 meter långt med en bredd som varierade mellan 6 och 20 meter, motsvarade en yta om sammanlagt ca 7 500 m². Hela detta område schaktades dock inte ned till samma djup; individuella djupare schakt grävdes inom de av uppdragsgivaren fastställda delytorna Område 1A–8A. Dessa har inte nummerats i rapporten, förutom Trädgrop 1–3 i delområde 7A+B (se plan i figur 4).

Arkeologisk potential

När förundersökningen skulle inledas var det från tidigare undersökningar känt att kulturlagren i området omfattar medeltid och 1600–1800-tal. Eftersom det har grävts för ledningsdragningar i gatan under årens lopp var det dock utifrån befintliga underlag svårt att avgöra hur mycket och vad som kunde finnas bevarat. Bevarandegraden och tjockleken på kulturlagren bedömdes sannolikt kunna variera mellan olika delar

Figur 4. Plan över Område 1A–8A (blå linjer), djupschakten inom delområdena (rosa fält) samt Trädgrop T1–T3 (gröna rutor). Baserad på underlagskarta från Bro & Väg AB samt Fastighetskartan. Skala 1:1 500.

av undersökningsområdet. Känt sedan tidigare undersökningar var att det i området kring kvarteren Livia och Linnea har funnits kulturlager med en tjocklek upp till tre meter. Cirka 75 meter norr därom i kvarteret Klaudia var kulturlagren endast 0,5 meter tjocka. Att tjockleken varierar kan bero på flera faktorer, dels intensiteten i hur området nyttjats och dels i vilken utsträckning kulturlagren utsatts för störningar som lett till att nedbrytningsprocessen påskyndats. Nedbrytningen av städernas kulturlager är idag ett välkänt problem som orsakas av bl.a. ledningsdragningar och grävning för dränering runt byggnader, men även miljöföroreningar i form av försurad nederbörd kan vara en bidragande orsak (Ljung 2002; Beronius Jörpeland & Nordström 2006; Anund 2008).

Vad gäller medeltida lämningar så är det genom Sven Olssons (1985b) kartrekonstruktioner känt att Norra Källgatan går över den medeltida kyrkplatsen framför S:t Nicolai kyrka i området mellan Stora Gatan och Kungsgatan (jfr figur 49 nedan). Kyrkogården var belägen öster om gatan och redan från 1591 finns uppgifter om att kyrkan då var riven. Norr om Kungsgatan (strax norr om Bondegatan och söder om Kristinagatan) går Norra Källgatan över medeltida tomtmark och passerar läget för två äldre gator: Glasgatan samt Lilla Glasgatan som sedermera kallades Repslagargatan.

Vid 1600-talets gaturegleringar som troligen skedde på 1640-talet anlades Norra Källgatan fram till Kungsgatan, som också är en ny gata. Efter gaturregleringen och stadsbranden 1668 fick södra delen av området en ny tomtstruktur. Sammantaget innebär detta att det fanns goda förutsättningar att besvara frågor kring stadstomter och gators förändring och utbredning inom de Västra kvarteren.

Från 1600-talet och fram till 1800-talets andra hälft gick den norra stadsgränsen vid läget för de södra delarna av kvarteren Ingrid och Irma, strax norr om Kristinagatan. Den nordligaste delen av Norra Källgatan bedömdes därmed ha låg arkeologiskt potential.

Sammanfattningsvis kan sägas att trots att det var svårt att uppskatta vilken omfattning eventuella bevarade stadslager skulle kunna ha, så kunde resultat från tidigare undersökningar i området indikera att även undersökningen i Norra Källgatan sannolikt skulle kunna generera ytterligare kunskap kring stadens utbredning, tillväxt och äldre tomtstruktur. Den skulle också kunna påvisa hur kulturlager och eventuella träkonstruktioner och fynd av organiskt material har påverkats av äldre schaktningar i området med avseende på nedbrytningsprocesser och uttorkning.

Syfte och ambitionsnivå

Schaktningsövervakningens syfte var, enligt länsstyrelsens förfrågningsunderlag, att dokumentera fornlämningen för att tillvarata kunskap som förväntas bidra till områdets historia och som kan komma att bli till nytta för framtida samhällsplaneringen. Om det vid undersökningen framkom komplexa anläggningar eller kulturlager skulle överläggningar tas med länsstyrelsen kring planeringen av det fortsatta fältarbetet.

Förundersökningen skulle klargöra följande:

- Fornlämningens utbredning inom schaktet.
- Bedömning av kulturlager, anläggningar och fynd avseende karaktär, mängd och bevarandegrad.
- Preliminär datering.
- Preliminär tolkning av fornlämningen.

Vidare gjorde länsstyrelsen bedömningen att ambitionsnivån inom projektet skulle vara rimlig (det vill säga varken låg eller hög) vad gällde åtgärder, men att dokumentationen skulle vara av god kvalitet.

Den rimliga ambitionsnivån skulle erhållas enligt följande:

- Arkeolog deltog vid schaktning inom ytor där fornlämning förväntades.
- Vid större orörda kulturlager skulle ett urval undersökas, där medeltida eller äldre kulturlager prioriterades.
- Kulturlager eller anläggningar som bedömdes vara yngre än 1700-talets mitt skulle inte undersökas manuellt eller dokumenteras i plan.
- Samtliga anläggningar som bedömdes vara äldre än 1700-talets mitt skulle dokumenteras i plan.
- Kulturlager skulle dokumenteras i sektion och om nödvändigt i plan.
- Material för ¹⁴C-analys skulle tas från de undre kulturlagren och av ett urval av anläggningarna.

Metod och genomförande

Eftersom markarbetena skulle ske inom en relativt livligt trafikerad stadsgata där trafikens framkomlighet delvis kom att begränsas skedde schaktningen växelvis på höger respektive vänster vägbana. Schaktningen inleddes i den norra delen av området och arbetade sig på så sätt etappvis söderut mot Stora Gatan, periodvis användes två maskiner men inom olika delar av området. Eftersom biltrafiken till stora delar kom att styra upplägget för schaktningen fick det till följd för den arkeologiska kontrollen och undersökningen att vad som kunde ha varit sammanhängande ytor gjordes i två delar. Dumpmassor från schaktningen fraktades bort kontinuerligt under hela undersökningen för att inte hindra arbetet. När bärlager för gatunivå hade avlägsnats med maskin gjordes en antikvarisk bedömning av kulturlager med avseende på fyndsammansättning och om lagret såg intakt eller påfört ut, det vill säga om det utgjordes av t.ex. utfyllnadslager. Påförda lager schaktades bort i tunna skikt och daterande fynd samlades in. Om lagret innehöll fynd från senare tidsperioder än 1850 noterades endast fyndsammansättning men ingen insamling skedde.

Ytor med sammanhängande kulturlager och anläggningar handrensades efter schaktning och undersöktes därefter enligt Single Context-metoden. Detta gällde främst området mellan Bondegatan och Kristinagatan. Delar av dessa ytor kom även att handritas i plan i skala 1:20. Sektionsritning uppfördes löpande i skala 1:20, vid längre sektioner där lagerföljd inte ändrades ritades utvalda utsnitt.

Fotodokumentation har skett fortlöpande under hela undersökningen av schakt, ytor och enskilda anläggningar. Fynd samlades in manuellt från lager och anläggningar allteftersom schaktning och undersökning fortskred. Samtliga fynd har relaterats till respektive kontext som de påträffades i. Material för makrofossilanalys och ¹⁴C-analys samlades in från anläggningar och kulturlager som bedömdes vara äldre än 1500-tal, företrädesvis från de lägre nivåerna.

Digital inmätning kom att ske i mindre omfattning än planerat eftersom schaktningen inte följde en fastställd plan. De osäkra tidsaspekterna fick till följd att mätinstrument endast fanns tillgängligt under en kort period. Höjd på asfaltkant och schaktets botten erhöles dock digitalt med hjälp av grävmaskinens GPS. I de fall då man grävde i gamla schakt rensades schaktväggarna inte upp eftersom det hade inneburit att schaktet hade breddats på ett sätt som inte ingick i planeringen.

I det efterföljande rapportarbetet har de arkeologiska tolkningarna sammanfogats med naturvetenskapliga analyser avseende delar av det osteologiska materialet, ¹⁴C-dateringar av djurben samt makrofossilanalys. Vidare har en specialregistrering och genomgång av det keramiska materialet genomförts samt en analys av äldre kartor.

Undersökningsresultat

Nedan redovisas ett urval av de lämningar som berördes av undersökningen. Majoriteten av de lager som påträffades dokumenterades dock enbart i sektion, och endast ett urval av dessa beskrivs i löptexten. Övriga redovisas i lagerbeskrivningarna för respektive sektionssritning i de fall dessa har återgivits i rapporten (övriga finns arkiverade). Sektionernas lägen, och vissa anläggningar endast synliga i sektion, har markerats på planerna. Anläggningar och lager benämns i texten med det kontextnummer de har fått vid inmätning eller efterregistrering i Intrasis. Vissa har två nummer: det förekommer i fall där samma kontext har fått olika nummer vid plan- och sektionssdokumentation, samt i fall då två separata kontexter representerar samma anläggning/lager. För byggnader och brunnar har ingående kontexter lagts samman till grupper (t.ex. ”Byggnad 1”).

Resultaten redovisas områdesvis, dock inte i nummerordning. Istället har de strukturerats efter geografiskt läge och förekomst av lämningar, med områden utan lämningar sist. Lämningarnas huvudsakliga tolkning och datering diskuteras i påföljande kapitel ”Fasindelning och tolkning”.

Område 1A

Åtgärder och topografi i Område 1

I område 1A grävdes ett 120 meter långt schakt längs Norra Källgatans västra sida mellan Kristinagatan och Biskopsgatan (se figur 4). Schaktet grävdes för en fjärrvärmeledning, så det innefattade även korta utlöpande schakt där anslutningar skulle dras från huvudröret till de enskilda byggnaderna. Schaktet var omkring 1,4 meter brett och grävdes till mellan 1,3 (i norr) och 1,5 (i söder) meters djup. Områdets ursprungstopografi, som det såg ut före anläggandet av Norra Källgatan, har haft stor inverkan på bevaringsförhållandena för arkeologiska lämningar. I schaktets norra delar var det uppenbart att de topografiska förhållandena har modifierats kraftigt, och att alla eventuella arkeologiska lämningar med undantag för ett fåtal djupa nedgrävningar därmed har tagits bort. I de centrala och södra delarna av schaktet har den ursprungliga marknivån varit lägre än idag, vilket illustrerades av en omfattande utfyllning med stenar som sträckte sig längs över 40 meter av schaktets botten (mer om denna nedan). Stenpackningen har sannolikt lagts ut för att höja marknivån i samband med utläggandet av Norra Källgatan. Detta innebär också att det fortfarande finns potential för bevarade arkeologiska lämningar under denna packning.

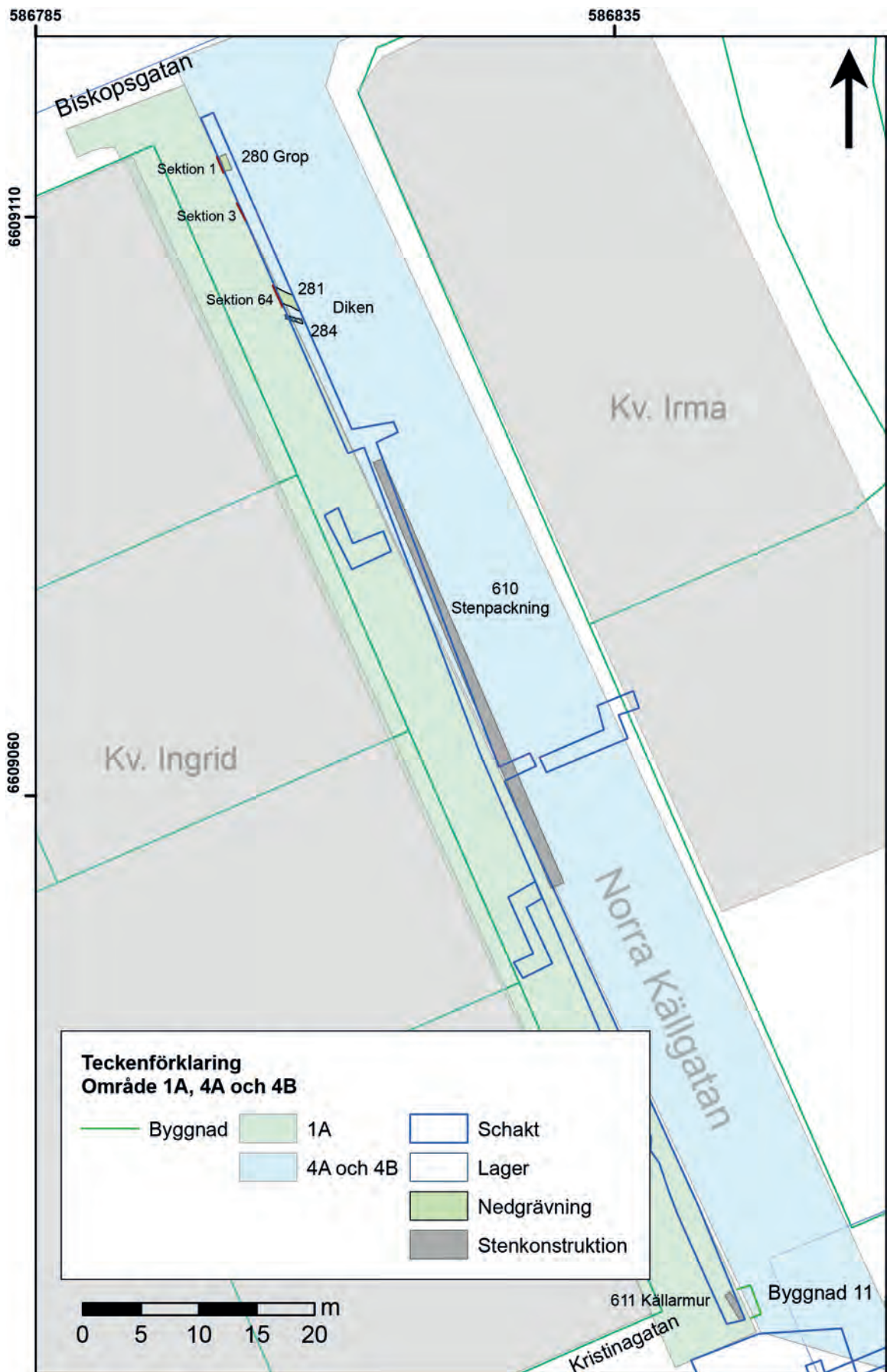
Nedan beskrivs de anläggningar som påträffades (se plan i figur 6) med början i den norra änden av schaktet.

Grop 280

I den västra schaktväggen framkom grop 280 (figur 5). Den var 0,75 meter bred och 0,45 meter djup, med en homogen fyllning (279) innehållande metallklipp och lättviktig järnslag samt kol- och tegelbitar. En skärva yngre rödgods (F142), daterad till 1640–1690, påträffades i gropen. Gropen har tolkats som en avfallsgrop, sannolikt tillhörande en smedja.

Figur 5. Avfallsgrop 280.
Foto mot V av Duncan Alexander.

Figur 6. Översiktsplan över lämningar i Område 1A, 4A och 4B. Lägen för sektioner är också markerade. Skala 1:500.

Dike 281 and 284

Några meter söderut framkom två anläggningar i schaktbotten, båda orienterade i väst-öst. Den ena var ett 0,5 meter djupt dike (281), fyllt med ackumulerad odlingsjord med inslag av små tegelfragment samt yngre rödgods och kritpipsfragment (ej tillvaratagna). Diket har sannolikt grävts för att dränera ytvatten, och det kan även ha utgjort en markgräns. Direkt söder om detta löpte ytterligare ett stenfyllt dike (284), detta har varit jordtäckt och har haft en dränerande funktion under markytan (figur 7). Dike 284 innehöll inget daterande material.

Figur 7. På bilden ses det stenfyllda diket 284. Foto mot VSV av Duncan Alexander.

Schakt utan bevarade kulturlager

Stora delar av schaktet var stört av moderna ledningsdragningar, framför allt i ett brett stråk ned längs mitten av gatan. Nära schaktets norra ände, i den östra schaktväggen, kunde dock en sektion (S1) med bevarade lager dokumenteras. Under konstruktionslager för gatan fanns ett lager med inslag av kol- och tegelbitar, omrört genom påverkan av rötter och maskar. Det utgör sannolikt ett odlingslager. Lagret kunde inte dateras, men det låg direkt på den naturliga leran.

Figur 8. En del av stenpackningen 610. Foto mot N av Duncan Alexander.

I den centrala delen av schaktet grävdes två mindre anslutningsschakt mot byggnader väster om gatan. Schakten var 0,8 meter breda och grävdes till 1,3 meters djup. I båda var marken störd av trädgrovar och rötter. Intill befintliga hus var marken urschaktad i samband med grundläggning för hus och källare under 1900-tal.

Stenpackning 610

I den centrala delen av huvudschaktet låg en omkring 40 meter lång stenpackningen 610 (figur 8). I dess norra del var den endast 0,25 meter tjock och bestod av ett skikt stenar; det var dock uppenbart att den var betydligt tjockare och flerskiktad i den södra delen. Stenpackningens topp låg 0,75 meter under dagens gatunivå, men den

Figur 9. Källarväggen 611 (Byggnad 11). Foto mot Ö av Duncan Alexander.

fortsatte ned till ett större djup än schaktbotten som var 1,5 meter under gatan. Stenarna föreföll ha deponerats vid ett och samma tillfälle, sannolikt för att fylla ut en omfattande svacka i terrängen. Ett tunt matjordslager låg på stenarna vilket antyder att de kan ha täckts med jord efter deponeringen, och att ytan därmed har legat öppen ett tag innan gatan anlades omkring år 1900.

Byggnad 11 (stenkällare)

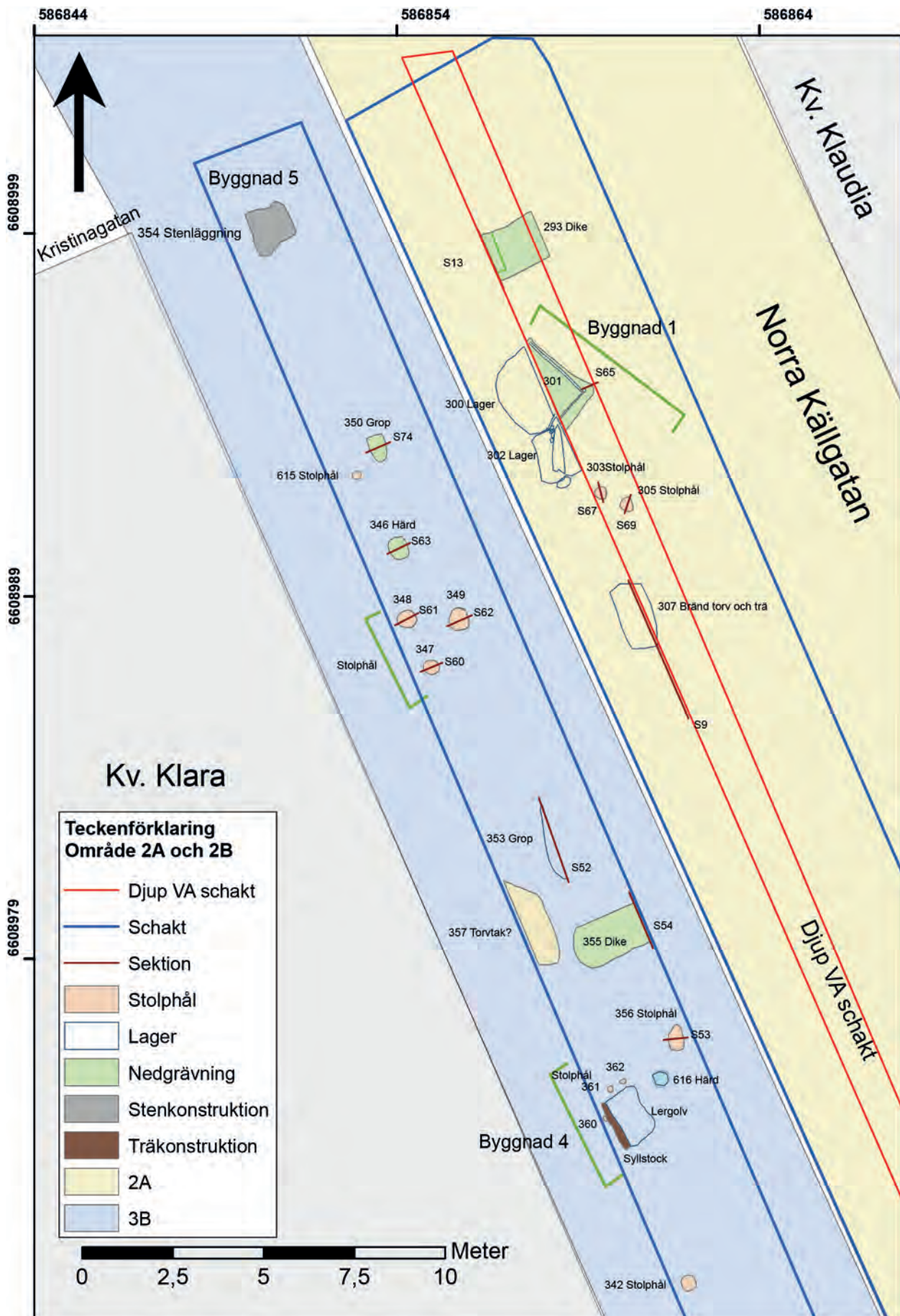
I schaktets södra ände framkom en välbyggd grundmur (611) som visade sig vara rester efter en källare (Byggnad 11, figur 9). Väggen var orienterad i NNV–SSÖ. Den nordöstra sidan av källarens insida var fylld med raseringsmassor. Sydväst om väggen, vid källarens utsida, fanns ett matjordslager – möjligen en odlingsbädd – vilket påvisar nivån på den med källaren samtida marknivån (ca 0,8 meter under dagens marknivå).

Område 2A och 2B

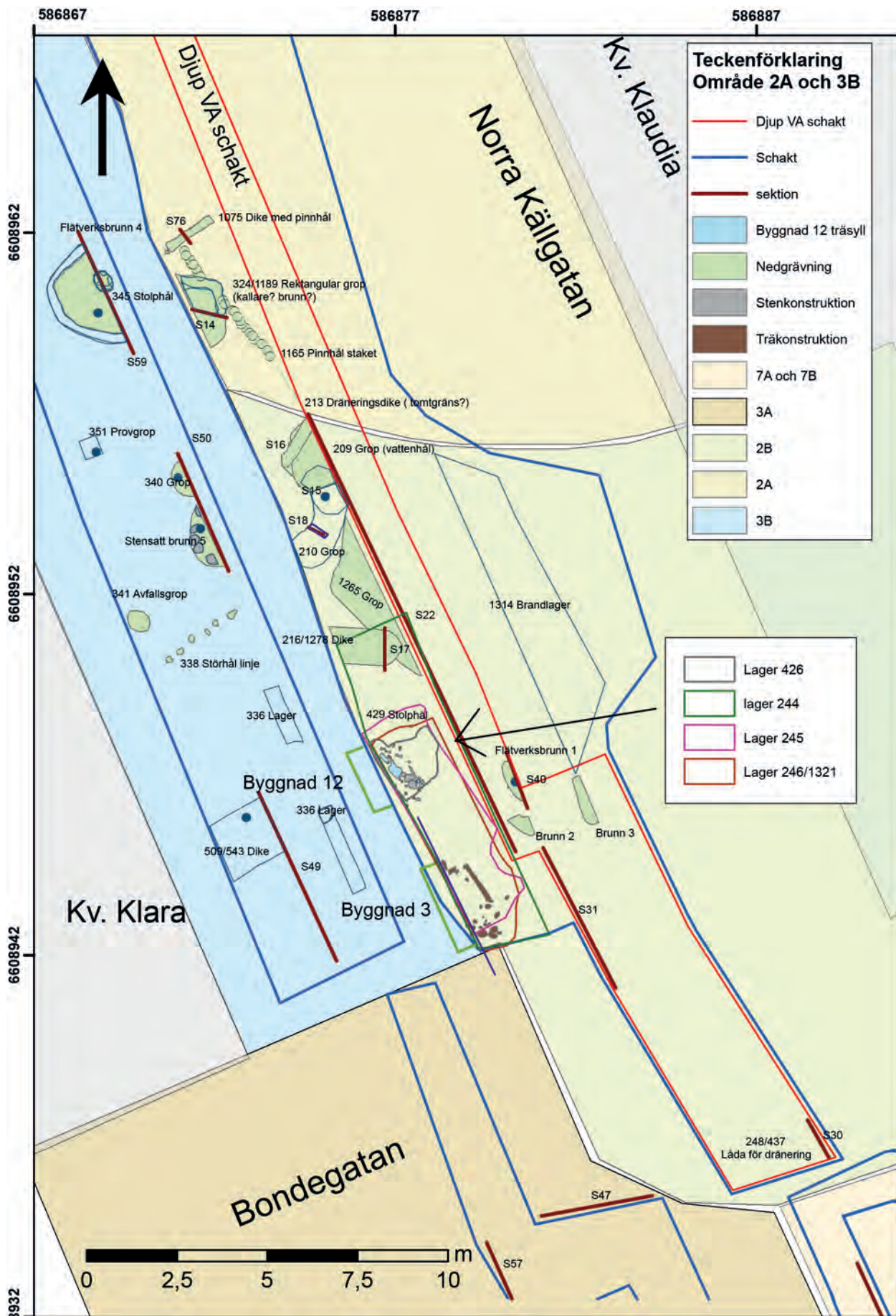
Åtgärder och topografi i Område 2A och 2B

Område 2A löpte mellan Bondegatan och Kristinagatan i form av ett stråk längs gatans östra sida (se figur 4). Med anledning av att vägens ytskikt skulle läggas om grävdes hela ytan inom Område 2A ut ned till 0,6 meters djup. Längs hela områdets utbredning, och vidare in i Område 2B, grävdes även ett 65 meter långt vattenledningsschakt som var 0,8 meter brett. Det grävdes till 1,5 meters djup i norr och 2,2 meters djup i söder. I de södra delarna släntades schaktkanterna av säkerhetsskäl vilket innebar att schaktets bredd i toppen var 2,5 meter.

Även i dessa områden hade ursprungstopografin betydelse för graden av bevarade arkeologiska lämningar. I djupschaktets norra del (0–20 meter) undersöktes ett flertal anläggningar (ses på plan i figur 10). Med undantag för ett bränt torvlager (307) så var det endast nedgrävningar som fanns bevarade. Eventuella till dessa associerade kulturlager har schaktats bort i samband med anläggandet av Norra Källgatan. I den centrala delen av schaktet (20–40 meter) fanns inga arkeologiska lämningar. Den ursprungliga topografin var sannolikt lite högre i denna del, vilket har föranlett att alla eventuella lämningar har försvunnit i samband med vägbygget omkring år 1900. Majoriteten av lämningar påträffades i den södra delen av djupschaktet (45–65 meter, figur 11). Inom denna yta var kulturlagren upp till 0,65 meter tjocka. Dessa lager samt associerade anläggningar handgrävdes i plan, med viss grävmaskinsassistans.

Figur 10. Översiktsplan över lämningar i de norra delarna av Område 2A och Område 3B. Lägen för sektioner är också markerade. Skala 1:150.

Figur 11. Översiktsplan över lämningar i de södra delarna av Område 2A och Område 3B, samt den norra delen av Område 2B. Lågen för sektioner är också markerade. Skala 1:150.

Schaktets norra del (Område 2A)

Dike 293

Den nordligast belägna anläggningen var ett cirka 1,2 meter djupt dike (293) orienterat i ÖNÖ–VSV (figur 10). Den äldsta fyllningen i det bestod till 50% av rundade småstenar. Diket har liksom dike 284 i Område 1A haft en dränerande funktion under mark, och lett vatten ned till Svartån. En skärva rödgods daterar dess konstruktion till perioden 1650–1750 (ej tillvaratagen).

Byggnad 1 (källare 299, tunna 301, torvlager 302, stolphål 305, tunna 303)

I den norra delen av schaktet framkom en välbyggd källare (299) byggd i skiftesverksteknik (figur 10 samt bilaga 8). Den var rektangulär i plan, konstruerad av horisontellt lagda kluvor (kluvna stockar) som låg med den släta sidan inåt och hölls på plats av vertikalt ställda hörnstolpar (figur 12). I ett lager intill en av stolparna (309) påträffades äldre rödgods (F109) daterat till 1250–1350 samt vad som möjligen är en rest av en lerklinad ugnsvägg (F136). Källarväggarnas insidor hade, åtminstone delvis, klätts med långa remsor av björknäver, sannolikt som isolering för att hålla fukt ute. En tunna (301) var nedsänkt i golvet, troligtvis i dränerande syfte. Källaren var fylld med raseringsmassor (300) i vilka det påträffades en skärva äldre rödgods (F111) daterad till 1230–1320. Trots att de övre delarna av den stratigrafiska sekvensen i området saknades förefaller det troligt att tre anläggningar kan sättas i samband med källaren: det ovan nämnda brända torvlagret (302) med tre keramikfynd med tidig- till högmedeltida datering (F103, F108, F143), ett stolphål (305) och ytterligare en nedgrävd tunna (303). Tillsammans har de grupperats till Byggnad 1.

Figur 12. Byggnad 1. Foto mot N av Duncan Alexander.

Bränd torv och trä 307

Ytterligare 4–5 meter söder om dessa lämningar fanns ännu ett lager med bränt torv och trä (307), vilket låg direkt på undergrunden (figur 10).

Schaktets södra del (Område 2A och 2B)

Denna del av djupschaktet var den som innehöll flest anläggningar och lager inom hela undersökningsområdet (figur 11); här påträffades lämningar från tidig medeltid till 1700-talet. Lämningsarna beskrivs med början i delytans norra del och vidare mot söder, den mer komplexa sydligaste delen redovisas dock kronologiskt.

Figur 13. I förgrunden ses det stängslade diket 1075. Stängslet 1165, i form av 40 pinnhål, löper uppåt till kanten på bilden. Upptill till höger ses även grop 324/1189. Foto mot SÖ av Duncan Alexander.

Dike 1075

Ett grunt dike (1075) löpte i riktning ÖNÖ–VSV. Det visade sig innehålla ett flertal pinnhål. Ytterligare 40 pinnhål (1165) löpte mot SSÖ vinkelrätt mot diket (figur 13). Pinnhålerna motsvarar ett stängsel, som troligen markerat gränsen mellan två tomter.

En stor rektangulär grop (324/1189), 2,2 meter bred och 0,8 meter djup, skar över raden med pinnhål (jfr figur 11). Gropen var endast delvis exponerad i schaktet. I fyllningarna i gropen fanns kraftigt förmultnade träbitar som möjligen representerar en träskoning längs gropens insida. En VA-ledning löper längs Norra Källgatan i linje med den västra kanten av schaktet i Område 2A. Nedgrävningen för denna har kapat bort ungefär hälften av grop 324/1189 vilket gör den svårtolkad. Den kan vara en rest av en dåligt bevarad källare, eller en enkel brunn.

I anslutning till den södra avslutningen av pinnhålsraden låg ett dike (213), orienterat i NÖ–SV. Dess avslutning låg i sydväst, och det hade medvetet fyllts igen med en lerig fyllning efter det togs ur bruk. Diket kan ha haft en dränerande funktion, och/eller ha utgjort en tomtgräns. Det har daterats genom ¹⁴C-analys till 1020–1160 e.Kr. (bilaga 5). Möjligen har det samband med stängslet som pinnhålerna representerar, men någon klar koppling kunde inte konstateras då ytan dem emellan var störd av sentida aktiviteter.

Dike 213 hade grävts ned i en oregelbundet formad större grop (209) med ”stegad” sida, vilken övergick till en cirkulär mindre nedgrävning nära botten. Relaterat till denna grop var lager 210, som låg i en svacka. Dessa lämningar representerar sannolikt ett vattenhål för djur. Några meter söder om detta framkom änden på ett grunt dike med V-formad profil (216/1278). Det var fyllt med jord (214, 215) blandad med hushållsavfall (kol, djurben, keramik (F99), bränd lera från ugnsfodring (F138)). En ¹⁴C-analys gav en datering på den yngsta fyllningen (214) till 1250–1310 e.Kr. (Bilaga 5), och keramiken från den äldre fyllningen 215 daterar den till 1220–1300.

Dike 216/1278 hade i sin tur grävts genom en äldre stor grop (1265). Den hade i det närmaste vertikala sidor, en flat botten och var cirka 3,5 meter bred. Åtminstone halva gropen var i öster bortgrävd i samband med sentida ledningsdragningar. Gropen innehöll tre fyllningar: ett tjockt sandlager i botten, ett mörkt homogent lager med träbitar och kol vars ytskikt var kompakterat, och på toppen av detta ett tjockt lerlager.

Omkring fem meter söder om gropen påträffades lämningarna av en mycket välbevarad flätverksbrunn (brunn 1) 1,4 meter under dagens marknivå (figur 14). Den låg mellan två yngre brunnar (brunn 2 och Brunn 3, mer om dessa nedan), och hade störts av nedgrävningen för en vattenledning. Insidan av Brunn 1 grävdes ut ytterligare 0,55 meter ned. Fyllningen (1387) innehöll en stor mängd avsågade ändar av metapodier (mellanhands- och fotsben från boskap), uppenbarligen avfall från benhantverk. Brunnens bottennivå kunde inte konstateras, då vidare nedgrävning hindrades av vattenförhållandena. Den har ¹⁴C-daterats till 1220–1285 e.Kr. (Bilaga 5).

Lager 426 bestod av ett tunt aktivitetslager i vilket ett antal pinnhål (606) och ett litet stolphål (429) var synliga. Pinnhålen representerar antingen hörnet på ett stängsel (en tomtgräns?), eller hörnet på en enklare flätverksbyggnad. Över lager 426 låg ett avsatt mörkt organiskt lager (245) med inslag av djurben samt bränd lera från en ugn (F140). I lagret påträffades en skärva stengods (F106) daterad till 1370–1420. Lagrets yta var kompakterad vilket antyder att det rör sig om en trampad yta. På detta lager låg även Byggnad 12, representerad av syllstenar (607), rester av träsyllar samt pinnhål (605) (figur 11, bilaga 8). Genom aktivitetslager 245 hade en nedgrävning gjorts för ytterligare en brunn, Brunn 2 (figur 15). Dess botten låg 2,25 meter under dagens marknivå.

Figur 14. Brunn 1. Foto mot SSV av Duncan Alexander.

Figur 15. Brunn 2. Foto mot NV av Duncan Alexander.

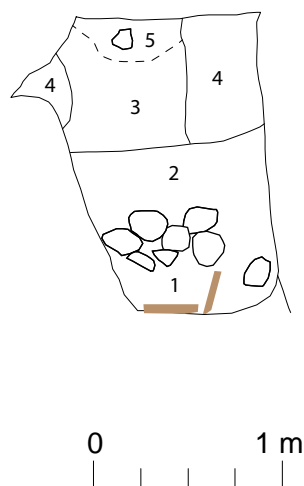
Figur 16. Byggnad 3. Foto mot V av Caroline Strandberg.

Efter att denna brunn hade fyllts igen vidtog en ny period av aktivitet på platsen vilken resulterat i uppbyggandet av ett flerskiktat trampat lager (246/1321) som sannolikt byggts upp under en utdragen tidsperiod. Lagret innehöll keramik med dateringar till mellan som äldst mitten av 1200-talet och som yngst 1400-tal (F98, F100–F102, F104, F110, F126, F133). På detta lager hade en byggnad uppförts: Byggnad 3 (figur 11, bilaga 8). Den representerades av syllstockar (608); en låg i riktning NV–SÖ och de övriga vinkelrätt mot denna med fortsättning in i den västra schaktväggen (figur 16). Ett antal stenar har förts till byggnaden då de kan utgöra syllstenar som rubbats ur sina originallägen (609).

Mindre än två meter öster om Brunn 2 påträffades botten av en djup nedgrävning (617) med rektangulär bas: Brunn 3. Merparten av denna hade schaktats bort i samband med modern ledningsdragning. Fyllningen i nedgrävningen var relativt lös, mörk och sandig, vilket gör det mer troligt att det är en brunn än en latrin. I en latrin skulle innehållet bestå av mer organiskt material. Norr om Brunn 3 fanns ett lager (1314), kraftigt kolbemängt och innehållande bland annat rester av lerklining – troligtvis ett sekundärt deponerat brandlager.

Område 2B (södra delen)

Område 2B var kraftigt stört av sentida ledningar. Ett djupt dike (248/437) kunde dock dokumenteras i sektion i schaktväggen i områdets södra del (figur 17). Diket var orienterat i ÖNÖ–VSV, det var 1,5 meter djupt och hade en träplankkonstruktion i botten vilken formade en linjär låda för vattenavrinning. Lådan var täckt av rundade stenar med en genomsnittlig storlek av 0,18 meter, vilka i sin tur täcktes av kletig lera med luftfickor mellan stenarna. Den yngsta fyllningen i diket var mer siltig och innehöll småsten och krossat tegel. Diket har dränerat vatten under mark ned mot Svartån. Dess djup och riktning är jämförbara med dike 293 i Område 2A.

Figur 17. Sektion 30 över dike 248/437 (för sektionens läge, se figur 11). Sektion framställd av Mats Nelson, renritad av Anna-Lena Hallgren. Skala 1:40.

Lagerbeskrivning:

1. Mellangrå siltig sand (L432).
2. Ljusgrå klibbig lera, luftfickor mellan stenarna (L433)
3. Melerad beigebrun med stråk av mörk silt. Inslag av krossat tegel och småsten, enstaka kolfragment (L434).
4. Mörk brungrå silt med inslag av krossat tegel och småsten (L435).
5. Ljusbrun lera blandad med mörkgrå silt, stråk av blågrå lera i övre delen. Inslag av krossat tegel och småsten (L436).

Område 3B

Område 3B löpte (figur 11) parallellt med Område 2A, väster om detta mellan Kristinagatan och Bondegatan (figur 4). Schaktet var 65 meter långt, cirka fyra meter brett och en meter djupt. Längs hela grävsträckan nådde schaktningen ned till naturlig lera. Även i detta område grävdes ett djupschakt för fjärrvärme, detta var cirka 1,1 meter brett och grävdes ned 0,6–0,7 meter djupare än den övriga ytan, alltså ned till 1,6–1,7 meters djup.

I Område 3 framkom ett stort antal anläggningar längs hela schaktsträckan, och många av dessa plangrävdes (se planer i figurer 10 och 11). Byggnad 4 och brandlager 357 (mer om dessa nedan) var de enda lämningar som fanns bevarade in situ. I de övriga delarna av schaktet hade marken schaktats ned till nivån för den naturliga undergrunden, så där fanns endast nedgrävningar bevarade.

Schaktets norra del

Den nordligast belägna anläggningen var en 1,15×1,15 meter stor kvadratisk stenläggning (354, figur 10 och 18), möjligen associerad med en del av en byggnad eller ett ingångsparti till en tomt. Stenläggningen har fått benämningen Byggnad 5. Inom en yta på mellan sex och tolv meters avstånd från områdesgränsen i norr fanns ett antal mindre nedgrävningar, av vilka endast botten hade bevarats i den naturliga leran. Anläggningar 347, 348 och 615 bestod av stolphål, 0,3 (de två förstnämnda) respektive 0,5 meter i diameter. Anläggning 346 har tolkats som en liten härd. Nordost om denna låg en oval grop (350) med en oregelbundet formad botten. Gropens funktion och datering är oklar; dess fyllning var sotig med ett rikligt inslag av tegelbitar. Anläggning 349 var en nedgrävning som möjligen kan vara ett stolphål, den var dock störd av rötter och innehöll en fyllning som tolkats som sentida.

Figur 18. Stenläggningen som motsvarar Byggnad 5. Foto mot S av Jonas Ros.

Ytterligare fem meter söderut påträffades ännu en grupp anläggningar. Ett bränt orange lager, med en utbredning av cirka 2,5 meter, låg på ett 0,04 meter tjockt lager av kol och sot (357). Tillsammans utgör dessa lager möjligen resterna efter en ihoprasad liten byggnad med torvtak. Det fanns inga direkt associerade lämningar som stolp- eller pinnhål, vilket kan tyda på att ytterligare huslämningar kan finnas utanför den utgrävda ytan i väster. En meter nordost om dessa lager undersöktes delar av en stor grop (353). I gropen påträffades keramik med datering till 1400-talet (F60). I gropen hade fyllningar med bränt material påförts från dess sydvästra sida. Tyvärr så var stora delar av gropen störda, så den kunde inte undersökas i sin helhet. Direkt söder om gropen löpte ytterligare ett dike (355) i ÖSÖ–VNV, vars västra avslutning låg inom schaktet. Det innehöll en avsatt fyllning, i vilken inga fynd påträffades. Någon fortsättning på diket kunde inte ses tre meter österut i Område 2A.

Söder om dessa lämningar, centralt i Område 3B, påträffades Byggnad 4. Lämningarna bestod av en 1,45 meter lång syllstock (358) intill ett 1,5×0,9 meter stort lerlager (359) som tolkats som en golvyta. Till byggnaden har även förts tre små stolphål (360–362), ett beläget intill syllstocken vid byggnadens västra sida och två direkt norr om lerlagrets norra kant. I byggnadens närhet, öster om den, fanns ett stolphål (356) och en liten härd (616).

Ytan från Byggnad 4 och omkring 15 meter vidare söderut var kraftigt störd, och innehöll endast en nedgrävning (342), sannolikt ett stolphål. Anläggningen innehöll inget material som kunde datera den.

Schaktets södra del

I områdets södra del (figur 11) framkom ytterligare en flätverksbrunn (344, Brunn 4) (figur 19). Ett icke daterat stenskott stolphål (345) var nedgrävt genom de övre fyllningarna i brunnen. Flätverksstrukturen var över två meter i diameter, och dess botten nåddes inte vid undersökningen. Delar av brunnen grävdes dock ur ned till ett djup av 2,95 meter under dagens gatunivå. 2,5 meter sydväst om brunnen grävdes en provgrop i syfte att undersöka ett grått siltlager med humösa inslag (351); en överlagrad äldre markhorisont. Det kunde inte säkert avgöras om detta var ett påfört alternativt avsatt lager, eller om det var naturlig infiltrerad undergrund.

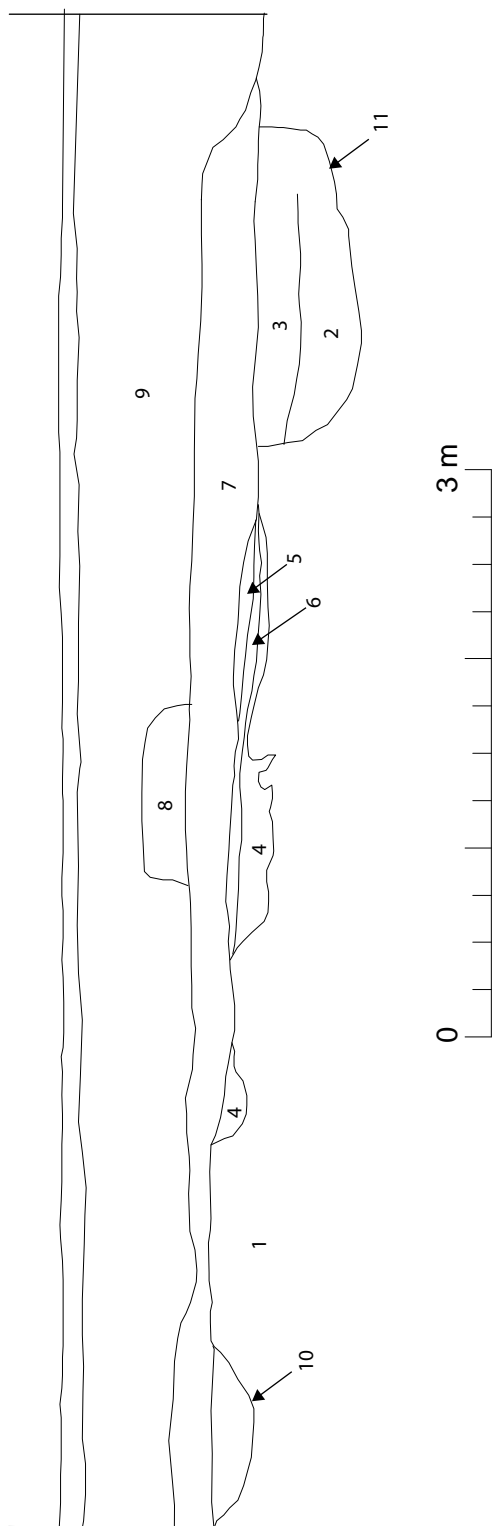

Figur 19. Brunn 4. Foto mot V av Jonas Ros.

Ytterligare en brunn (Brunn 5) påträffades i det södra partiet. Denna var till skillnad från Brunn 4 stenmurad, och endast halva brunnen låg inom schaktet. Intill brunnen låg en grop (340), vilken hade relativt vertikala sidor och en flat botten (figur 20, se även figur 35). I botten av gropen fanns en intressant mörkröd fyllning (604), troligtvis avfall från någon form av produktion. I fyllningen fanns även en skärva hårdbränt lergods (F58), vilket daterar gropens igenfyllning till 1200- eller 1300-tal. Brunn 5 konstruerades efter att grop 340 fylldes igen.

Figur 20. Brunn 5 (till höger i bild) och grop 340. Foto mot VNV av Jonas Ros.

Figur 21a. Utsnitt ur sektionens ritning 49 över södra delen av djupschaktet i Område 3B (för sektionens läge, se figur 11). Sektion framställd av Jonas Kos, renritad av Anna-Lena Hallgren. Skala 1:40.

Lagerbeskrivning:

1. Blågrå lera (naturlig undergrund) (L500).
2. Brun kulturljord blandad med lerklumpar, slammigt (L534).
3. Gråbrun kulturljord med lerinslag (L535).
4. Gråbrun kulturljord med lerinslag, möjligen med spår av plöjning (L536).
5. Gråbrun kulturljord, inslag av ben och keramik (L537).
6. Blågrå lera, eventuell upprörd från dike 543 (L538).
7. Gråbrun kulturljord med inslag av småsten och ben (L539).
8. Brungrå kulturljord med stort inslag av tegel (L540).
9. Grus och sand (bärlager L541).
10. Nedgrävning 542.
11. Nedgrävning för dike 509 / 543.

I den sydligaste delen av området fanns ytterligare intressanta lämningar. Två strukturer var orienterade i ÖNÖ–VSV riktning. Den första var en rad med sex kraftiga störhål (338) (figur 11). Den andra var ett dike (509/543) som låg drygt 4,5 meter längre söderut. I anslutning till störhålen påträffades en avfallsgrop (341). Området var kraftigt störd av recent aktivitet, så gropen kunde inte dateras. Över delar av detta område låg ett odlingslager (539). Detta täckte dike 509/543 (se sektionsritning i figur 21). Dikets konstruktion kan dateras genom interpolering av ¹⁴C- och keramikanalys till perioden 1250–1290 e.Kr. I schaktets östra vägg fanns rester av en gul lera som tolkats som en trampad markyta. Den låg direkt över den naturliga leran, och kan vara samstämmig med lager 426 i den södra delen av Område 2A (jfr ovan). Dessa lager härrör sannolikt från samma tid som dike 509/543.

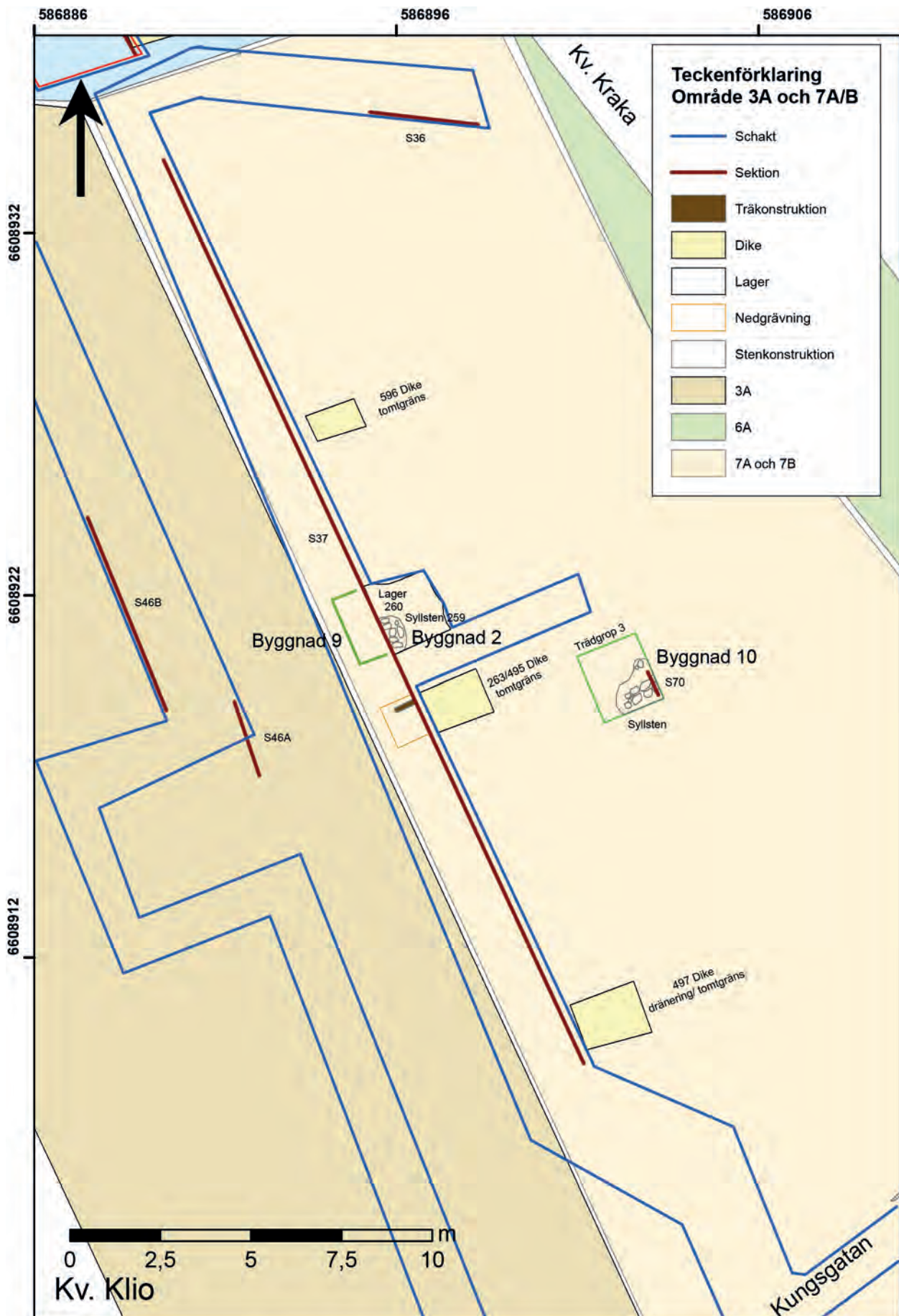
Område 3A

I Område 3A (figur 23) utgjordes schaktet av fortsättningen på fjärrvärmeschaktet i Norra Källgatans västra sida. Schaktet var cirka 1,1 meter brett och grävdes till omkring 1,5 meters djup. Vid schaktets västra sida grävdes även en större yta ned till 1,3 meters djup. Den sistnämnda ytan var dock helt och hållet störd av sentida ledningsdragningar. Fjärrvärmeschaktet dokumenterades genom fyra sektionsritningar.

Sektioner 47 (figur 11, bilaga 9) och 57 motsvaras av ytor med endast två meters mellanrum, belägna vid korsningen av Bondegatan och Norra Källgatan (ej återgivna i rapporten, för deras läge se figur 11). I Sektion 57 fanns kulturlager endast bevarade till en omfattning av 0,4 meter, med begränsat informationsvärde. Båda sektionerna visade att en siltig undergrund (365, 550) låg över den naturliga blåleran. Denna utgör sannolikt en nedbruten äldre horisont som byggts upp någon gång efter den senaste istiden. Båda sektionerna visade också att det sedan har avsatts lager med mer organiskt innehåll och inslag av kol (364, 551, jfr foto i figur 22). De sistnämnda lagren har tolkats vara trampade markytor. Tyvärr kunde inga konstruktioner konstateras på dessa nivåer. Över den äldre markytan fanns ett påfört lager lera med inslag av organiskt material och tegelbitar (363) i vilket det påträffades en keramikskärva daterad till 1700-talets första hälft (F141). Även om inga konstruktioner eller daterande fynd påträffades i de äldsta nivåerna så föreföll de inte vara störda.

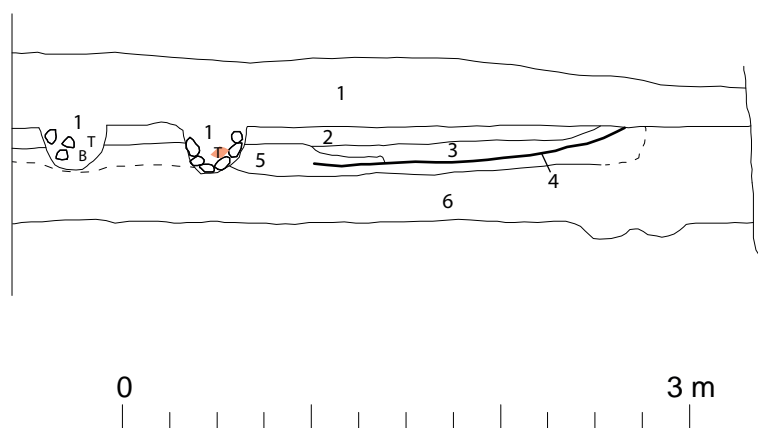

Figur 22. Schaktvägg motsvarande sektion 47 i Område 3A. Foto mot N av Ingela Harrysson.

Figur 23. Plan över lämningar i de norra delarna av Område 3A och Område 7A/7B inklusive Trädgröp 3. Lägen för sektioner är också markerade. Skala 1:150.

Sektioner 46A (figur 23, se bilaga 9) och 46B (figur 24) dokumenterades drygt 11 meter längre söderut. Recenta störningar medförde att de omfattade två motstående schaktväggar. Båda visar att ett tjockt, mörkt och organiskt lager (507) låg direkt över den naturliga leran. I lagret fanns en nedgrävning för ett dike (263/495) som delvis kan ses i Sektion 46A. Sannolikt utgör detta en del av ett stort dräneringsdike som även kan ses i Områdena 7A och 7B (mer om dessa nedan). Rester av ett lergolv (506) kan ses i Sektion 46B (figur 24). Det motsvarar en byggnad (Byggnad 6) som förefaller ha grävts ned något i ett befintligt marklager. Ett tunt organiskt aktivitetslager (505) låg på lergolvet. Byggnaden har sedermera raserats och täckts först av ett humöst utjämningslager av lera (504), därefter ett lager med tegel och småsten (503). I golvlager 506 låg en skärva tyskt stengods (F107) daterad till 1390–1450.

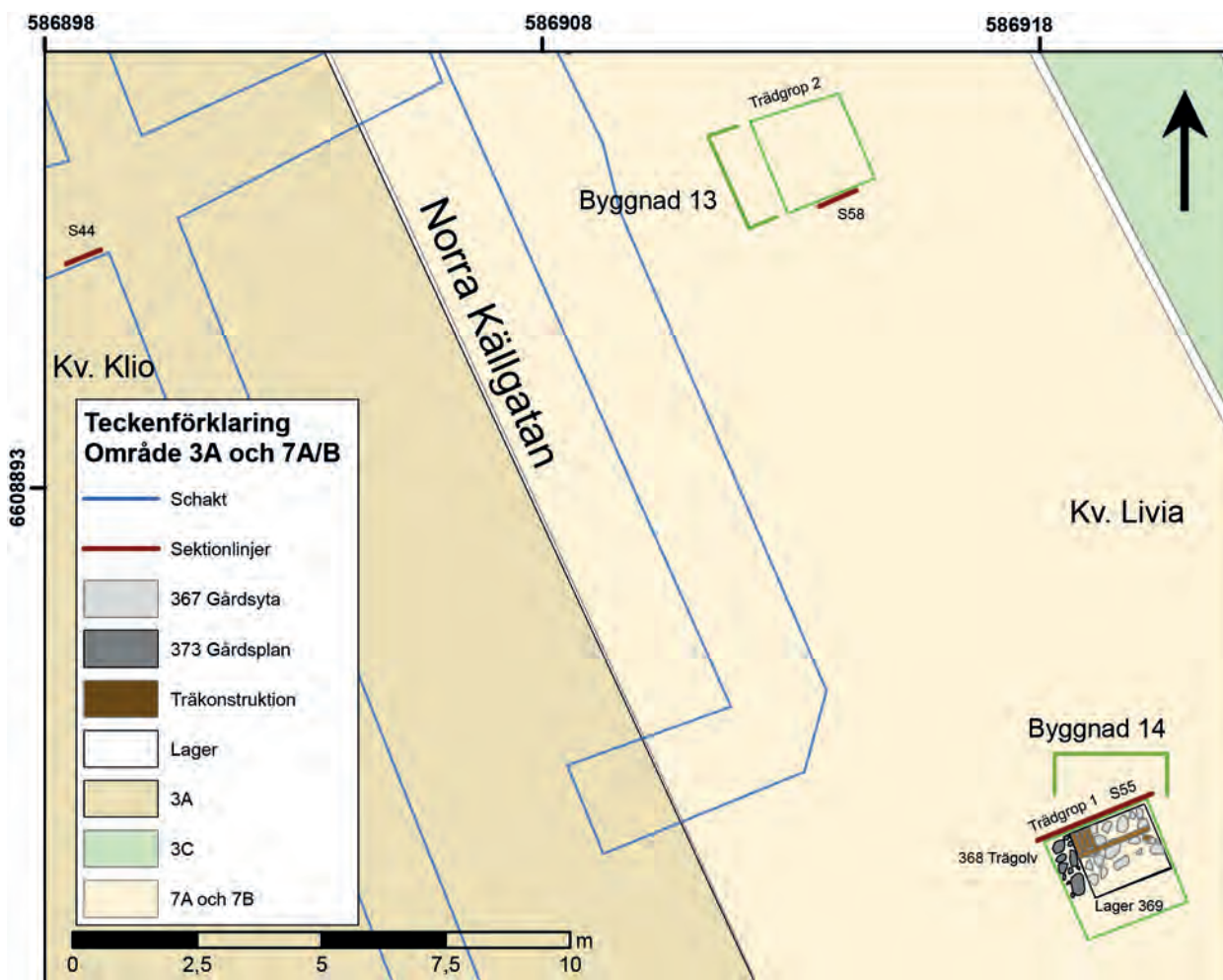

Figur 24. Sektion 46B i Område 3A (för sektionens läge, se figur 23). Sektion framställd av Ingela Harrysson, renritad av Anna-Lena Hallgren. Skala 1:40.

Lagerbeskrivning:

1. Grus och sand (bärlager L501).
2. Kladdigt svartbrunt utfyllnads- eller raseringslager, rikligt med tegel och småsten (L503).
3. Gråbrun humös lera, enstaka inslag av tegel och ben. Utfyllnadslager? (L504).
4. Organiskt material, brukningsnivå på lergolv (L505).
5. Lera, golv i Byggnad 6. Uppblandat med underliggande lager mot botten (L506).
6. Humös lera, enstaka kol. Äldre markyta (L507).

En liten ö av bevarade arkeologiska lämningar längre söderut hade överlevt sentida störningar (Sektion 44, se bilaga 9). I denna sektion kunde kulturlager med en sammanlagd tjocklek av 1,4 meter dokumenteras. Även här fanns ett siltigt lager (330) direkt på bottenleran, vilket visar att påföljande aktiviteter inte har skadat de äldsta lagren. Över detta låg ett löst mörkt lager (329) innehållande rikligt med kol och enstaka tegelfragment, sannolikt ett odlingspåverkat lager. På detta fanns ytterligare ett tjockt odlingslager (328), med stora inslag av hushålls- och konstruktionssavfall. I detta lager påträffades en keramikskärva som daterar lagret till 1700-tal (F135).

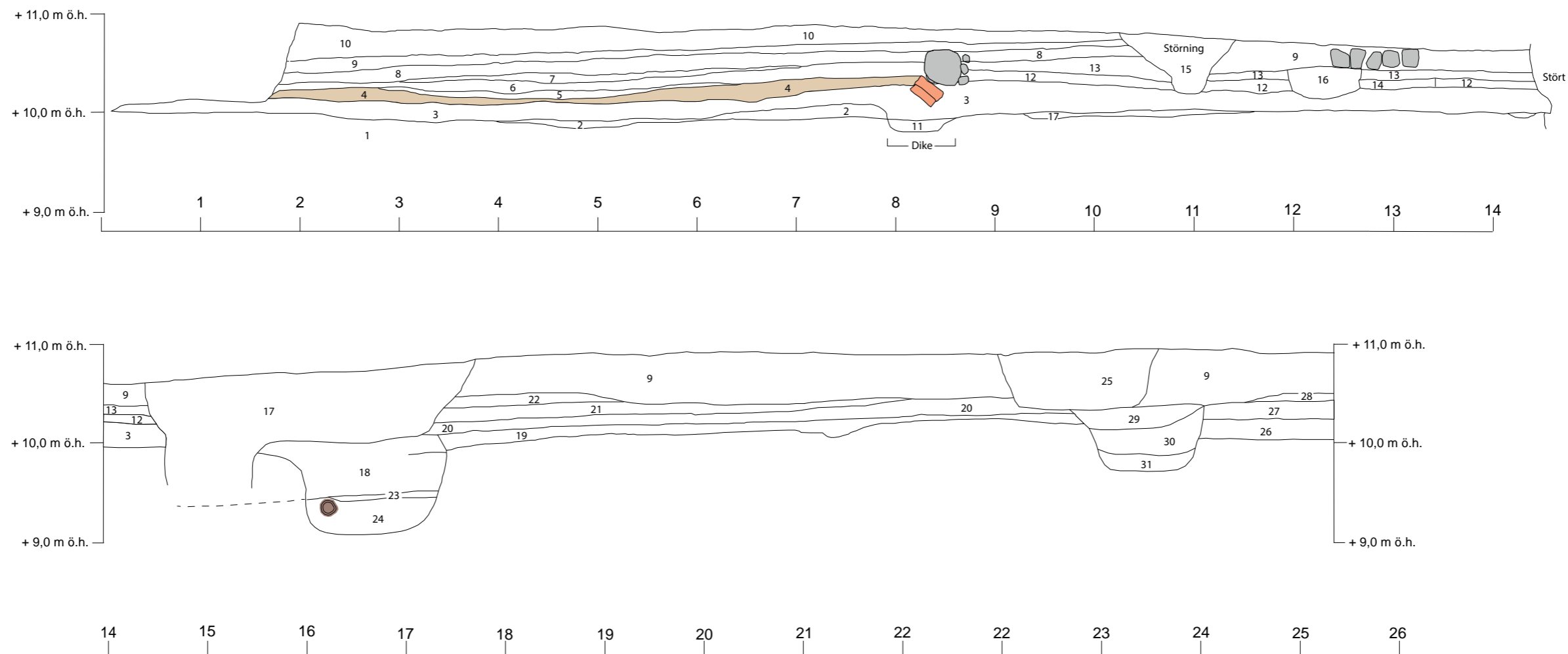
Figur 25. Plan över lämningar i de södra delarna av Område 3A och Område 7A/7B inklusive Trädgrop 1 och 2. Lägen för sektioner är också markerade. Skala 1:150.

Område 7A och 7B samt Trädgrop 1–3

Område 7A och 7B (figur 23 och 25) låg öster om Område 3A (figur 4). Inom det grävdes ett cirka 53 meter långt och 0,8 meter brett ledningsschakt som dokumenterades genom sektionsritning (27 meter, figur 26) samt enstaka planinmätning av anläggningar. I tillägg grävdes tre kortare anslutande schakt (figur 23) mot öster, och ett mot väster, från det långa huvudschaktet. Ytterligare tre små schakt om 2×2 meter grävdes där träd skulle planteras. De sistnämnda beskrivs separat nedan som Trädgrop 1–3.

Den äldsta konstruktionen var ett mindre dike (596) i den norra delen av schaktet, orienterat i ÖNÖ–VSV, möjligen en mycket tidig tomtgräns eller en dränering.

I den norra delen av schaktet påträffades även ett relativt tjockt lager (458) (figur 26) vilket har tolkats som ett odlingslager. I den södra delen var lagerbilden lite otydligare, men lager 481 (figur 26) i denna del kan vara ett jämförbart odlingslager. I schaktets centrala del framkom ett stort djupt dike (263/495) i sektionen (figur 26), orienterat i ÖNÖ–VSV. Stratigrafin i denna del var lite oklar, men det stod klart att diket representerar en signifikant avgränsning; möjligen en tomt- eller ägo­gräns. I dess fyllning (480) fanns yngre rödgods (F131) med datering till 1650–1720. I den södra delen av schaktväggen dokumenterades ytterligare en nedgrävning (497). Det var tydligt att detta dike skar lager 489, och eftersom det var en meter brett kan det ha utgjort ett dräneringsdike som även fungerat som tomtgräns. Den äldsta fyllningen i diket har ¹⁴C-daterats till 1286–1346 e.Kr. (bilaga 5).

Figur 26. Sektion 37 längs djupschaktet i Område 7A/7B (för sektionens läge, se figur 23). Skala 1:40. Sektion framställd av Jonas Ros. Renritning: Anna-Lena Hallgren.

Lagerbeskrivningar:

1. Blågrå naturlig lera (L456).
2. Brun lerblandad sand med horisonter av lera, troligen omrört (L457).
3. Brungrå lerblandad kulturjord med inslag av kol, sot, småsten, tegelbitar. Odlingslager? (L458).
4. Gråbrun lerblandad kulturjord med stort inslag av sot, kol, grus och tegelflisor. Toppen av lagret ett trampat lergolv i Byggnad 9 (L459).
5. Svartbrun kulturjord med stort inslag av sot, kol, grus och tegelflisor. Möjligen rest av bård (L460).
6. Grå-/brunsvart lerblandad kulturjord med inslag av små tenar, tegelflisor, ben och bränd sand (L461).
7. Brungrå lera blandad med kulturjord. Inslag av sten och tegelflisor (L462).
8. Gråbrun kulturjord med stort inslag av lera, mindre inslag av tegel (L463).
9. Gråbrun kulturjord med stort inslag av tegel och lera, påfört lager (L464).
10. Grus, sand och lera (bärlager, L465).
11. Grå lera, sand och kulturjord, fyllning i dike 596 (tomtgräns?) (L466/597).
12. Blågrå lera, golv i Byggnad 9 (L467).
13. Gråbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegelflisor, ben, yngre rödgods från 1600-tal (L468).
14. Blågrå lerklumpar, brungrå kulturjord (L469).
15. Sten, tegel, lera (recent störning).
16. Grå lera, fyllning i grop 472 (L471).
17. Ljusgrå siltig lera, tegelinslag (odlingslager?) (L479).
18. Mörkbrun kulturjord med mycket stort inslag av träflis samt enstaka lerklumpar och tegelflisor (L480).
19. Gråbrun lerblandad kulturjord, otydlig gräns mot L480 (L481).
20. Brungrå lerblandad kulturjord med inslag av tegel och ben (L482).
21. Brungrå kulturjord med inslag av lera (L483).
22. Brungrå kulturjord med inslag av grus och tegelflisor (L484).
23. Blågrå lera blandad med kulturjord (L485).
24. Brun kulturjord med mycket stort inslag av förmultnat organiskt material och träflisor. Fyllning i dike 495 (L486).
25. Grus och sand (recent störning).
26. Gråbrun lerblandad kulturjord med kolstänk (L488).
27. Brun-/gråsvart kulturjord med inslag av kalkbruk, tegelflisor och sot (L489).
28. Gulgrå lera blandad med kulturjord. Golv? (L490).
29. Grå kulturjord med mycket stort inslag av lera. Lerhorisont i botten. (L491).
30. Rödbrun kulturjord med mycket stort inslag av organiskt material, trä- och tegelflisor (L492).
31. Brun kulturjord, förmultnat organiskt material, tegelbitar (L493).

Lämningarna av en byggnad (Byggnad 9, figur 23) kunde ses i sektionen (figur 26) i form av ett lergolv (260/467) och en hörnsyllsten (595) på ett fundament av tegelstenar. Lergolvet var 5,8 meter långt och kan antingen representera en hel byggnad eller en stor utbyggnad. Golvet fortsatte 1,75 meter mot öster i plan men var därefter stört av moderna ledningsschakt. Golvet täcktes av ett lager (468) i vilket en skärva medeltida keramik (F105) påträffades; dock fanns där även en skärva yngre rödgods med datering till 1700-tal (F130). Det är oklart om detta var ett *in situ* aktivitetslager eller om det har påförts som en utjämning i samband med att byggnaden har raserats – sannolikt gäller det sistnämnda.

Grop 472 hade skurit lager 468, men dess funktion är oklar. Gropen hade fyllts med lera, och därefter har Byggnad 2 konstruerats över den. Det enda som kvarstod av denna byggnad var en syllstensrad (259)(figur 23). Lämningarna undersöktes i plan, utan vidare resultat då kringliggande lager föreföll vara omrörda och störda.

Trädgrop 1

Gropen (figur 25) grävdes vid gatans östra sida, i höjd med Övre Kungsgatan (figur 4). Den var 2×2 meter stor, och grävdes till 1,05 meters djup. Ett flertal konstruktioner påträffades, bland andra två nivåer av stenläggningar (367, 373). Mellan dessa låg ett humöst lerlager (372) tolkat som ett golv (Byggnad 14) samt en träläggning (368) med tillhörande utjämnings-/grundläggningslager (369–371). Samtliga lämningar var från 1650-talet och framåt. Schaktet grävdes dock inte ned till orörd mark, så kulturlagersekvensen fortsatte djupare ned än vad som kunde dokumenteras.

Trädgrop 2

Gropen (figur 25) grävdes cirka 15 meter norr om Trädgrop 1, närmare Kungsgatan (figur 4). Även denna var 2×2 meter stor, och grävdes till cirka en meters djup ned till orörd mark. Stora delar var redan störda av tidigare ledningsschaktning, men en kort sektion kunde dock dokumenteras i en av schaktväggarna.

En äldre markyta med organiskt material fanns bevarad direkt på den naturliga blåleran. Denna hade i sin tur täckts av ett lager grå lera (554) som sannolikt utgjort golv i ett hus (Byggnad 13). Direkt på golvet fanns ett lager (555) som möjligen representerar en reparation av golvet. Byggnaden verkar ha förstörts genom brand. Tre lager inkluderade bränd torv (556, 557, 558), av vilka delar sannolikt utgjorde ett kollapsat torvtak. Efter att byggnaden raserades vidtog en period av lagertillväxt.

Trädgrop 3

Grop 3 (figur 23) var den nordligast belägna trädgropen, och den grävdes norr om grop 2 mellan Kungsgatan och Bondegatan. Även denna grop var 2×2 meter stor, och den grävdes till 1,05 meters djup. Direkt under de recenta bärlagren framkom en stengrund (343) orienterad i ungefärlig NÖ–SV riktning, på ett djup av 0,8–0,9 meter under dagens marknivå. Grunden har tolkats tillhöra en byggnad; Byggnad 10. Ett flertal keramikskärvor påträffades i anslutning till denna, samtliga med datering till 1650–1730 (F56). Byggnad 10 är sannolikt samtida med Byggnad 9 som låg 5–6 meter mot nordväst. Schaktet grävdes inte ned till orörd mark; kulturlagersekvensen fortsatte därmed djupare än vad som kunde dokumenteras.

Område 3C

Område 3C (figur 28) låg längs Norra Källgatans östra sida, och vinklade även in en bit på Kungsgatan (figur 4). Stora delar av området var stört av sentida schaktningar, men ett mindre schakt i Kungsgatan (som även fortsätter in i Område 7A och 7B) gav ändå fina resultat. Där kunde ett flertal aktivitetsfaser dokumenteras i sektion (figur 27); i vissa delar fortsatte de arkeologiska lämningarna djupare ned än vad schaktet grävdes.

Vid schaktets botten i det östra partiet fanns lämningar av en byggnad (Byggnad 8) (figur 28) i form av en syllstock (254) med associerade grundläggnings-/sättlager (376, 400) innehållande tegel- och kalkbruksbitar, orienterad i ÖNÖ–VSV. Byggnaden hade demonterats, och över den fanns ett påfört utjämningslager (377) vilket har ¹⁴C-daterats till cirka 1120–1230 e.Kr. (Bilaga 5). Lagret föreföll ha genomgrävts av ett grunt dike/grop (614). Omkring åtta meter längre västerut fanns ytterligare två möjliga syllstockar (258, 613) i den nedre delen av sektionen, samt en grop (417) vars fyllning hade inslag av gödsel.

Vid grävning av provgropar genom de äldre lagren påträffades endast jord med kolinslag, vilket indikerar att de avsatts under en period då marken stått öppen men då få aktiviteter ägde rum i området. Över dessa bottenlager fanns nivåer med tecken på mer intensiv aktivitet, där lagren hade inslag av tegelfragment och träflisor. Dessa representerar sannolikt en period av odling.

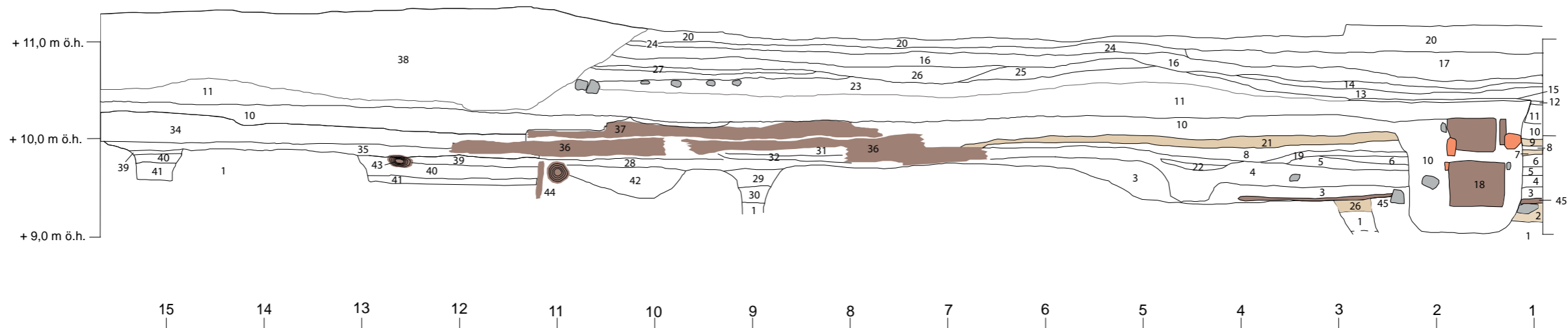
Lager 395, 383 och 381 kan ha varit lergolv i en byggnad (Byggnad 7) (figur 28), men de var tydligt avgränsade och svårtolkade. Antingen var de eventuella golven störda av senare aktiviteter, eller så utgör de en utomhusyta. Oavsett lagrens uppkomst så låg de under en nivå från vilken en tunn (253) hade grävts ned i marken för att fungera som latrin. Lager 384 fyllde nedgrävningen för dess konstruktion, och fungerade även som utjämnning av den kringliggande marken. Lagret innehöll rikligt med tegelflisor och djurben, och har ackumulerats över byggnadens golv efter att den hade tagits ur bruk. Latrintunnan har därmed varit belägen utomhus. I dess fyllning (392) fanns keramik (F122, F124) med sannolik datering till 1600-talets första halva, samt ett mynt daterat till 1629 (F118).

Längs hela sektionen täcktes de ovan beskrivna lagren av en tjockt omrört lager (385), sannolikt ett utjämningslager vilket innehöll keramik från andra halvan av 1600- och 1700-talet (F123, F125). Direkt på detta låg en tunn lins med inslag av tegel och kalkbruk. Denna representerar sannolikt en period av byggnation inom schaktets direkta närområde. De flesta av de påföljande överliggande lagren innehöll också tegel- och kalkbruksflisor.

Huvuddelen av marken i schaktet var störd av en 1900-talsdränering. Denna störning hade också förstört huvuddelen av en äldre 1,5 meter djupt nedgrävd dräneringsränna av trä (255/410). Båda dessa dräneringar sträckte sig längs Kungsgatan i riktning NÖ–SV. Ränna 255/410 bestod av två plankor i botten och två längsgående stående plankor vilka tillsammans bildade en avlång trälåda. Den liknade den träkonstruktion som fanns i det underjordiska dräneringsdiket 248/437 i Område 2B.

Område 4A och 4B

Inom dessa två ytor (figur 4) gjordes markarbeten framför allt i form av omläggning av yttskikt i gatu- och trottoarmark. Detta innebar att schaktning endast gjordes ned till ett djup av 0,4–0,45 meter, och att det enda som berördes var asfaltsskikt och bärlager. Inga arkeologiska lämningar påträffades.

Figur 27. Sektion 34 längs djupschaktet i Område 3C (för sektionens läge, se figur 28). Skala 1:40. Sektion framställd av Jonas Ros. Renritning: Anna-Lena Hallgren.

Lagerbeskrivningar:

1. Blågrå siltig orörd lera (L375).
2. Grå lera med kolstänk, grundläggning Byggnad 8 (L376).
3. Grå lera blandad med kulturjord (L377).
4. Gråbrun kulturjord med inslag av träflis, sot, rikligt med djurben (L378).
5. Brungrå kulturjord med stort inslag av förmultnat organiskt material (L379).
6. Gråbrun kulturjord med stort inslag av lera (L380).
7. Blågrå lera, delvis kulturjordsblandad. Inslag av tegelfisör. Golv i Byggnad 7 (L381).
8. Grå- till brunsvart kulturjord med inslag av sot (L382).
9. Blågrå lera, delvis kulturjordsblandad. Golv i Byggnad 7 (L383).
10. Brungrå lerblandad kulturjord med stort inslag av tegelfisör och ben (L384).
11. Gråbrun kulturjord med inslag av tegelfisör och sand, omrörd (L385).
12. Gråbrun kulturjord med stort inslag av sot (L386).
13. Brun jord blandad med tegelkross, småsten, kalkbruk. Påfört. (L387).
14. Brun kulturjord blandad med tegelkross, småsten, kalkbruk. Påfört. (L388).
15. Grå sand, delvis jordblandad. Påfört. (L389).
16. Gråbrun kulturjord med stort inslag av lera och sand. Inslag av kolbitar och tegelkross (L390).
17. Brungrå jord blandad med tegelkross, kalkbruksbitar, småsten, sand. Påfört. (L391).
18. Brun sandblandad kulturjord med inslag av tegelfisör, kalkbruk, djurben. Fyllning i tunna 253. (L392).
19. Gråbrun kulturjord med inslag av bränd sand (L393).
20. Grus och sand (bärlager) (L394).
21. Gråbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegel och djurben, golv i Byggnad 7 (L395).
22. Brunt förmultnat organiskt material (L396).
23. Brun kulturjord med stort inslag av träflis och tegelfisör (L397).
24. Brunsvart jord blandad med kol och sot, inslag av tegelfisör (L398).
25. Grått kalkbruk med inslag av tegelfisör (L399).
26. Brun kulturjord med stora inslag av tegelfisör, kalkbruksbitar, grus och lera. Grundläggning Byggnad 8 (L400).
27. Mörkebrun kulturjord med stort inslag av sönderbränt tegel (L401).
28. Grå lerblandad kulturjord med inslag av kol och tegelfisör (L402).
29. Mörkebrun kulturjord med stora inslag av kolstänk (L403).
30. Grå lera med inslag av kulturjord och kolstänk (404).
31. Brun kulturjord med stort inslag av organiskt material (L405).
32. Brun kulturjord med mycket stort inslag av organiskt förmultnat material, ljusare än L31 (L406).
33. Gråbrun kulturjord med inslag av träflis (L407).
34. Brungrå lera blandad med kulturjord med inslag av sot och kolstänk (L408).
35. Gråbrun kulturjord med stort inslag av förmultnat organiskt material, enstaka tegelfisör (L409).
36. Stående trä 0,005–0,02 m, del av träränna (410).
37. Liggande träplanka, dåligt bevarad, del av konstruktion 410.
38. Grus och sand, fyllning intill brunn och kablar (recent) (L412).
39. Som L35 men med lerhorisonter (L413).
40. Gråbrun lera blandad med kulturjord, kolstänk och sot (L414).
41. Som L40 men större inslag av lera, stort inslag av sot (L415).
42. Brungult lager med inslag av sot, kulturjord och gödsel (L417).
43. Stock 613.
44. Stock och stolpe 258.
45. 46. Syllstockar och syllsten 254.

Fasindelning och tolkning

Undersökningen genomfördes som en kombination av plangrävning och dokumentation av schaktväggar. Sektionsritningarna har varit väldigt viktiga för förståelsen av arkeologin i Norra Källgatan; deras värde är dock begränsat, framför allt eftersom omfattande recenta störningar i många fall innebar att bevarade lämningar endast fanns i den ena schaktväggen. Vad som också var utmärkande för undersökningen var att de flesta ytor där planundersökning hade varit möjlig redan var urschaktade ned till naturlig lera. Ytterligare en försvårande aspekt var en utpräglad avsaknad av daterbara fynd, vilket fick följden att många av de plandokumenterade anläggningarna har osäker datering.

De arkeologiska lämningar som ändå påträffades var spridda över ett väldigt stort område och ett tidsspänn på över 800 år. Avsaknaden av sammanhängande eller jämförbara lager mellan skilda delar gör det komplicerat att tolka området som en helhet, eftersom en sammanhållen stratigrafisk analys inte har kunnat göras och därmed inte heller en detaljerad fasindelning. Av denna anledning har en enkel fasindelning baserad på tidsperioder (århundraden) valts i tolkningen nedan.

Fas 1: Tiden fram till 1100

Den äldsta fasen (figur 29) innehåller endast ett fåtal anläggningar. Den kan dock delas i två underfaser, eftersom dike 213 (daterat till 1020–1160) låg över den större gropen 209. Grop 209 tillhör därmed Fas 1A, och dike 213 Fas 1B. Detta är dock det enda fall där fasen kan finindelas. Alla övriga lämningar kan endast dateras till Fas 1.

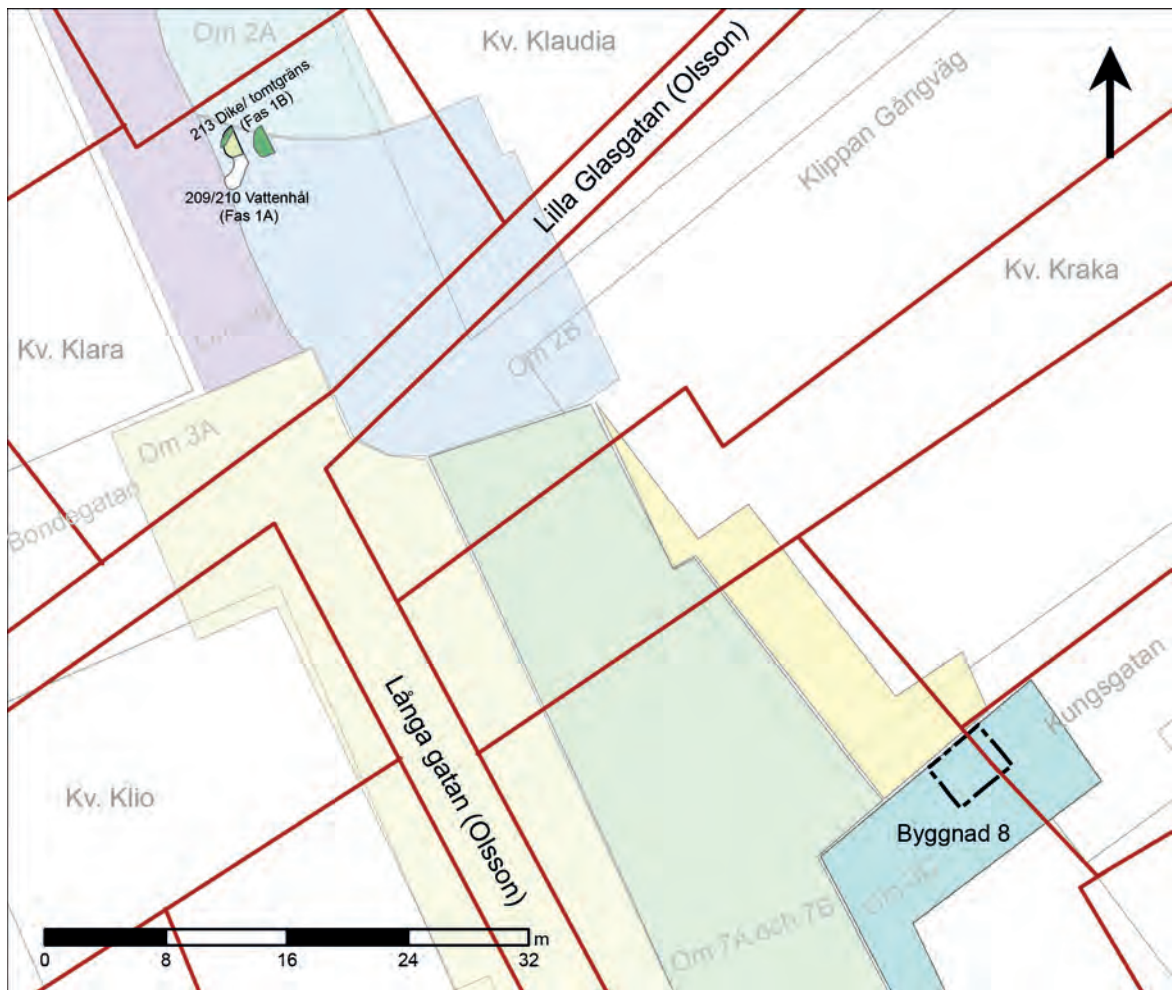
Bebyggelseämningar

Område 3C ligger närmast Svartån, så det var inte överraskande att denna yta uppvisade den mest komplexa stratigrafin och de äldsta bebyggelseämningarna. Byggnad 8, en träbyggnad på syllstockar, låg i NÖ–SV vilket är samma orientering som dagens Kungsgatan. Sven Olssons rekonstruktion av det senmedeltida tomt- och gatunätet i Västerås visar att det då låg tomter inom detta område (figur 29). Tyvärr kunde inga golv- eller brukninglager identifieras vid undersökningen av Byggnad 8, vilket gör det svårt att tolka byggnadens funktion. Den togs ur bruk när ett lerlager (377) lades över ytan, och detta lager har genom två ¹⁴C-analyser daterats till 1120–1260 respektive 1040–1230 e.Kr., vilket gör det möjligt att Byggnad 8 kan ha uppförts före år 1100. Det är intressant att notera förekomsten av avfall i form av tegel och kalkbruk i grundläggningslagren till denna byggnad. Det gör det troligt att en tegelbyggnad har uppförts eller raserats i det omedelbara närområdet. Detta är något överraskande med tanke på byggnadens tidiga datering.

Nedgrävningar

Grop 209 hade en delvis trampad sida med en cirkulär djupare grop i mitten av botten (figur 30). Den var relaterad till en grund svacka (210) som fortsatte mot söder, vilken har tolkats som en trampad yta intill gropen som därmed kan vara ett vattenhål för djur. Gropens fyllningar visar att den har stått öppen under en viss tid, under vilken sand från dess sidor har eroderat ned till botten och humös silt har ackumulerats. Vid några tillfällen har material dumpats i gropen, och skapat tunna linser innehållande stora mängder kol, aska och lerklining. En makrofossilanalys har gjorts av material från ett av dessa lager (203, se textruta samt Bilaga 4).

Makrofossil L203 (PM 827)
I provet fanns skalfragment av hassel och några fröer av starr. I övrigt rikt på träkol och några djurben.

Figur 29. Plan över lämningar relaterade till Fas 1. Streckad linje visar hypotetisk vidare utbredning. Grå linjer i botten visar dagens gator, röda linjer Sven Olssons rekonstruerade tomtgränser för det senmedeltida Västra kvarteret. Skala 1:500.

Provet innehöll bland annat starr, ett halvgräs som växer i grunt vatten eller på blöt mark, vilket styrker tolkningen att gropen utgjort ett vattenhål. Djur- och mänsklig aktivitet på blöt mark kan förklara uppkomsten av den trampade svackan 210. Förekomsten av kol, fragment av hassel (se textruta), djurben och lerklining i fyllningarna indikerar att en bosättning funnits i den omedelbara närheten, sannolikt under 1000-talet. Det är intressant att notera att makrofossilanalysen av provet från vattenhålet inte visade några tecken på odling.

Fasen med djurhållning avslutades med att vattenhålet medvetet fylldes igen. Det överlagrande raka diket 213, som endast fanns bevarat till en längd av cirka 1,5 meter på grund av en sentida störning, hade dock den ena avslutande änden bevarad. Undersökningen visade att diket hade stått öppet en period och att material därmed hade ackumulerats ned i det från sydöst genom erosion och annan jordomflyttning. Dikets funktion är svår att avgöra eftersom alla eventuella relaterade lager som kan ha funnits har grävts bort i samband med anläggandet av Norra Källgatan. Det kan ha varit del av en tomtgräns eller ett dräneringsdike. Fyllningen var definitivt relativt ren från uppsamlat och/eller tillväxt organiskt material, vilket kan tyda på att diket har underhållits (rensats ur). Några enstaka kolbitar var det enda organiska materialet i anläggningen, vilket tyder på att denna till skillnad från grop 209 har legat längre från eventuell bebyggelse. När den togs ur bruk fylldes den medvetet igen med kompakt lera.

Figur 30. Vattenhål 209. Foto mot NV av Duncan Alexander.

Lagerbild

Under arbetets gång blev många sektioner dokumenterade, de flesta av dessa ned till naturlig lera. Det blev i samband med detta tydligt att det inom vissa områden fortfarande fanns äldre brukningshorisonter bevarade direkt över undergrunden. Detta innebär att äldre marktytor successivt har blivit övertäckta genom ackumulering av nytt material. Typiskt för denna typ av begravda jordhorisonter är att de innehåller få eller inga inslag av noterbart organiskt material. Under denna utgrävning utgjordes de äldsta jordhorisonterna av en gröngrå lera, som i vissa fall hade inslag av kol.

I vissa delar av området var de lager som låg direkt över den naturliga leran mer påverkade av senare aktiviteter. Det sistnämnda förhållandet uppträder sannolikt på platser där marken har omrörts av odling; där jorden har vänts för hand eller med hjälp av plog i syfte att lyfta mineraler och näringsämnen från den underliggande leran. Odling i senare faser påverkar den ursprungliga lagerbilden, vilket dels kan medföra att de äldsta fasernas marknivåer förstörs och dels att datering av odlingens äldsta skede blir svår. Någon odling under Fas 1 har därmed inte kunnat konstateras.

Fynd

Det enda fyndet som har förts till denna fas består av bränd lera (F88) från igenfyllningen (202) av "vattenhålet" 209 i Område 2A. Leran har tolkats vara fragment av lerklining från en intilliggande flätverksbyggnad.

Fas 2: 1100-talet

Bebyggelselämningar

I Trädgrop 2, låg Byggnad 13 (figur 31) på en bevarad äldre markyta över den naturliga leran. Det som kvarstod av huset var rester av ett lergolv samt brända delar av ett torvtak. Lagren kunde inte dateras, men stratigrafin och det djup de befann sig på talar för att byggnaden kan vara från 1100-talet (eller möjligen 1200-talet).

Lagerbild

Vid utgrävningen i Kungsgatan (Område 3C) grävdes två provgropar från schaktbotten, i syftet att undersöka de kulturlager som låg lägre än schaktdjupet. Direkt på den naturliga leran, i den ena gropen, låg ett lager gråbrun lera med inblandning av kulturpåverkad jord med kol (404) (figur 27). Detta lager har daterats genom ¹⁴C-analys till 1160–1260 e.Kr. (bilaga 5). I den andra gropen dokumenterades ett något gråare lager av samma typ (415) (figur 27). Även detta låg direkt på den naturliga leran och är sannolikt av samma ålder. Båda dessa lager utgör sannolikt äldre överlagrade markhorisonter. En makrofossilanalys av ett prov från lager 415 har gjorts. I fält bedömdes lagret inte utgöra ett odlingslager, och detta bekräftades av analysen då det enda innehållet som skulle kunna indikera odling var en hampfrukt (se textruta samt bilaga 4). Lagret har sannolikt växt till på en öppen yta med varierande mark- och jordförhållanden.

I den östra delen av schaktet i Kungsgatan fanns lager 377 (figur 27), daterat till 1040–1230 respektive 1140–1260 e.Kr. En makrofossilanalys visade att det innehöll frön från hallon och svinmålla (se textruta samt Bilaga 4). I övrigt innehöll det rikligt med oförkolnat träflis, enstaka kolbitar samt fisk- och djurben. De flesta av inslagen i jordprovet är typiska material som använts för gödning/jordförbättring. Vad gäller svinmållan så är det en näringsrik växt som under förhistorisk tid var ett viktigt inslag i kosten. Även om ingen makrofossilanalys gjordes av lagret direkt över 377 (378/409) så kan det konstateras att det hade många gemensamma egenskaper med 377; det övre lagret bestod dock till stora delar av förmultnat organiskt material. Detta har tolkats som ett odlingslager som växt till genom utspridning av hushållsavfall från närliggande bebyggelse.

Något längre västerut, i Område 7A och 7B, fanns ett 0,3 meter tjockt kulturpåverkat lager med inslag av ben (588) vilket också har tolkats som ett odlingslager. Det låg direkt på den naturliga leran och har sannolikt byggts upp under en längre period. Lagret har ¹⁴C-daterats till 1150–1260 e.Kr. (bilaga 5) och har förts till Fas 2, men skulle möjligen kunna höra till Fas 3 (1200-tal).

Fynd

Inga fynd som har kunnat dateras till 1100-tal påträffades.

Fas 3: 1200-talet

1200-talet förefaller ha varit en aktiv period i delar av undersökningsområdet (figur 32). Framför allt påträffades betydelsefulla lämningar i de intill varandra liggande områdena 2A och 3B. Tyvärr hade få av dem en stratigrafisk koppling, och detta tillsammans med de vida spannen i ¹⁴C-dateringarna gör det svårt att avgöra om de varit samtida. Områdena innehöll rester av två brunnar, ett flätverksgärde (eller en byggnad) samt ett dike vilka har daterats till 1200-tal genom ¹⁴C-analys. Under denna fas diskuteras även två byggnader, även om dateringen på den ena är osäker: Byggnad 1 och Byggnad 4.

Bebyggelselämningar

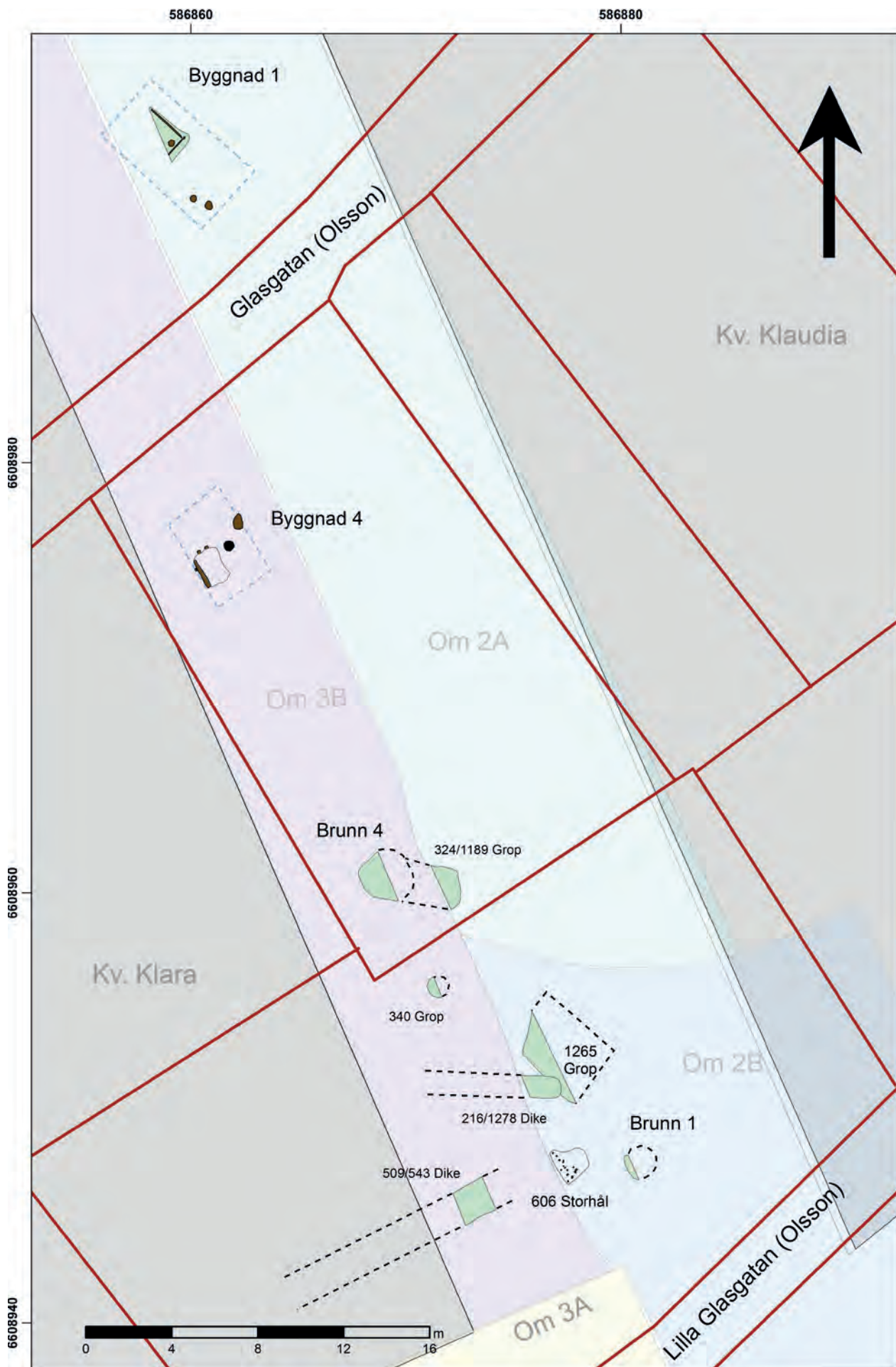
Byggnad 1 (Område 2A, figur 32) har med hjälp av keramikfynd fått en sannolik datering till 1200-tal. De lager och andra strukturer som har associerats till Byggnad 4 (Område 3B) har dock inte kunnat dateras. Som ovan nämnts hade nästan alla kulturlager inom

Makrofossil L415 (PM 805)

I provet fanns en hampfrukt, ett hallonfrö och skalfragment från hassel, vegetabiliska resurser som troligen hanterats och nyttjats i bebyggelsen. Hampa var tidigare en kulturväxt som odlades både för de fettriiga frukternas och för de långa grova stamfibrernas skull. Förekomsten av hallon och hasselnötter, vittnar om att insamlade resurser från närområdet kompletterade de odlade vegetabilerna. I övrigt fanns flera frön från växter som är typiska för näringsrik mark: plistrar, mällor, våtarv, etternässla och vanlig pilört. I provet fanns även åkerspergel och grässtjärnblomma som växer på mager mark, fingerört som är vanlig i öppna lägen, samt halvgräs som är vanlig i miljöer med fuktig till blött mark.

Makrofossil L377 (PM 806)

Provet innehöll frön från hallon och svinmålla.

Figur 32. Plan över lämningar relaterade till Fas 3. Streckad linje visar hypotetisk vidare utbredning. Grå linjer i botten visar dagens gator, röda linjer Sven Olssons rekonstruerade tomtränser för det senmedeltida Västra kvarteret. Skala 1:250.

dessa områden schaktats bort i samband med anläggandet av Norra Källgatan. Att det överhuvudtaget fanns kvar lämningar från dessa byggnader tyder dock på att de hör till någon av de äldre aktivitetsfaserna. Av Byggnad 1 kvarstod i huvudsak endast dess källare som var nedgrävd i den naturliga leran. Det fanns dock även några rester från delen ovan jord, som det brända torvlagret 302 och det lägre liggande brända lagret 307 (förda till byggnadernas rasing under Fas 4). Dessa lager låg i en sänka i den naturliga undergrunden, som sannolikt uppstått genom trampning/aktivitet. De till byggnaden förda nedgrävningarna 303 (nedgrävd tunna) och 305 (stolphål) hade också kapats horisontellt, men de indikerar att byggnadens golv torde ha legat mindre än 0,1 meter över den bevarade nivån.

Byggnad 4 hade uppförts på en nivå som låg väldigt nära den naturliga leran. Under byggnadens lergolv (359) fanns ett mörkt 0,04–0,05 meter tjockt organiskt lager som låg direkt på orörd lera. Att dessa odaterade byggnader låg så nära undergrunden kan betyda att de till och med utgör undersökningens äldsta hus. Då osäkerhet råder har de dock förts till 1200-talet.

Nedgrävningar och andra anläggningar

I den södra delen av Område 2A fanns en stor grop (1265) med nästan raka sidor (figur 33). Den skars av ett dike (216/1278) vars yngsta fyllning har daterats till 1250–1310 e.Kr. (mer om detta nedan). Trots att grop 1265 skulle kunna vara ännu äldre har den utifrån den stratigrafiska informationen tolkats vara från tiden 1200–1250. Gropens funktion är oklar. Det kan vara en lertäkt, men dess relativt rektangulära form kan också indikera att den markerar platsen för en källare. Är det en källargrop har i så fall dess strukturella lämningar (av trä eller sten) tagits bort. Den innehöll tre distinkta fyllningar som samtliga var homogena, jämnt utspridda och uppenbart medvetet deponerade. Mellan sandfyllningen i botten och lerlagret i toppen fanns ett cirka 0,25 meter tjockt kulturpåverkat lager med trä- och kolinslag (232/241). Då denna fyllning sannolikt bestod av material som hämtats i närheten, vars innehåll därmed kan spegla aktiviteter på platsen, har makrofossilanalyser gjorts av prover från fyllningen. Av misstag skickades två prover från samma lager in (på grund av lagrets dubbelnumrering), vilket dock gav intressanta resultat då de uppvisade väldigt olika sammansättning.

Figur 33. Del av grop 1265 samt dike 216/1278 (upptill i bild). Foto mot NV av Duncan Alexander.

Analysresultatet av det ena, större, provet (PM801) visar förekomst av växter som tyder på en närmiljö med goda odlingsförhållanden (se textruta samt bilaga 4). Ett förkolnat skalkorn påvisar matkonsumtion på platsen men inte nödvändigtvis spannmålsodling. Bevaringsförhållandena för makrofossil var goda, provet innehöll en stor mängd bevarade växtarter. Detta indikerar också att det odlats i området, eller att man har låtit vissa vilda arter växa där. Provet innehöll även fiskben och fiskfjäll. Det andra provet (PM847) som var något mindre i mängd innehöll inga indikationer på konsumtion. Istället fanns där rikligt med etternässla (över 100 frön) vilket inte förekom i prov 801, samt svinmålla (över 300 frön) att

Makrofossil L232 (PM847)

I provet fanns fröer av hjärtstilla och bolmört. Troligen härrör hjärtstilla från en trädgård i den närliggande bebyggelsen. Bolmört är däremot svårare att avgöra om den odlats eller insamlades och nyttjats, eller om den fanns som ett naturligt bestånd i lokalfloran. I övrigt dominerades provet av fröer från svinmålla och etternässla, tillsammans med ett mindre antal av fröer av vätarv, gåsört, vanlig pilört, kälmlolke, smörblomma, plistrar och halvgräs.

Makrofossil L241 (PM801)

I provet fanns ett förkolnat korn av skalkorn. Växtarter som är vanliga på kväverik mark fanns bl.a. representerat av bolmört, en växt som kan ha odlats i trädgårdar eller förekommit runt bebyggelsen i vilda bestånd. Svinmålla är en annan art som gynnas av näringsrik mark, växten var ett vanligt inslag i åkrar där den betraktas som ett ogräs. Hallonfröer förekom också, en matresurs som troligen insamlades från närområdet. I övrigt fanns fingerört, ett växtsläkte som är vanlig i öppna lägen, samt starr, ett halvgräs som växer på fuktig eller blöt mark.

Makrofossil L1387 (PM832, PM834)

Båda proverna hade en rik artsammansättning av fröer. Från provet i brunnens botten fanns sädeslag som speglar inslag av byggdens spannmålsodling, bestående av förkolnade korn av skalkorn och havre. I provet fanns också fröer från enbär. Bären från trädet användes tidigare inom farmakologin, men har används även till kryddning av enbärdricka och maträtter. I båda proverna förekom fröer från hjärtstilla, en medicinalväxt som bland annat ansetts kunnat stärka och lugna hjärtat i samband med olika hjärtbesvär och blev under historisk tid ett vanligt inslag i trädgårdsodlingar. En annan växt som förekom och som har haft betydels inom folkmedicinen är bolmört. Bolmörten är giftig, men har i forna tider odlats eller insamlats från vilda bestånd för användning mot allehanda sjukdomar, bland annat som värkstillande. I provet från det yngre lagret (PM832), fanns ett par porsnötter. Växten var betydelsefull för att konservera och smaksätta jätta drycker, särskilt i samband med ölbrygning. Pors växer på fuktig mark, ofta vid stränder, skogsmark eller kanten av sjöar och kärr, och vid bruk av växten, insamlades kvistar från busken.

Bland övriga fröer fanns växter som är typiska för näringsrik mark: etternässla, mällor, trampört, vanlig pilört, våtarv, nattskatta, åkerbinda och snärjmåra. Från fuktiga miljöer fanns olika arter av halvgräs. I övrigt fanns fröer från malva, smultron, plistrar, liten kardborre, kålmalke, jordrök, brunört, revormstörel, fingerört och grässtjärnblomma.

Sammanfattningsvis pekar artsammansättningen i brunnen på att hushållsavfall och fröer från floran i närheten ansamlats i brunnen efter att den togs ur bruk.

jämföra med endast sex i det andra provet. I det större provet fanns dock tre gånger så mycket bolmört som i det mindre. Denna ört användes inte bara i medicinalsammanhang under medeltiden, men även för smaksättning vid produktion av öl, te och vin. Sammantaget kan dessa resultat indikera att fyllningen 232/241 har samlats ihop från ytor kring tomten snarare än direkt på den. Resultaten påvisar också vikten av att samla in tillräckliga mängder material för makrofossilanalys om resultaten ska bli rättvisande.

Några meter längre söderut låg Brunn 1, men den saknade stratigrafiska relationer till andra anläggningar på grund av sentida markstörningar. Dess återfyllning har ¹⁴C-daterats till mellan 1220 och 1285 e.Kr., och konstruktionen till 1200-talets första halva (med reservation för att den kan vara äldre). I fyllningen fanns avfall i form av avsågade benändar. Bentyper var distala (nedre) och proximala (övre) ändar av mellanhands- och mellanfotsben från nötkreatur; det i särklass vanligaste benmaterialet för medeltida behantverk. Där fanns 19 distala och två proximala benändar. Av de distala var 15 fusionerade, vilket visar att man föredragit ben från vuxna djur. I materialet fanns även en bit råmaterial i form av skaftet av ett mellanfots-/mellanhandsben, vilket hade sågats av i båda ändar. Förutom benen från nötkreatur fanns även ett tåben från häst i fyllningen (muntlig uppgift av Lisa Hartzell; benen ingick inte i analysen som redovisas i bilaga 6). Mellanfotsben från nötkreatur användes under medeltid för ett stort antal föremålstyper som till exempel nålar, skedar, kammar, söljor och remändesbeslag. Det relativt stora antal benändar som påträffades i Brunn 1 tyder på att ett småskaligt behantverk bedrivits i området vid den tid då brunnen togs ur bruk.

Två makrofossilanalyser från brunnens fyllning gav vidare information om odling och konsumtionsmönster på tomten vid denna tid. Ett prov (834) togs från dess botten, och ett (832) cirka 0,3 meter högre upp. (se textruta samt bilaga 4). Till skillnad från förkolnade korn så kan icke förkolnat makrofossilt material sannolikt spegla vad som faktiskt har vuxit och odlats på tomten. Dessa jordprover innehöll en större variation och kvantitet av medicinalväxter än något av de andra som blev analyserade. Detta är en stark indikation på att en medicinalodling fanns här under 1200-talet.

Några enstaka meter mot nordväst löpte de pinnhål (606) som tolkats markera ett flätverksgärde eller möjligen en enklare byggnad, och ytterligare några meter norrut dike 216/1278; dessa konstruktioner är sannolikt relaterade till varandra. Flätverksstrukturen fortsatte inte in i Område 3B västerut. Runt den fanns ett tunt lerigt kulturlager med kolinslag och enstaka kraftigt nedbrutna djurben. Diket innehöll hushållsavfall som föreföll dumpat från dess sydvästra sida, alltså från den sida den eventuella byggnaden låg på. Möjligen har diket dränerat vatten från tomten, och även (eller i ett senare skede) använts som avfallsgrop. Vad som tolkats som eventuella flätverksbyggnader från sent 1200-tal har påträffats i denna delen av Västerås i samband med undersökningen i kvarteret Livia (Bergquist 1996b).

I den södra delen av Område 3B fanns ett rakt dike (509/543) som har tolkats som en tomtgräns. Den hade medvetet fyllt igen med ett kulturpåverkat lager med lerklumpar någon gång mellan 1220 och 1290 (¹⁴C-datering, se bilaga 5). Den jord som tidigare grävts upp när diket grävdes (537) innehöll yngre svartgods daterat till 1250–1450. Diket löpte i ÖNÖ–VSV vilket överensstämmer med riktningen på den ena sidan av flätverkskonstruktionen 606. Anläggningarna ligger även i linje med de tomter som har legat mot den gata som under 1600-tal kallades Lilla Glasgatan (jfr rekonstruktion i figur 32). Sannolikt har man förhållit sig till äldre tomter när man lade ut denna gata.

Ytterligare anläggningar har förts till den andra halvan av 1200-talet. Flätverksbrunnen Brunn 4 och nedgrävningen 324/1189 låg inom två meters avstånd från varandra, men kunde inte relateras stratigrafiskt. Deras respektive ¹⁴C-dateringar är inte entydiga, liksom de flesta övriga dateringar, men båda antyder att de fyllts igen med material från sent 1200- eller tidigt 1300-tal. Nedgrävning 324/1189 tolkades inledningsvis som en möjlig brunn eller källargrop, eftersom fyllningen innehöll rester av kraftigt förmultnat trä (figur 34). Vid närmare granskning av fyllningens karaktär förefaller det dock som att gropen stått öppen en relativt kort tid, och att återfyllningen skett vid ett och samma tillfälle. Möjligen har gropen grävts för att underlätta uppförandet av Brunn 4; i direkt anslutning till denna för att man skulle ha någonstans att skyffla över det material som grävdes ut i de djupast belägna delarna. Fyllningen innehöll träkol och lerklining, vilket indikerar att en flätverksbyggnad tidigare har funnits i närheten. En makrofossilanalys (se textruta samt Bilaga 4) av material från brunnens bottenlager (572) innehöll brödvete, hampa, smultron och hasselnötsskal vilket torde spegla hushållsavfall från närliggande bebyggelse. I övrigt fanns flera frön från växter som trivs i trädgårdsmiljöer och på åkermark.

Makrofossil L572 (PM825)

I provet fanns en förkolnad småaxbas från brödvete, en frukt från hampa, ett frö från smultron och hasselnötsskal. Sammantaget speglar dessa vegetabilier rimligen hushållsrester som konsumerats i närliggande hushåll. Bolmört, vanlig pilört, svinmälla, trampört, åkerbinda, nattskatta, våtarv, kålmalke och harkål som också förkom i provet, speglar en artsammansättning av växter som trivs på frisk, närings- och kväverik kulturmark, till exempel i trädgårdsmiljöer och på åkermark. I övrigt fanns frön från grässtjärnblomma, smörblomma, starr, samt en del träflis och enstaka träkol.

Figur 34. Nedgrävning 324/1189 i sektion. Foto mot NÖ av Duncan Alexander.

I Område 3B påträffades en skärva hårdbränt lergods (F58) nära botten av grop 340 (figur 35), vilken har daterats till mellan 1230 och 1330. Den djupt brunröda färgen i botten av gropens fyllning liknade järnoxid; möjligen har gropen samband med färgframställning till exempel infärgning av läder.

Figur 35. Grop 340 i sektion, i botten ses det brunröda lagret. Foto mot Ö av Jonas Ros.

Fynd

De flesta fynden från denna fas kommer från brunnarna 1 och 4 samt från Byggnad 1. I fyllningen i Brunn 1 påträffades ett flertal fynd av organiska material. Bland dessa var en halv träskål (F92) som har varit omkring 18 centimeter i diameter, skuren i ett hexagonalt mönster på utsidan (figur 36). Två verktygsspår vid dess botten kan vara en del av hantverkarens bomärke. Skålen har sannolikt utgjort ett vardagsföremål för matlagning och servering. I brunnen fanns även två trähandtag (F95) tillhörande någon form av handverktyg (ett av dem är avbildat i figur 37), samt huggflis och ett bearbetat trästycke med urtag (F120) med oklar funktion. Som ovan beskrivits i mer detalj så fanns även ett antal avsågade mellanfotsben från benhantverk (F121, figur 38).

I Brunn 4 fanns inga träfynd, men andra fynd gjordes i fyllningen även om det endast var en liten del av den som undersöktes. Där framkom ett bryne av sandsten (F73, figur 39) samt en del av en liten vridkvarn (F72, figur 40). Kvarnfragmentet var 14 centimeter långt, som hel bör dock vridkvarnens diameter ha varit 35 centimeter. I Brunn 4 påträffades även en del spillbitar från läderhantverk (F96) samt en ladersula (F93, figur 42).

Sju keramikskärvor har förts till Fas 3 (se bilaga 2). De består av äldre rödgods, hårdbränt stengods och en skärva protostengods. Fem av dem härrör från lämningar relaterade till Byggnad 1. Av dessa fem kommer de tre rödgodsskärvorna sannolikt från samma krus (jfr Bilaga 3).

I fyllningen i grop 1265 påträffades ett fynd som inte har säker 1200-talsdatering, men som dock torde vara medeltida. Det består av en tillplattad blyten med spetsad ände (F115), sannolikt en stylus (figur 41).

Figur 36. Fynd 92, del av en träskål från Brunn 1. Foto: Duncan Alexander.

Figur 37. Fynd 95, ett träbandtag från Brunn 1. Foto: Duncan Alexander.

Figur 38. Fynd 121. Avsågade mellanfotsben från benhantverk. Foto: Duncan Alexander.

Figur 39. Fynd 73, sandstensbryne använt på den tunnare ovsidan. Foto: Duncan Alexander.

Figur 40. Fynd 72, en del av en vridkvarn. Foto: Duncan Alexander.

Figur 41. Fynd 115, en stylus av bly. Foto: Duncan Alexander.

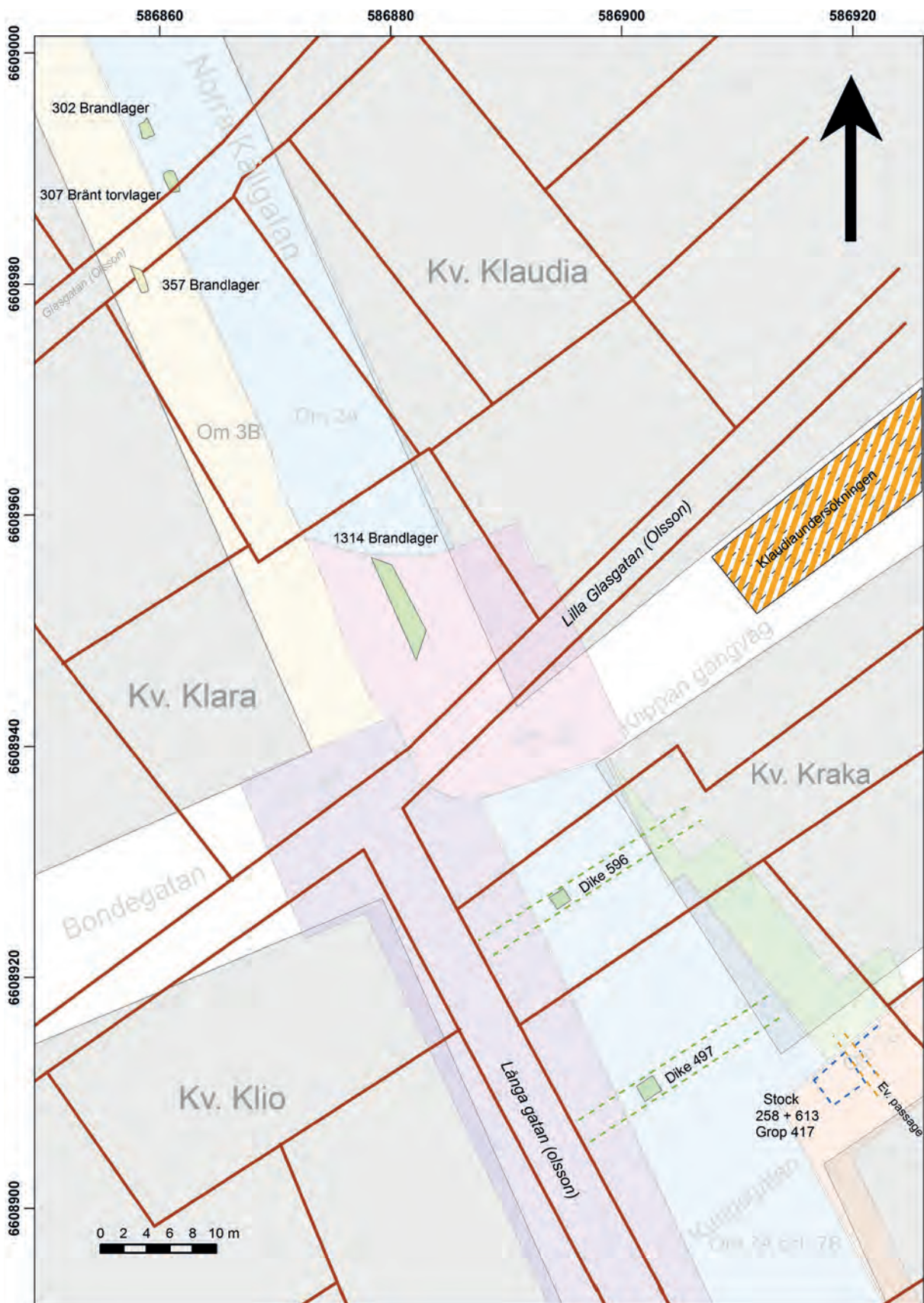
Figur 42. Fynd 93, en lädersula från Brunn 4. Foto: Duncan Alexander.

Fas 4: 1300-talet

Inom Område 3C (figur 43) finns spår av bruknings- och möjlig bebyggelsekontinuitet in i 1300-tal. Rester av vad som kan vara en byggnad beskrivs under denna fas, samt ett antal ytterligare anläggningar.

Bebyggelselämningar

Eventuella byggnadsrester inom Område 3C har förts till 1300-talsfasen. Dessa representeras av liggande stock (och stående stolpe) 258 samt en ytterligare en stock (613) ca 1,5 meter öster om dessa (figurer 27, 34 och 43). De har inte givits nummer som byggnader, då tolkningen är mycket osäker med tanke på att de bara representeras av stockar synliga i sektion. Aktivitetslagret (413) som täckte ytan mellan de två stockarna,

Figur 43. Plan över lämningar relaterade till Fas 4. Streckad linje visar hypotetisk vidare utbredning. Grå linjer i botten visar dagens gator, röda linjer Sven Olssons rekonstruerade tomtränser för det senmedeltida Västra kvarteret. På planen är även läget för slutundersökningen i kvarteret Klodia markerat med orange linjer. Skala 1:500.

ett mörkt kulturlager med stort inslag av organiskt material samt en lerhorisont, kan möjligen representera en passage mellan två byggnader alternativt ett golv i en mindre byggnad. I lagret fanns lerklining (F137). Syllstock 258 kan representera en byggnad med förlängningen mot öster. Efter att byggnaderna togs bort har en utdragen period av naturlig lagertillväxt vidtagit, representerad av lager 378/409. Under den perioden förefaller odling ha bedrivits på tomten.

Nedgrävningar och andra anläggningar

Till 1300-talet hör en grund grop (417) som grävts i ett relativt tidigt skede i den stratigrafiska sekvensen. Den innehöll gödsel, vilket tyder på närvaro av djur på tomterna i området. Möjligen har gropen använts för att kompostera djurspillning och annat organiskt avfall till gödsel. Fyllningen har daterats till 1280–1400 (bilaga 5). Gropen är sannolikt samtida med den tid då det kraftigt humösa lagret 378/409 avsattes.

Ett rakt dike (497), synligt i sektion i den södra delen av Område 7A och 7B (figur 44), återfylldes mellan 1280–1400 e.Kr. Denna struktur har tolkats som en tomtgräns som löper i samma orientering som dagens Kungsgatan (figur 43). Detta indikerar att åtminstone delar av en föregångare till denna gata kan ha varit etablerade redan under 1300-tal, alternativt att gatan sedermera förlades i samma linje som de utlagda tomterna. Omkring 18 meter norr om dike 497 kunde botten av ytterligare ett dike (596) ses i sektionen. Det kan ha varit samtida med 497, men det går inte att säkerställa då det var kraftigt stört av senare tiders odling. Intressant att notera är att dessa diken löper i samma riktning som tomterna på den äldsta stadskartan från 1688 (jfr figur 50), vilka Olsson har använt sig av i sin rekonstruktion av den senmedeltida tomtstrukturen. Detta kan ses som en indikation på att det funnits en kontinuitet i bebyggelsestrukturen sedan högmedeltid.

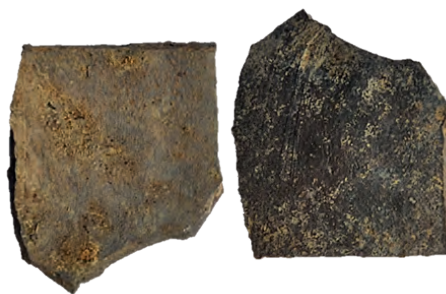
Slutligen fanns även ett antal brandlager, vilka har tolkats härröra från den brand som under 1300-talet drabbade denna del av staden (mer om denna nedan under Slutsatser och diskussion). Dels rör det sig om de ovan nämnda brända torvlagren vid Byggnad 1 (302, 307), dels två lager (357, 1314) något längre mot sydväst och sydost. Branden konstaterades vid slutundersökningen i kvarteret Klaudia (Bergquist 1996:a31), vars läge har markerats i figur 43.

Figur 44. Tomtgräns 497. Foto mot Ö av Jonas Ros.

Fynd

Det enda fynd som säkert kunnat dateras till 1300-tal är en skärva tyskt yngre svartgods (F55, figur 45). Den påträffades i dike 543 (L337), och har tolkats vara deponerad under dikets användningstid.

Figur 45. Fynd 55, yngre svartgods (in- och utsida av samma skärva). Foto: Mathias Bäck.

Fas 5: 1400-talet

Bebyggelselämningar med relaterade lager

De mest intakta lagren och strukturerna från Fas 5 låg i den södra delen av Område 2A. Där var kulturlagens sammantagna tjocklek kring 0,55 meter. Under 1400-tal kan en expansion ses i bebyggelsen i området, möjligen relaterad till återuppbyggnad efter 1300-talets stadsbrand. Fyra byggnader har förts till denna fas: Byggnad 3 och Byggnad 12 i Område 2B, Byggnad 6 i Område 3A och Byggnad 7 i Område 3C (figur 46).

Lämningarna efter en träbyggnad på syllstock, Byggnad 12, låg på en trampad yta (245) som har daterats till mellan 1370 och 1420 med hjälp av keramik. Byggnaden hade ett delvis bevarat plankgolv, och låg i ett läge som skulle kunna motsvara en förlängning mot norr av Långa gatan (jfr Olssons rekonstruktion i figur 46).

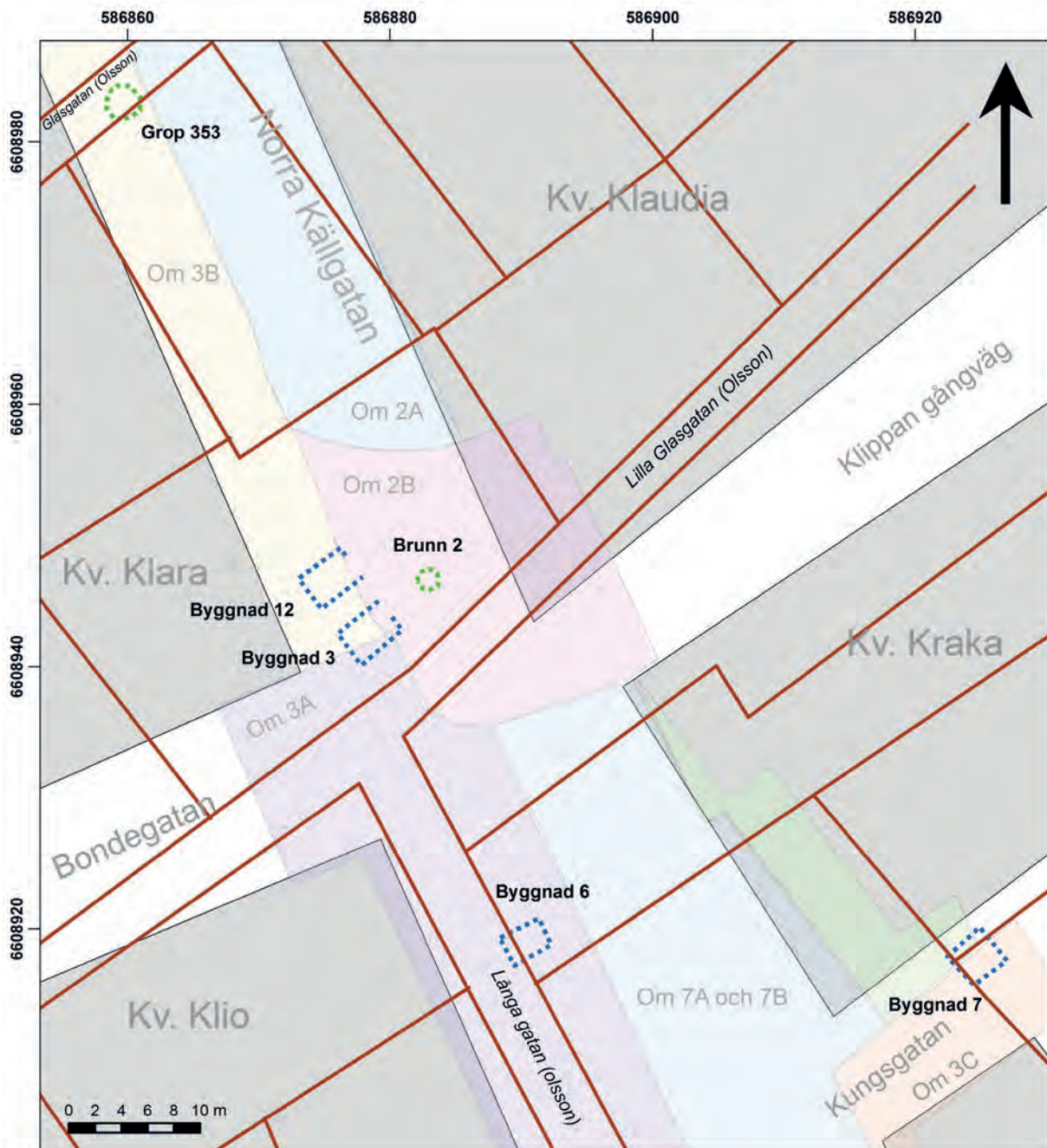
Lager 246/1321 var stratigrafiskt yngre än lager 245, och innehöll keramik med stor spännvidd i dateringen från 1200- till 1400-tal. Möjligen kan det ha funnits inslag av påfört material i toppen – det ovanliggande lagret 244 var definitivt omrört, och innehöll fynd från både medeltid och 1700-tal. Byggnad 3 hade uppförts på detta lager, i anslutning till Långa gatan liksom Byggnad 12. Byggnad 3 representerades också av rester av en träbyggnad (syllstockar och syllstenar), vars omfattning inte kunde avgöras då den fortsatte utanför schaktet mot väster.

Lager 246/1321 som relaterar till Byggnad 3 bestod av avgränsade tunna linser vilket visade på en gradvis uppbyggnad av fint material, där varje lins representerar perioder av aktivitet på en trampad utomhusyta. Lagret innehöll rikliga mängder djurben och även små fiskben. Benmaterialet dominerades av nötdjur; hela materialet bestod emellertid i huvudsak av köttrika delar vilket tyder på att tomten snarare brukades för boende och konsumtion än för djurhållning och slakt. En makrofossilanalys av material från lager 246/1321 visade att det bland annat innehöll ett fåtal fröer från arter som framför allt växer i ängsmark, samt rikligt med träflis (se textruta samt Bilaga 4). Ett makrofossilprov från ett lager (251) vid Byggnad 3 innehöll endast ett frö av svinmålla, mindre inslag av träflis samt enstaka träkol (Bilaga 4).

Makrofossil L246 (PM 802)

Provet innehöll ett fåtal fröer av svinmålla och vitklöver. Vitklöver är vanlig på frisk/fuktig mark och förekommer allmänt på ängsmark. I övrigt fanns rikligt med träflis och oförkollnade örtdeklar, enstaka träkol, samt några fisk- och djurben.

Byggnad 6 låg också mot Långa gatan, något längre söderut. I dess lergolv fann en skärva stengods med datering av 1390–1450. I Område 3C låg de lager som tolkats utgöra Byggnad 7, endast synliga i sektion, mellan två daterade kontexter. Byggnaden var äldre än Fas 7A (1600–1650) då fyllningen (392) i tunna 253 som grävts ned genom lagret över byggnaden innehöll keramik daterad till 1580–1620 och ett mynt från 1629. Den har dock en yngre datering än den stratigrafiskt äldre gödsselfyllningen i grop 417

Figur 46. Plan över lämningar relaterade till Fas 5. Streckad linje visar hypotetisk vidare utbredning. Grå linjer i botten visar dagens gator, röda linjer Sven Olssons rekonstruerade tomtränser för det senmedeltida Västra kvarteret. Skala 1:500.

som har daterats till 1280–1400 och förts till Fas 4. Byggnad 7 kan därmed inte dateras närmare än till någonstans i intervallet Fas 4–6.

Nedgrävningar

Brunn 2 hade grävts ned genom lager 245 och den var tagen ur bruk när tillväxten av lager 246/1321 påbörjades. Den är således samtida med Byggnad 12.

Av brunnen kvarstod en fyllning med ett fåtal förmultnade trädelar (237), vilken dock fick en betydligt yngre ¹⁴C-datering. Analysresultatet visar tre dateringstoppar med ett intervall mellan 1640 och 1920, där den med högst procentuell sannolikhet ligger mellan 1730–1810 (Bilaga 5). Lagren över brunnen var dock störda, och sannolikt har yngre

material hamnat i den i samband med detta. Brunnen har med tanke på dess stratigrafiska relation därför förts till Fas 5. I brunnen fanns välbevarat humöst organiskt material nära botten; däri ingick delar av läderskor, ben och träbitar. En makrofossilanalys av bottenlagret (237) påvisade bland annat material som vanligtvis förekommer på kulturmark – till exempel i trädgårdar (se textruta samt Bilaga 4). Trots de goda bevaringsförhållandena var dock antalet identifierbara växter få, och inga av dem utgjorde odlade arter. Vad gäller makrofossilanalyser kan därmed sägas att det inte finns några belägg på odling av spannmål eller grönsaker under denna period i området. Konstruktionen i sig har antagligen uppförts som vattenbrunn, men de organiska bottenlagren kan indikera att den har fått en sekundär användning som latrin. Slutligen övergick den till att fungera som avfallsgrop, för vad som förefaller ha varit vanligt hushållsavfall.

Makrofossil L237 (PM 830)

I provet fanns fröer från flera växter som förknippas med näringsrik mark: mällor, nattskatta, etternässla, bolmört och våtarv. Dessa växtarter förekommer ofta på kulturmark, exempelvis i trädgårdar, åkrar och vid havsstränder. Tistlar, höstfibbla, femfingerört och gåsört är andra växtarter i provet som även dessa kan finnas på näringsrik mark, men kan förekomma i mer varierade miljöer, till exempel i ängsmark, havsstränder och ruderatmark.

Grop 353 i Område 3B har också daterats till 1400-tal med hjälp av keramik (F60, se figur 47). Här bör det dock påpekas att skärvan endast daterar gropens igenfyllning.

Fynd

11 keramikfyndposter har förts till denna fas, samtliga utgörs av gods som i de fall de har kunnat provinensbestämmas är importerade från Sydsandinavien och Tyskland. Ytterligare ett par skärvor med sannolik 1400-talsdatering påträffades vid undersökningen, dessa låg dock i kontexter som även innehöll senare material.

På den trampade gårdsytan 1321 påträffades en järnring (F112), som troligtvis fungerat som mutterbricka. Utöver denna samt keramikfynd påträffades tegel och bränd lera (F79–81) i lagret, vilket kan indikera att lerklining fortfarande användes vid byggnation.

De två äldsta fyllningarna i Brunn 2 (236, 237) innehöll klipp av koppar (F114) och läder (F119). Där påträffades även en lädersula (F97, figur 48) och en nästan hel lädersko (F122, figur 49). Skorna kan ha kastats i brunnen efter att ha blivit utslitna,

Figur 47. Fynd 60, saxiskt nästan-stengods. Foto: Mathias Bäck.

Figur 48. Fynd 97, lädersula från Brunn 2. Foto: Duncan Alexander.

Figur 49. Fynd 122, nästan komplett lädersko från Brunn 2. Foto: Duncan Alexander.

men läderspillet tyder på att någon form av hantverk har bedrivits på platsen; möjligtvis tillverkning eller reparation av skor.

Fas 6: 1500-talet

1500-talet är något underrepresenterade i undersökningsresultaten. Inga säkra dateringar eller tecken på stor aktivitet finns, men vissa av lagren i de stratigrafiska sekvenserna torde ha tillkommit eller fortsatt att växa till under denna tid. Keramikfynden från fyllningen (392) i den trätunna/latrin som hade grävts genom Byggnad 7 (Fas 5) dateras till Fas 7A, och visar att tunnan möjligen har en 1500-talsdatering.

Frågan är om de fåtaliga dateringarna till senmedeltid ska tolkas som en faktiskt tillbakagång i aktiviteter inom området, eller om det finns andra förklaringar? Under 1600-talet blev det vanligare att man hade keramikkärl i hushållen, vilket tydligt speglas i det faktum att det yngre rödgodset från tidigmodern tid stod för tre fjärdedelar av keramikfynden i materialet från Norra Källgatan (se bilagor 2 och 3). Eftersom det medeltida keramikmaterialet är begränsat har även ¹⁴C-analyserna varit avgörande för kronologiska tolkningar inom projektet. Dateringsproblematiken förvärrades av de omfattande störningar som förekom inom de öppna ytorna som grävdes i områdena 2A och 3B. De nedgrävningar (stolphål, gropar och diken) som hade undslupit tidigare urschaktningar var för talrika för att kunna dateras med hjälp av kostsam ¹⁴C-analys. Majoriteten av anläggningarna kan därmed inte åldersbestämmas och fasindelas. När sådana förhållanden föreligger får man ofta en viss snedfördelning i dateringsspannet, där man "tvingas" välja de äldsta eller de mest komplexa lämningarna.

Vad som kan ses i de undersökta schakten är dock att lagren fortsatte att växa till under perioden, men inga säkra tecken på stor aktivitet finns.

Fynd

Inga fynd som säkert har kunnat dateras till 1500-tal påträffades.

Fas 7A: 1600–1650

Ytterst få lager kunde specifikt dateras till denna period med hjälp av fynd (jfr nedan under Fynd); det kan dock delvis bero på att några enstaka skärvor rödgods kasserades redan i fält efter grov klassificering. Detta med anledning av att fyndmängden förväntades bli stor och att rödgodset därmed hade lägre prioritet; i verkligheten blev dock fyndmaterialet mindre än förväntat. Brukskärl av yngre rödgods förekom (i betydlig mängd) i Sverige under 1600-talet. I materialet från Norra Källgatan förekommer dock i huvudsak exempel från kring 1650 och framåt. Av denna anledning har även det rödgods som inte tillvaratogs och därmed inte har analyserats antagits vara från efter 1650.

De enda lager som endast innehöll keramik som kan föras till Fas 7A, lager 387 och 392, fanns i Område 3C över den ovan nämnda latrintunnan. Övriga keramikfynd från 1600–1650 påträffades i lager som även innehöll yngre keramik.

Inga bebyggelse lämningar har kunnat föras till det tidiga 1600-talet. Ett dike (263/495), löpande i samma riktning som de diken som beskrivits ovan under Fas 4, kan möjligen höra till Fas 7A. Dess konstruktionstid kan inte dateras, men diket hade fyllts igen vid tiden då Byggnad 9 raserades under Fas 8. Diket, som tolkats som en möjlig tomtgräns, var nedgrävt i lager som troligtvis representerar en odlingsfas. Nedan illustreras det på planen över lämningar förda till Fas 7B (figur 50).

Fynd

Endast tre säkra keramikfynd kan föras till 1600-talets första halva; räknar man även in de med en viss osäkerhetsmarginal uppgår det totala antalet ändå till under tio. Som ovan nämnts kom de flesta av dem i kontexter som även innehöll yngre fynd.

Fas 7B: 1650–1700

Bebyggelse lämningar och relaterade anläggningar

Uppförandet av Byggnad 10 (i Trädgrop 3) bör sättas i relation till Byggnad 9 i Område 7A och 7B (figur 50). De respektive lämningarna ligger med över fem meters mellanrum så det torde röra sig om två separata byggnader, båda trähus uppförda på styllstensgrund, belägna mellan Kungsgatan och Lilla Glasgatan (figur 50). Byggnad 9 har varit över sex meter lång i N–S. Direkt norr om den låg en trampad ytomhusyta/gårdsplan (459) på vilken ett tunt lager rikt på träkol (460), möjligen rester från en spis/hård, hade spritts ut över en del av ytan. Inga fynd eller säkra stratigrafiska indikatorer kan datera den exakta tiden för uppförandet av dessa byggnader, men keramikfynden indikerar Fas 7B.

Trädgrop 1 inom Område 7A och 7B innehöll fler skärvor yngre rödgods än alla övriga ytor sammantaget. Totalt 45 skärvor påträffades där inom tre kontexter daterade till omkring mellan 1650 och 1750. Den äldsta var en stenlagd yta (373) med ett humöst lager (372) som tolkats som en gatu- eller gårdsbeläggning med tramplager. Trädgropen grävdes i närheten av läget för den äldre gatan kallad Långa gatan i Olssons rekonstruktion av det senmedeltida och tidiga 1600-talets Västerås före stadsregleringen (figur 50). I rekonstruktionen ses även ett torg ("kyrkplan") framför S:t Nicolai kyrka. Kyrkan revs 1591, och medan de västra och södra delarna av kyrkogården var bebyggda år 1617 så fanns det fortfarande tomter till salu på kyrkans mark år 1640 (Olsson 1985a:23ff).

Figur 50. Lämningar förda till Fas 7B i den södra delen av Norra Källgatan. Streckad linje visar hypotetisk vidare utbredning. Grå linjer visar dagens gator, röda linjer Sven Olssons rekonstruerade tomgränser för det senmedeltida Västra kvarteret. I botten ligger kartan över Västerås från 1688 (akt T72-1:15). Skala 1:500.

Stenläggningen (373) i Trädgrop 1 faller inom tomtmark på Olssons hypotetiska plan över tomter 1617, men då denna rekonstruktion delvis är framställd med utgångspunkt i skriftliga källor finns möjligheten att den inte helt stämmer. Stenläggningen skulle i så fall kunna ha varit en gatubeläggning eller en del av ett stenlagt torg framför den gamla kyrkplatsen, om den härrör från tiden före utläggningen av det nya gatunätet. Ser man till kartan från 1688, om rektifieringen av denna är korrekt, låg de då inom tomt 337 (jfr figur 50).

Stenläggningen i gropen överlagrades av ett lerlager/lergolvs (370) samt vad som kan vara en syllsten (Byggnad 14); detta är en indikation på att marken vid den tiden dessa kontexter tillkom var bebyggd tomtmark. Möjligen utgör lämningarna en byggnad vid gatan, i så fall belägen på tomt 335 eller 337 enligt 1688 års karta. Träläggningen över lergolvet kan i så fall utgöra en omläggning av golvet i byggnaden. Ytterligare förändringar beskrivs nedan under Fas 8.

I Trädgrop 3 förekom också fynd med datering till 1600-tal och möjligen tidigt 1700-tal. Fynden härrör från raseringen av byggnaderna 9 och 10 under Fas 8 – i ett lager över Byggnad 9 påträffades 1700-talskeramik.

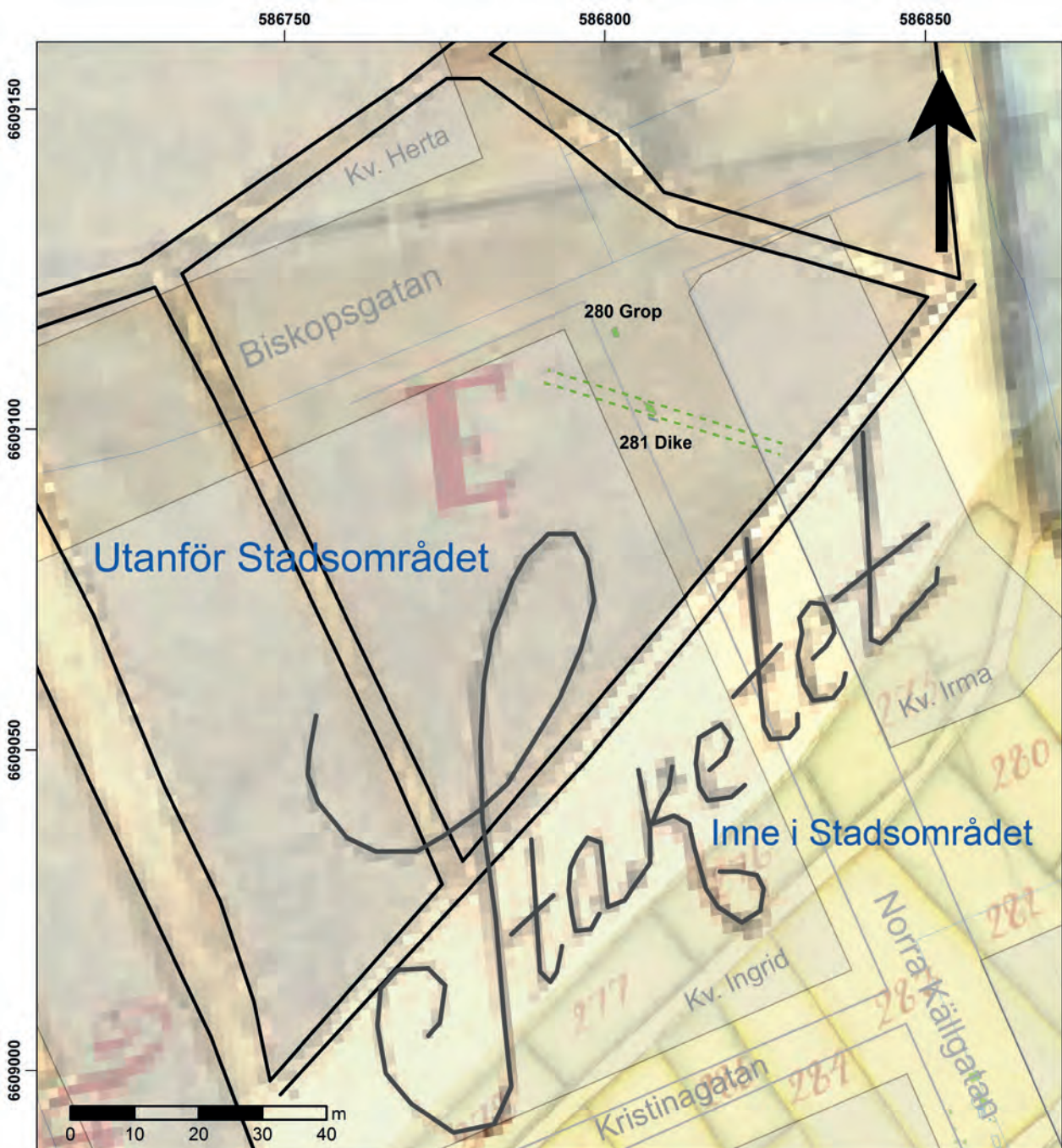
Nedgrävningar

Fas 7B är den första som har kartografiskt material som kan stödja de arkeologiska tolkningarna, då den äldsta kartan över Västerås stad är från 1688. Den nordligast belägna anläggningen som har förts till denna fas, avfallsgrop 280 i Område 1A, påträffades dock i ett område som intressant nog har legat utanför stadsgränsen fram till sen tid. Inte förrän på 1902 års karta har denna del inkorporerats i staden, i samband med en ny gatuplan. Information om tidigare markanvändning kan dock fås ur äldre kartor över stadens omland (jfr figur 51). För området som berör Norra Källgatans nordligaste del finns det kartor från 1685 och 1688, samt en odaterad karta som troligen är från det senare 1600-talet. Kartorna visar att marken norr om stadsgränsen då var uppodlad. Odlingsytorna fortsätter att ha ungefär samma form under 1700-talet, och tegindelningen kan även ses i den 1700-talsteckning som återgivits på denna rapports framsida.

Grop 280 (figur 51) är av särskilt intresse eftersom den innehöll en hel del metallslag och avklibpta spillbitar av järn, vilket är avfall från en smedja. Slaggen påvisar smide på plats, och klippbitarna tyder på produktion av mindre föremål. Dränerings-/gränsdike 281 låg direkt söder om gropen och kan ha samband med den, men det samstämmer också någorlunda väl med ett dike mellan åkrar på den odaterade kartan (se figur 51, differensen kan bero på att kartan är svårrektifierad). I diket påträffades en del av en kritpipa samt yngre rödgods vilket indikerar en ungefärligt samtida datering. Under medeltid och även historisk tid var det vanligt att smedjor förlades i utkanten av eller utom bebyggelsen med tanke på brandfaran. I Magnus Erikssons stadslag från mitten av 1300-talet anges att endast tre sorters byggnader med äril (öppen eld) får ligga inom en by/stad: stuga, stekarehus och kölna (Holmbäck & Wessén 1962:119, jfr även Jonsson 2012:100 samt Jonsson 2016:86 med referenser om belägenheten av smedjor på torp och gårdar). Möjligen har det legat ett torp eller en mindre gård med tillhörande smedja i detta område under 1600-talet, kanske i anslutning till den lada som kan ses på den odaterade kartan (figur 51), alternativt så har en smedja utan relaterad bostadsbebyggelse förlagts strax utanför staden på dess stadsjord. Vretarna på kartan (figur 51) där grop 280 återfanns ska ha tillhört Rådman Johan Rasmundson.

Den stenmurade Brunn 5 kunde inte dateras genom fynd eller ¹⁴C-analys, och dess enda stratigrafiska relation består i att den skar grop 340 som har förts till Fas 3. Den är dock sannolikt betydligt yngre än gropen, grävd från en högre nivå och konstruktionsmässigt av en senare typ än de äldre flätverksbrunnarna. Den har därför förts till denna fas, med reservation för att den kan vara äldre eller yngre.

Gatorna som Olsson benämnt Lilla Glasgatan och Glasgatan samt dagens Kungsgatan finns på den äldsta kartan över staden från 1688 (jfr figur 50), men tyvärr kunde inga arkeologiska belägg för deras ursprungliga bredd och karaktär eller eventuella föregångare nås genom undersökningen. Lämningarna efter djupa träskodda dräneringsdiken (dike 248/437 i Område 2B och dike 255/410 i Område 3C) kan associeras till de två sydligaste av dessa gator och har förts till Fas 7B. Dike 293 i Område 2A (figur 48) var delvis av samma karaktär, men stämmer inte helt överens med den nordligaste gatan (Glasgatan). Möjligen representerar den en äldre gatusträckning, alternativt ett omfattande dräneringsarbete inom en tomt. Dike 263/495 mellan byggnaderna 9 och 10 utgör sannolikt en tomtgräns. Troligen har de stora dikena grävts i syfte att dränera vatten ned mot Svartån. Anläggande och underhåll av dessa konstruktioner krävde stora insatser både vad gällde arbete och tid, och sannolikt har det gjorts under en tid då sådana arbeten var centralt organiserade.

Figur 51. Lämningar förda till Fas 7B i den norra delen av Norra Källgatan. I bakgrunden ses den odaterade kartan över Västerås utjordar (akt T72-1:6). "Staketet" har utgjort angränsning mellan stadsområdet och utanförliggande vretar. Skala 1:1000.

Fynd

Denna fas var den mest fyndrika, och många av keramikfynden gjordes i Trädgrop 1. Till exempel så innehöll lager 372 (tolkat som ett tramlager på den äldsta stenläggningen 373) bland annat en skärva daterad till 1600–1700 (F32), en daterad till 1630–1660 (F25) och en daterad till 1640–1670 (F27). Dessa dateringar kan spegla den ungefärliga tiden för utläggandet av stenläggningen, någon gång vid övergången mellan Fas 7A och 7B. Övriga keramikdateringar från lagret, från mellan 1680 och 1720, visar hur länge stenläggningen har varit i bruk.

Fas 8: 1700–1900

Bebyggelselämningar och relaterade anläggningar

Den välkonstruerade 1600-talsstenläggningen i Trädgrop 1 ersattes under 1700-talet av en ny stenläggning (367) (figur 52); under det tidiga 1700-talet fanns dock stenläggning 373 kvar på platsen. Den skulle kunna representera ytterligare en stenlagd tomtyta. Under 1800-talet täcktes ytan ett utfyllnadslager, möjligen för att jämna ut marken och grundlägga inför påföljande omstrukturering av området. I jämförelse med övriga delar av det undersökta området uppvisar lämningarna i Trädgrop 1 en väldigt hög aktivitetsnivå, speglad i ett omfattande material och strukturella förändringar. Samtliga förändringar har sannolikt ägt rum inom ett 100-årsspänn. Detta ger intrycket att området har haft stor betydelse och varit centralt vad gäller mänsklig aktivitet i staden.

Vid hörnet mot Kristinagatan låg den stenbyggda källaren Byggnad 11. Lämningarna indikerar att den legat under en relativt stor byggnad på vad som enligt kartmaterialet var en av de största tomterna i den norra delen av området (tomt 109 på 1751 års karta, figur 52). Källaren var nedgrävd i den naturliga blåleran, och efter dess konstruktion hade man lagt ut matjord upp mot källarens ena yttervägg. Fyllningen hade karaktär av lös trädgårdsjord, den innehöll inte ben eller tegelfragment och har tolkats vara en blomsterbädd snarare än en odlingslott. Byggnaden som källaren representerar är unik inom undersökningsområdet, då det var den enda stenbyggda källaren som påträffades. Tjockleken på väggarna (minst 0,58 meter) tyder på att byggnaden ovan jord var av sten eller tegel. Den har legat i linje med den äldre tomtstrukturen, vid tomtens mitt intill den västra tomtgränsen. Inget daterande material påträffades, men byggnaden har sannolikt funnits på platsen under 1700-tal och möjligen redan lite tidigare. Enligt kartan från 1751 ägdes tomten då av regementsfältskär Dr. Martin German, som sedermera blev den första läkaren vid Västerås lasarett som stod färdigt på Hospitalstomten år 1776 (Rännar 2002). Hans position kan ha inneburit att han var välbetald och hade hög status, och möjligen bodde han själv i stenhuset med källare (Byggnad 11). Någon stenbyggnad finns dock inte markerad (ännu) på kartan från 1751.

Stenläggning 354 (Byggnad 5) har också tolkats ha ingått i en byggnad; den kan ha utgjort ett ingångsparti till en byggnad eller en tomt, eller ett fundament för till exempel en kakelugn. Konstruktionen ligger inom det sydöstra hörnet av tomt 153 på kartan från 1751, som då delades av ett antal personer: en kronobefallningsman, en handelsman, en skeppare, en apotekare, en komministers änka, en skepparäldermans änka, samt intressant nog med tanke på ovannämnda tolkningar sterbhuset efter en kakelugnsmakare.

Lämningar efter en träbyggnad på syllstensgrund, Byggnad 2, undersöktes i Område 7A och 7B. Den var där synlig i sektion 37, men plangrävdes också till viss del öster om denna vilket gav en del ytterligare information. Nivån där syllstenarna låg var mycket störd. Det verkar dock som om området öster om syllstenraden kan ha varit en gårdsyta, och att byggnaden legat väster om de bevarade stenarna. Byggnaden har inte kunnat dateras, men härrör sannolikt från efter 1700-talet, möjligen även efter 1800-talet.

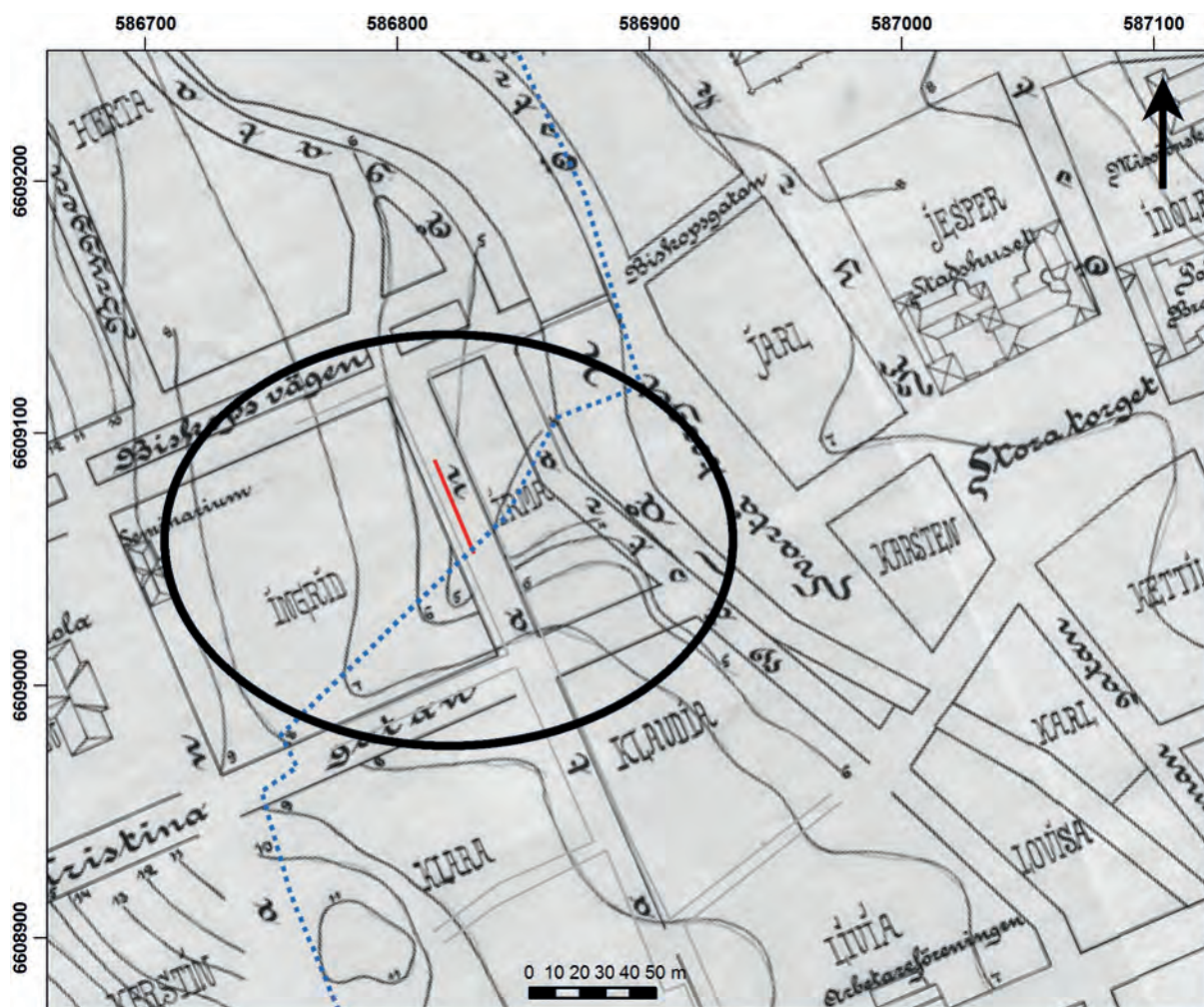

Figur 52. Lämningar förda till Fas 8 i den södra delen av Norra Källgatan. Streckad linje visar hypotetisk vidare utbredning (heldragen för brunnar). Mörkgröna linjer visar dagens gator, i botten ligger kartan över Västerås från 1751 (akt 19-VÄS-86). Skala 1:650.

Brunn 3 hör till de lämningar som inte har en säker datering. Den hade dock en mycket välformad rektangulär botten, och uppfattades ha en yngre karaktär än de medeltida brunnarna. Den har därmed förts till Fas 8, men kan vara betydligt äldre. Ser man till 1751 års karta så låg brunnen i södra kanten av tomt 150, mot Repslagargatan (f.d. Lilla Glasgatan), som då utgjordes av apotekare Böttigers trädgård.

Stadens gräns

I den centrala delen av Område 1A påträffades en omkring 40 meter lång löst packad stenfyllning (610). Denna konstruktion är så sentida att den inte klassas som arkeologisk lämning. Den är dock ändå intressant att nämna, då den representerar igenfyllningen av en naturlig svacka i topografin inför byggandet av Norra Källgatan kring år 1900. En topografisk stadsplan från 1915 över Västerås (figur 53) visar genom höjdkurvor det exakta läget för denna svacka. Även om stenfyllningen i sig inte är intressant så innebär denna utfyllnad att intakta arkeologiska lämningar kan finnas bevarade under den, möjligen ostörda till skillnad från övriga inom merparten av undersökningsområdet. Svackan i sig har sannolikt skapats genom naturliga processer, då vatten har runnit ned från Djäkneberget. Stenpackningen södra avslut överensstämmer dock precis med läget för stadens nordvästra gräns under åtminstone 200 år (jfr figur 53).

Figur 53. Topografisk stadsplan (ej helt genomförd) från 1915. Den svarta ovalen markerar området med den naturliga svackan, markerad med höjdkurvor. Den blå streckade linjen visar stadens gräns fram till kring år 1900, och den röda markeringen stenpackning 610. Stadsplan från Stadsbyggnadsförvaltningen. Skala 1:3000.

Fördjupningen i terrängen var som sagt sannolikt ett naturligt topografiskt inslag, men den har dock fungerat som en gräns för staden. Lämningar av ett medeltida stadsdike har påträffats i andra delar av staden: i Skolgatans norra del och norr därom (Bergquist 1993) där de topografiska förhållandena också har skapat en naturlig gräns upp mot Kyrkbacken. På den äldsta 1600-talskartorna kan man också se att vid gränsen i området där Norra Källgatan nu ligger löpte på den tiden ”stadzens staket” som det omnämns på en karta från 1688 (jfr odaterad karta i figur 51).

Fynd

Vad gäller lämningarna i Trädgrop 1 så visar keramikfynden att den yngsta stenläggningen sannolikt var i bruk mellan 1720 och 1750. Intressant att notera är att nästan samtliga fynd av yngre rödgods visar på lokal produktion, till skillnad från den medeltida keramiken som uteslutande bestod av importgods (se bilagor 2 och 3).

Fynd med liknande dateringar som de från stenläggningen påträffades även inom Område 2A, var det bland annat i lager 244 påträffades flintgods (F91) med datering till 1800- eller 1900-tal, och Sieburgsgods från Rhenlandet (F64) daterat till mellan 1370 och 1450. Sieburgskärvan påvisar att aktiviteter under Fas 8 har stört äldre lämningar. Andra fynd från lagret var sju järnspikar (F84, 40–104 mm långa), en liten hyska av cu-leg (F74), två bitar slagen flinta (F71) samt bränd lera (F70).

I Trädgrop 1 fanns tre lager med datering till Fas 8. I den yngsta stenläggningen 367 låg ett välbevarat ettöresmynt (F116) präglat 1761 under Adolf Fredriks regenttid (figur 54). Myntet är något yngre än majoriteten av keramiken från samma kontext. Den äldre keramiken kan möjligen ha hamnat där i samband med att massor har omdeponerats för att fungera som utjämningsmaterial. En skärvlänksanalys utförd av Mathias Bäck (Bilaga 3) påvisar att delar från samma kärl fanns i samtliga de tre kontexterna 367, 370 och 372. Detta förefaller märkligt då de består av tre olika sten- och lerytor. Möjligen har samma avfallshög eller inhämtade raseringsmassor använts vid flera tillfällen som konstruktionsmaterial för ytorna. Majoriteten av keramikfynden från Trädgrop 1 kom från bords- och serveringskärl.

En stor slaggbit (F78, bottenskålla från ugn) påträffades i utjämningslager 369. Detta kan indikera att hantering har bedrivits i denna del av staden, men med tanke på resultaten av skärvlänksanalysen kan materialet på platsen också vara dittransporterat från en annan del av staden.

Figur 54. Fynd 116, ett öre från 1761. Foto: Duncan Alexander.

Slutsatser och diskussion

De äldsta beläggen på bebyggelse och brukning inom det västra kvarteret bestod i lämningar av kol, djurben och lerklining påträffade i en grop (i Område 2A) daterad till 1000-talet. Byggnad 8 under dagens Kungsgatan påvisar också bebyggelse som sannolikt kan vara från 1000-talet; denna ligger närmare det område kring Stadsparken som har antagits utgöra de äldsta delarna av den bebyggda staden (jfr Ros 2015b). Indikationerna på aktiviteter under denna tid är dock få, och lämningarna representerar troligtvis en preurban fas.

Området vid Kungsgatan förefaller definitivt ha varit bebyggt under 1100-talet, vilket illustreras av de aktiviteter som kunde dokumenteras under Kungsgatan. Under denna period blev åtminstone en byggnad tagen ur bruk (Byggnad 8), och en ny uppfördes i ett något annorlunda läge (Byggnad 13). Den del av tomten där bebyggelse först fanns fick dock en mer öppen karaktär, och övergick sannolikt till att brukas för odling. Stängelset 606 i Område 2A påvisar en formaliserad inhägnad av mark under 1200-tal, och att åtminstone delar av det aktuella området redan då var indelat i tomter. Bebyggelsen var sannolikt fortfarande marginell, och odling den huvudsakliga markanvändningen.

En relativ ”explosion” av 1200-talsdateringar kan sedan ses i ¹⁴C-analyserna. Samma utveckling har dokumenterats på andra platser i närområdet. Till exempel så har det äldsta lagret i ett schakt grävt i Norra Källgatan vid kvarteret Kraka (jfr figur 3) daterats till 1205–1285 e.Kr. (Ros 2015a:9). En kraftig ökning i bebyggelseaktivitet under 1200- och 1300-tal kunde även ses vid undersökningen i kvarteret Klaudia (Bergquist 1996a). I Norra Källgatan hade flera anläggningar fyllts igen/över under andra halvan av 1200-talet. Det är intressant att fundera kring hur länge dessa har varit i bruk innan dess. Till exempel påträffas välbevarade föremål ofta i brunnar, där den fuktiga miljön skapar bra bevaringsförhållanden. Brunn 1 (i Område 2A) fortsatte ned till ett större djup än vad grävningen omfattade. Därför kunde inga lager relaterade till den tid då den användes som brunn identifieras vid undersökningen, men fyllningens datering visar att den mycket väl kan vara från tidigt 1200-tal. Inom området påträffades inga fler brunnar med tidigmedeltida datering än Brunn 1 och Brunn 4, som tolkats vara samtida. De övriga brunnarna har förts till 1400-tal samt till sent 1600- eller 1700-tal. Att inga brunnar från mellanperioden påträffats kan vara ett resultat av schaktens placering och de omfattande störningarna i området, men det är ändå anmärkningsvärt att det i de välbevarade delarna i Område 2A och 2B inte verkar ha funnits någon direkt vattenkälla under senmedeltid/tidigmodern tid. Detta kan indikera att området förändrade karaktär under denna tid.

Inom delar av undersökningsområdet representerar 1200-talet en period av lageruppbyggnad, ett inledande arbete med förbättrad dränering av ytorna och sannolikt en mer omfattande uppdelning av marken. Tjocka jordhorisonter i områdena 3A samt 7A och 7B är en indikation på denna tillväxt (t.ex. lager 588 daterat till 1150–1260). Den uppkastade jorden från konstruktionen av ett stort dike (509/543) i den södra delen av Område 3B har daterats till 1250–1290 e.Kr. Diken av samma storlek och med samma orientering dokumenterades även i områdena 3A samt 7A och 7B. Den humösa fyllningen som ackumulerats i en av dessa dateras till 1300-tal. Anläggandet av dessa ganska stora diken verkar vara något som sker under sent 1200-tal, men de förekom endast i delarna mellan Bondegatan i norr och Kungsgatan i söder. Detta tyder på en mer omfattande formalisering av tomtstrukturen i detta område vid denna tid; samma kunde inte ses längre norrut. Markanvändningen i denna del av området (Område 3A samt 7A och 7B) uppvisar därefter marginell förändring och utveckling fram till uppförandet av ett antal byggnader under 1400-talet. 1200-talet är med andra ord välrepresenterat i materialet, men stadsdelen var knappast tätbebyggd och bör snarare uppfattas som stadens randområde.

Undersökningen i kvarteret Klaudia påvisade tomter och byggnader med liknande dateringsspänn. Där kunde det även konstateras att samtliga hus hade förstörts vid en brand under 1300-talets första halva. Spåren efter branden bestod delvis av kol och rödbränd sand över hela ytan (Bergquist 1996a:31). Den rödbrända sanden representerar de brända resterna av kollapsade torvtak. Ett liknande lager påträffades i Område 2A i Norra Källgatan, endast 20–25 meter väster om läget för undersökningsschakten i Klaudia. Längre norrut innehöll lagren 307 och 357 (Område 3B) samt lämningarna efter Byggnad 1 (Område 2A) rester av bränd torv på nivåer nära den naturliga bottenleran. Det var förvisso vanligt att byggnader brann under medeltid, men med tanke på resultaten i Klaudia bör möjligheten att dessa torvlager representerar en och samma brand under 1300-tal övervägas. Branden har i så fall spridits längs vad som senare blev Glasgatan, för att sedan röra sig mot nordväst in på de inre delarna av tomterna.

Figur 55. Bränt trä under torvlager 302 i Byggnad 1. Foto mot Ö av Kristina Jonsson.

Under 1400-talet kan vi som ovan nämnts se en ny expansion, och återuppbyggnad inom åtminstone delar av området. Bebyggelsen var dock fortsatt småskalig. Undersökningsresultaten uppvisar därefter ett påtagligt ”glapp” i tidssekvensen mellan 1500-talet och 1600-talets andra halva. Detta betyder självklart inte att ingen utveckling skedde under denna långa period, men det mänskliga avtrycket var ändå väldigt begränsat i området. Rapporten över utgrävningen i kvarteret Klaudia berättar en liknande historia: den djupgående stratigrafiska analysen som gjordes vid den slutundersökningen uppvisar en samstämmande frånvaro av omfattande lämningar från senmedeltid och framåt. Fas 6 (medeltid till 1800-tal) i Klaudia innehöll endast en ränna och några rester av stolpar och stolphål (Bergquist 1996a). Undersökningen i kvarteret Linnea berörde fantastiskt tjocka och stratifierade kulturlager, men den yngsta fasen där var dock från mitten av 1300-talet (Bergquist 1996b).

Utgrävningsmetodikerna kan delvis ha förorsakat glappet i den kronologiska sekvensen. Generellt kan sägas att få fynd blir insamlade i samband med schaktningsövervakningar. Detta beror till stor del på att en marginell del av lagren handgrävs, vilket ger arkeologerna begränsade möjligheter för insamling av en kvantitativ och kvalitativ representation av fyndmaterialet. Detta medför i sin tur att möjligheterna för detaljerade och jämförande

keramikanalyser, som är den vanligaste dateringsmetoden, begränsas. Som exempel kan nämnas att de två medeltida slutundersökningarna av stora ytor i kvarteren Klaudia och Linnea genererade 700 respektive 2579 fynd, att sättas i relation till 142 fynd totalt inom hela undersökningen i Norra Källgatan (exklusive de ej tillvaratagna). Självklart fanns en mer sammanhängande stratigrafi inom de ytstora undersökningarna, men den generella ”fyndfattigheten” som en schaktningsövervakning genererar har ändå stark påverkan på resultaten.

Den öst–västliga delen mellan Kristinagatan och Bondegatan var kraftigt störd av senare tiders aktiviteter, så där kan lämningar från 1500-tal och framåt ha schaktats bort. I den större ytan som plangrävdes i den södra delen av Område 2A fanns dock inte heller några lämningar som kunde föras till dessa århundraden. Mellan Bondegatan och Kungsgatan, närmare de delar som antas vara stadens medeltida kärna (runt Svartån och Stadsparken), fanns det dränerings-/tomtdiken från 1300-tal som löpte i väst-östlig riktning mot ån, samt sporadisk bebyggelse under 1300- och 1400-tal. Det tjocka odlingslagret 458 som låg inom område 7A och 7B kan ha vuxit till under senmedeltid, men ingen daterbar utveckling kan därefter ses där före den bebyggelse som tillkom under 1600-talets andra halva och framåt.

Lokala och regionala ekonomiska förhållanden har påverkat den demografiska topografin i det Västra kvarteret genom den medeltida perioden. Till exempel så var 1200-talet det århundrade då Domkyrkan uppfördes, och sannolikt även den mer närliggande S:t Nikolai kyrka vars äldsta belägg är från 1311 (Gustavsson & Redin 1977:12). Dessa massiva byggnadsinsatser krävde en betydande mängd skickliga byggnadsarbetare och hantverkare, vilket kan ha genererat en temporär befolkningsökning i staden under 1200-tal. Inom Västerås omedelbara närregion låg Köping och framför allt Arboga. Dessa hamnstäder var viktiga medeltida transportcentra för utskeppning av järn från Bergslagen. Huruvida dessa städers makroekonomiska förhållanden och skiftande inbördes relationer genom tiderna har påverkat utvecklingen inom respektive stad är dock en för komplex fråga för denna rapportens omfattning.

En annan faktor som kan ha haft påverkan på befolkningmängden är Digerdöden. Den drabbade Sverige år 1349, och pest härjade återkommande därefter under de påföljande årtiondena. Västerås stad, och den centralplats som föregick staden, har fungerat som utskeppningshamn under sannolikt mer än 1000 år. Handelskontakter med omvärlden kan ha påskyndat pestens spridande och därmed dramatiserat dess följder för städer som denna. Vissa uppskattningar av Digerdödens dödstal pekar mot att så många som en tredjedel av Sveriges befolkning dog under denna tid. En sådan ofattbar decimering av befolkningen kan ta hundratals år att återhämta sig från. Digerdödens påverkan på befolkning och stadsekonomi i det västra mälardalsområdet är ett relativt utforskat forskningsfält; samma gäller frågan om hur de tre ovan nämnda städernas ekonomi, makt och status återhämtades i förhållande till varandra efter dess härjande. Arboga förefaller ha fått större betydelse än Västerås åtminstone i vissa perioder. Ett exempel som styrker detta är att vad som brukar kallas Sveriges första riksdag hölls i Arboga 1435 (Arboga möte). Västerås fick vänta i mer än 30 år innan riksdagen hölls där år 1466 (Wikipedia).

Oavsett orsakerna; i det västra kvarteret i Västerås var det inte förrän vid 1600-talets mitt och framåt som aktiviteterna i området intensifierades igen. Denna period representeras av grävandet av nya djupa diken i gatorna, omstrukturering av tomter och uppförandet av ett flertal byggnader bland annat en stor stenbyggnad (Byggnad 11) på tomt 283 under 1700-tal. Utvecklingen kan sannolikt sättas i samband med den allmänna trenden under Stormaktstiden, då en stor andel av Sveriges städer blev kraftigt omdanade i samband med att nya stadsplaner lades ut (Ahlberg 2005). Västerås nya stadsplan fastslogs på 1640-talet men det tog ett halvt sekel innan huvuddelen av den hade realiserats (jfr Olsson 1985a).

Utvärdering

Inför undersökningen, i bedömningen av fornlämningens arkeologiska potential, påtalades möjligheten att erhålla kunskap om hur senare tiders störningar har påverkat bevaringsförhållandena för kulturlager och organiskt material. Som ovan nämnts hade omfattande ytor schaktats ur i samband med anläggandet av Norra Källgatan kring år 1900. Stora delar av undersökningsområdet var också kraftigt störda av sentida schaktningar för ledningsdragning. Sådana ingrepp kan få inverkan på bevaringsförhållandena genom att luft/syre släpps in i tidigare slutna kontexter där dessa exponeras.

I Norra Källgatan sågs dock inga tydliga tecken på att de bevarade lämningarna hade lidit åverkan genom att delvis exponeras. Ett tydligt exempel var grop 324/1189. Genom denna hade en stor nedgrävning gjorts för ett ledningsrör. Störningen hade återfyllts med sand och grus, och innan detta gjordes får man utgå från att gropens fyllningar hade blivit utsatta för syreangrepp. I denna anläggning fanns dock fortfarande trärester och vad som föreföll vara ett välbevarat makrofossilt material. En omfattande störning i Område 3C hade också förstört en underjordisk dräneringsränna av trä (255). Välbevarade rester av rännan fanns dock bevarade endast centimetrar från nedgrävningen. Generellt kan sägas att inom undersökningsområdet var bevaringsförhållandena för organiskt material utmärkta, och de arkeologiska lämningarna uppvisade ingen märkbar påverkan efter att ha utsatts för syretillförsel. Här bör också noteras att ytterligare bevarade lämningar kan finnas inom området, eftersom man inte schaktade ner till orörd mark inom hela ytan.

Den arkeologiska undersökningen genomfördes i enlighet med plan, med vissa modifieringar föranledda av de specifika förutsättningarna. Dessa redovisas ovan i kapitlet Metod och genomförande. Vad gäller arkeologiska resultat så har det som skulle klargöras enligt undersökningsplanen blivit utrett. Några specifika frågeställningar hade inte formulerats, utöver de allmänt hållna frågorna om fornlämningens utbredning, bevarandegrad, datering och tolkning. Med tanke på de omfattande störningarna har det inte varit möjligt att datera och tolka varenda enskild kontext, men en bild har ändå kunnat ges av markanvändning och kronologisk utveckling från 1000-talet till idag.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Lantmäterimyndigheternas arkiv

Västmanlands län, Västerås stad, akt 19-VÄS-86. Ägobeskrivning från 1751.

Lantmäteristyrelsens arkiv

Västmanlands län, Västerås stad, akt T72-1:6, geometrisk avmätning, odaterad.

Västmanlands län, Västerås stad, akt T72-1:15, grundritning över staden, 1688,

Västerås stad, Stadsbyggnadsförvaltningen

Västerås stad, stadsplan 1915.

Skriftliga källor

Ahlberg, N. 2005. *Stadsgrundningar och planförändringar. Svensk stadsplanering 1521–1721*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae 2005:94. Uppsala.

Alström, U. 2010. *En ledningsdragning i Kristinagatan, Västerås. Antikvarisk kontroll. Fornlämning Västerås 232:1. Kristinagatan, kv. Ingrid, Klara, Västerås stadsförsamling, Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2010:72. Västerås.*

Alström, U. 2013. *”att den är urgammal och förmodligen kan räknas till rikets äldsta städer.” Nytt dateringsunderlag för Västerås historia. Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Fornlämning Västerås 232:1, Stora gatan, Stadsparken, Västerås Domkyrkoförsamling, Västerås kommun, Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2013:83. Västerås.*

Annuswer, B., Bergquist, B., Forenius, S., & Syse, B., 1990. *Västerås. 1000 år i centrum*. Riksantikvarieämbetet. Byrån för arkeologiska undersökningar. Västerås kulturnämnds skriftserie nr 23. Västerås

Anund, J. 2008. *Urbanisering och kulturlager – sju undersökningar i Aros och Uppsala. Uppland, Uppsala stad, Domkyrkoplan m.fl. RAÄ, Avd för arkeologiska undersökningar, UV Uppsala, Rapport 2008:9 Arkeologiska förundersökningar och undersökningar. Uppsala.*

Bergquist, U. 1993. *Kyrkbacken och stadsdiket. Arkeologisk förundersökning. Västra Kyrkogatan, mellan kvarteret Jarl och Gamla Kyrkogården, RAÄ 232, Västerås Västmanland. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar, UV Uppsala rapport.*

Bergquist, U. 1996a. *Arkeologisk undersökning. Kvarteret Klaudia, Västerås, Västmanland. Riksantikvarieämbetet. UV Uppsala. Rapport 1996:50. Stockholm.*

Bergquist, U. 1996b. *Ett medeltida skomakeri vid skomakargatan. Arkeologisk undersökning, kvarteret Linnea, Västerås, Västmanland. UV Uppsala, Rapport 1996:52. Stockholm.*

Beronius Jörpeland, L. & Nordström, A. 2006. *Städernas kulturlager – värdering av ett hotat källmaterial. Exemplet Strängnäs och Nyköping. RAÄ Avd för arkeologiska undersökningar, UV Mitt rapport 2006:28. Stockholm.*

Gustavsson, J-H & Redin, L. 1977. *Västerås. Medeltidsstaden 4*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport. Stockholm.

Holmbäck, Å. & Wessén, E. 1962. *Magnus Eriksson stadslag i nysvensk tolkning*. Rättshistoriskt bibliotek, sjätte bandet. Lund.

Jonsson, K. 2012. *Det medeltida hospitalet i Skänninge. En självbushållande gård i stadens utkant. Särskild arkeologisk undersökning. Fornlämning Skänninge stad 52:1, Skänningen 3:1, Skänninge stad, Mjölby kommun, Östergötlands län*. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2012:48. Västerås.

Jonsson, K. med bidrag av Alexander, D. & Johansson, M. 2016. *Lindvreten och Franstorp. Två västmanländska torp från 1700-talet. Arkeologiska slutundersökningar. Fornlämningar Svedvi 380 och 421, Snevringe häradsallmänning S:2, Svedvi socken, Hallstahammars kommun, Västmanlands län*. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2016:16. Västerås.

Ljung, Jan-Åke. 2002. *Nedbrytning av kulturlager – exemplet Nyköping*. Riksantikvarieämbetet UV-Mitt. Stockholm.

Olsson, S. 1985a. *Idealstad med förhinder – studier i Västerås byggnadshistoria i förindustriell tid*. Västerås genom tiderna del V:1: Stadens byggnadshistoria från 1640 till 1800-talets mitt. Västerås.

Olsson, S. 1985b. *Idealstad med förhinder – studier i Västerås byggnadshistoria i förindustriell tid. Figurblock*. Västerås genom tiderna del V:1: Stadens byggnadshistoria från 1640 till 1800-talets mitt. Västerås.

Ros, J. 2015a. *1200-tal i Norra Källgatan i Västerås. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Västerås 232:1, Norra Källgatan, Västerås domkyrkoförsamling, Västerås kommun, Västmanland*. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2015:13. Västerås.

Ros, J. 2015b. *Vikingatida och medeltida stadsbebyggelse i Västerås. Tomtmark intill Slotsgatan. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Västerås 232:1, Stadsparken, Västerås domkyrkoförsamling, Västerås kommun, Västmanland*. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2015:31. Västerås.

Muntliga uppgifter

Hartzell, Lisa. Osteolog på Stiftelsen Kulturmiljövård.

Digitala källor

Alvin. Plattform för digitala samlingar och digitaliserat kulturarv. [<http://www.alvinportal.org/alvin/home.jsf?dswid=-3624&jfwid=-3624>]

Rännar, K. 2002. *Västerås första lasarett 1776-1786. Hospitalstomten*. Medicinhistoriska Sällskapet Westmannia, uppgifter hämtade 2017-03-09. [http://www.msw.org.se/lasarett_1.htm]

Wikipedia. *Lista över svenska riksdagar*. [https://sv.wikipedia.org/wiki/Lista_%C3%B6ver_svenska_riksdagar]

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM15059
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-6284-14, 2015-05-29 431-6284-14B, 2015-08-03
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning
<i>Undersökningsperiod:</i>	Maj–oktober 2015
<i>Personal:</i>	Duncan Alexander Ingela Harrysson Mats Nelson, Caroline Strandberg Anna-Lena Hallgren Kristina Jonsson Jonas Ros
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Kommun:</i>	Västerås
<i>Socken:</i>	Västerås domkyrkoförsamling
<i>Fastighet:</i>	Norra Källgatan och Kungsgatan
<i>Fornlämning:</i>	Västerås 232:1, stadslager
<i>Fastighetskarta:</i>	66F0IN Västerås
<i>Koordinater:</i>	X6609118/Y586790 (NV) X6608845/Y586945 (SÖ)
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99TM
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningssätt:</i>	RTK-GPS samt manuell inmätning.
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	37 st sektionsritningar i skala 1:20, 30 st planer i skala 1:20 och 50 st digitala fotografier förvaras efter fyndfördelning hos Västmanlands läns museum alt. ATA.
<i>Fynd:</i>	103 st fynd (för nummer, se bilaga 2) förvaras hos KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

Bilaga 1. Kontexter

Kontextgrupper

Byggnader

Namn	Område	Fas	Kontexter	Beskrivning
Byggnad 1	2A	3	297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 309	Nedgrävning 297 för en träbyggd källare (299). En trätunna (301) var nedgrävd i källarens botten. Konstruktionsfyllning 298. Rasering 300. Lämningar ovan jord inkluderade bränt torvlager (302), troligen ett kollapsat tak från en överbyggnad. Stolphål 305 ingick i byggnaden. Nedgrävd hink 303 låg i anslutning till byggnaden.
Byggnad 2	7A+ 7B	8	259	En syllstenrad, riktning NNV-SSÖ. Består av flera stenar, max storlek var 0,25×0,18 m. En enkel rad, två ytterligare stenar på östra sidan.
Byggnad 3	2A	5	608	Två syllstockar, en i riktning NNV-SSÖ, en i VSV- ÖNÖ. Båda cirka 0,11 m breda, och ganska mjuka/förmultnade. Vid dem låg också flera stenar, de representerar syllstenar störda av senare aktivitet. Låg på lager 1321.
Byggnad 4	3B	3	356,358, 359, 360, 361, 362, 616	Lergolv (359) och syllstock (358) utgör byggnadslämningar. Gruppen innehåller också pinnhål 360, 361, 362. Nära mot öster också en grop och ett stolphål. Byggnadens utbredning oklar.
Byggnad 5	3B	8	354	En stenlagd rektangel, nedgrävd i orörd lera. Möjligen ett fundament för en kakelugn eller skorsten.
Byggnad 6	3A	5	504, 505, 506	Ett lergolv (max tjocklek 0,21 m) synligt i sektion. Brukningslager 505, och utfyllnadslager 504.
Byggnad 7	3C	4-6	381, 383, 395	Lergolv 395 synligt i sektion. Troligen är även lerlager 381 och 383 också golv. Ingen datering.
Byggnad 8	3C	1	254, 376, 377, 400	Syllstock 254, liggande på fundamenteringslager 376 och kulturlager 400 innehållande tegelbitar. Täckt av lager 377 (datering 1120–1230).
Byggnad 9	7A + 7B	7B	260, 459, 595	Över sex meter lång byggnad. Innehåller lergolv 260, syllsten med tegelfundament 595. Direkt norr om byggnaden fanns en samtida trampad gårdsyta.
Byggnad 10	Trädgrop 3	7B	343	En dubbel syllstenrad i riktning NÖ-SV. Består av stenar max 0,25×0,20 m. Associerad med Byggnad 9.
Byggnad 11	1A	8	611	En stenbyggd källare i riktning NNV-SSÖ. Den NÖ sidan av väggen utgör källarens insida, fylld med raseringsmaterial inkl. tegel. Den SV sidan var utsidan intill vilken det fanns odlingsjord (en planteringsrabatt?). På tomt 109 på 1751 års karta.
Byggnad 12	2A	5	245, 605	Lager 245 var ett mörkbrunt sandigt organiskt lager med fynd av ben och keramik. Ackumulerat organiskt material, kan vara en trampad gårdsyta (aktivitetslager) på tomten. Genom lagret fanns en rad pinnhål i riktning NNV-SSÖ. Lämningar av ett trägolv låg väster om pinnhålerna, i samma riktning. Byggnadens funktion oklar då den till större delen låg utanför undersökningsområdet.
Byggnad 13	Trädgrop 2	2	554, 555	Ett lergolv 554 synligt i en smal sektion. Låg på ett 0,05 m tjockt organiskt lager 553, som i sin tur låg på orörd lera. Avsatt lager 555 representerar slutet av byggnadens brukningstid.
Byggnad 14	Trädgrop 1	7B	368, 369, 370, 371	Byggnadslämningar bestående av ett fundamenteringslager 371, lergolv med en syllsten 370, en andra fundamenteringsnivå 369, med ett trägolv 368. Byggnaden fortsatte utanför schaktet mot N. Rikligt med keramik från 1650–1740.

Brunnar

Namn	Område	Fas	Kontexter	Beskrivning
Brunn 1	2A	3	1357, 1368, 1387	En flätverksbrunn (1368) med nedgrävning för konstruktion 1357 och återfyllning 1387. Kapad i toppen av en avloppsledning från 1900-tal, därför bara bevarad från två meter under befintlig gatunivå. Datering av återfyllning genom 14C-analys PK 848 till mellan 1220–1285. Fyllningen innehöll många mellanhands- och mellanfotsben från nötkreatur (rester från hantverk).
Brunn 2	2A	5	235, 236, 237, 238, 239, 1388	En brunn mer än två meter djup från befintlig gatunivå. Enstaka lämningar av en trästolpstruktur som utgjort brunnskanten. Bottenfyllningen hade ett kraftigt organiskt inslag med lerklumpar. I bottenfyllning 237 påträffades en lädersko och läderbitar. Troligtvis en brunn ursprungligen, som sedan övergått till att fungera som altrin och avfallsgröp. Oklar C14-datering, möjligen 1700-tal. Associerad med andra anläggningar i V.
Brunn 3	2A	8	617, 618	En kraftigt störd brunnsbotten, två meter under befintlig gatunivå. Endast en del av brunnen var synlig i schaktet, huvuddelen fortsatte utanför mot öster. Lös fyllning indikerar det inte var en latrin, utan troligen en brunn. Ingen datering.
Brunn 4	3B	3	344, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 572, 573	En delundersökt flätverksbrunn. Fyndmaterialet inkluderar ett bryne och en del av en vridkvarn. Datering genom 14C-analys till 1260–1330.
Brunn 5	3B	4–7B	339, 511, 512, 598	En stenbyggd brunn. Ganska stora stenar max. 0,34×0,34 m. Undersökt ned till två meter från gatunivån. Ingen datering men yngre än anläggning 340 (daterad till 1200-/1300-tal).

Kontexter

Kontexter som beskrivs i sektionernas lagerbeskrivningar redovisas ej i denna tabell.

Kontext	Typ	Område	Största tjocklek/djup	Beskrivning/Tolkning	Fas
200	Lager	2A	0,04	Brukninglager på lera.	8
202	Lager	2A	0,17	Brun silt med inslag av lerklining och kol. Fyllning i grop, möjligen odlingslager som ackumulerats i gropen efter att den tagits ur bruk.	
203	Lager	2A	0,4	Kol/aska samt bränd lera (ugnsfodring?), dumpat lager i grop 209.	1
209	Nedgrävning	2A	0,68	Stor nedgrävning. rundad i form. Raka branta sidor, stegad sida vid ungefär halva djupet. Kan vara lertäkt, eller vattenhål för djur. Gropen har stått öppen och sidorna har eroderat, därmed är det knappast en avfallsgrop.	1
210	Lager	2A	0,04	Brukninglager över naturlig lera.	1
213	Nedgrävning	2A	0,3	Linjärt 1,48 m långt dike i NÖ-SV, dikets ände finns bevarad i V, anläggningen störd i Ö. Tomtgräns?	1
214	Lager	2A	0,22	Mörk övre fyllning i dike 216/1278.	3
215	Lager	2A	0,14	Undre fyllning i dike 216/1278.	3
216/1278	Nedgrävning	2A	0,35	Linjär nedgrävning som fortsätter mot NV, dock inte in i Område 3B. Raka sidor med moderat vinkel (40 grader). V-formad profil. Dränering?	3
229	Lager	2A	0,2	Grågult till svart heterogent flammigt lager med fläckar av silt, siltblandad sand och lerblandad silt. Ställvis rikligt inslag av träkol. Spritt i lagret fanns obrända djurben, brända ben, horn och lerklining. Ett tegelfragment och ett järnfragment (ej tillvarataget) ytligt i lagret. Lagret låg direkt under påförda bärlager ca 0,5 meter under dagens gatubeläggning. Skuret av ledning. Osäker utbredning mot N, i S låg ledningarna på lagret.	
230	Lager	2A	0,14	Bränd torv.	
232/241	Lager	2A	0,25	Kulturpåverkat lager med trä- och kolinslag.	3
235	Lager	2A	0,46	Lera med inslag av tegel och kol. Fyllning i Brunn 2.	5
236	Lager	2A	0,8	Mörk brungrå siltig lera. Rikligt organiskt inslag inkl. träbitar, små kvistar och ben. Enstaka läderbitar inkl. en skosula. Dumpad fyllning i Brunn 2, med avfall från tomt och byggnader/verkstad.	5
237	Lager	2A	0,62	Fläckligt gråbrunt lerlager med inslag av organiskt material som t.ex. träbitar, laminerat med lins av organiskt material och lera. Möjligen uppblandad med latrinavfall. Fyllning i Brunn 2.	5
238	Lager	2A	0,46	Lager bestående av lera med sand och organiskt material. Konstruktionslager för Brunn 2, deponerat mellan trä och nedgrävning.	5
239	Lager	2A	0,44	Mellangrå lera och sand. Avsatt genom naturlig erosion, under brukningstid av Brunn 2.	5
244	Lager	2A	0,14	Över L1321. Mörkbrun sandigt organiskt lager med inslag av ben. Aktivitetslager på tomt.	8
245	Lager	2A	0,16	Mörkbrunt sandigt organiskt lager med fynd av ben och keramik. Ackumulerat organiskt material, aktivitetslager/trampad yta. Under 1321.	5
246/1321	Lager	2A	0,14	Mellanbrungrå kompakt siltig lera, rikliga inslag av träbitar och kol, sporadiskt med bränd lera. Stort antal djurben, enstaka slagfragment. Lagret var laminerat, utgör troligen trampad markyta i hushållsnära område. En järnring låg på ytan. Lagret fortsatte in i västra schaktkanten, fanns ej öster om djupschaktet.	5
248/437	Nedgrävning	2B	1,6	Nedgrävning med vertikala sidor. Stenfyllning nära botten ca 0,5 m tjock, stenstorlek 0,1–0,2 m. 3 plankor i botten, en horisontalt, en vertikalt och en diagonalt lagd. Plankorna utgör en vattenledning. Finns bara i östra delen av schaktet. Däneringsdike.	7B
251	Lager	2A	0,04	Brunt kladdigt lager.	5
253	Träkonstruktion	3C	1,12	Delar av en tunna bevarad ungefär till hälften.. Ovanför tunnan fanns 4 brädor som stack ut i schaket, möjligen rester av en rektangulär låda som funnits ovanpå tunnan och haft funktion som lock. Tolkning: nedgrävd tunna för att absorbera överflödigt vatten, alternativt en tunna för förvaring.	6–7A
254	Stenkonstruktion	3C	0,04	Byggnad 8. Två sylstockar, 2 sylstenar.	1
255/410	Träkonstruktion	3C	0,02	Träplankor i dräneringskanal. Störda av moderna ledningsschakt. 2 plankor på botten, 2 plankor längs sidan. Plankornas tjocklek 0,02–0,05 m.	7B
258	Träkonstruktion	3C	0,28	Syllstock synlig i sektion. Riktning NNV–SSÖ. Vid dess västra sida stod en kort pinne, vars syfte var att hålla sylstocken på plats.	4
259	Stenkonstruktion	7A + 7B	0,2	Byggnad 2. Fem ganska kubiska sylstenar. Riktning NNV–SSÖ.	8
260/467	Lager	7A + 7B	0,1	Blågrå lera. Golv i Byggnad 9, 6 m långt.	7B
263/495	Nedgrävning	3A	1,4	Dike, ca 1,45 m brett, i riktning NNÖ–SSV. Fanns i 7A+7B och i 3A. Tomtgräns eller dräneringsdike.	7A–7B

Kontext	Typ	Område	Största tjocklek/djup	Beskrivning/Tolkning	Fas
279	Lager	1A	0,25	Mörkgrå siltig sand, enstaka inslag av småsten, kol och tegelbitar. Lagret innehöll rikligt med metallfragment och lättviktig slagg.	7B
280	Nedgrävning	1A	0,58	Grop med plan botten, nästan vertikala sidor. Fyllningen var en homogen dump av avfall från en metallverkstad. Endast synlig i västra sidan av schaktet, men den östra sidan var störd.	7B
281	Nedgrävning	1A	0,3	V-format dike med stenfyllning, riktning NV-SÖ. Dräneringsdike.	7B
284	Nedgrävning	1A	0,36	Grunt dike. Riktning NV-SÖ. Dräneringsdike eller tomtgräns.	
293	Nedgrävning	2A	1,4	Linjärt dike i riktning ÖSÖ-VNV. Djupt, branta sidor, plan botten. Dräneringsdike under jord.	7B
297	Nedgrävning	2A	0,7	Rektangulär nedgrävning, rundade hörn. raka branta sidor. Plan botten. Inte helt exponerad i schaktet. Nedgrävning för Byggnad 1.	3
298	Lager	2A	0,7	Vit sand, med linser av organiskt material. Ett tegelfragment. Lagret låg mellan träkällare 299 och nedgrävning 297.	3
299	Träkonstruktion	2A	0,65	Byggnad 1. Träkällare i skiftesverk bestående av två vertikala hörnstolpar, rundade björkstockar med bark. Horisontella klavor, med de platta sidorna inåt, låg mellan stockarna och bildade källarens sidor. Sidorna var täckta av vertikalt lagda långa björkbarksremor (isolering mot väta). Träet var mjukt och förmultnat. I källarens botten var tunna 301 nedgrävd.	3
300	Lager	2A	0,6	Mörkbrun organisk jord, relativt rikligt inslag av kol och lerklumpar, sporadiskt inslag av trä och tegelfisör. Enda fyllningen i träkällare Byggnad 1. avsiktlig deponering.	3
301	Träkonstruktion	2A	0,48	Trähink/liten tunna nedgrävd i källargolv (Byggnad 1). 0,38 m i diameter. Ingen träbotten. Troligtvis golvdrenering.	3
302	Lager	2A	0,1	Yta med kol, orange bränt grus och sand. Trärester, ett djurben. Tolkat som bränd torv från kollapsat torvtak (Byggnad 1).	3
303	Nedgrävning	2A	0,14	En nedgrävning för placering av en tunna i ett golv (Byggnad 1). 0,3 m i diameter, rundad med plan botten.	3
304	Lager	2A	0,14	Fyllning i hink/tunna. 0,3 m i diameter, 0,15m djup, platt botten, sluttande sidor mot N. Träkant synlig i plan, trä i botten. Skiktad fyllning med olika färgad silt.	3
305	Nedgrävning	2A	0,14	Stolphål, 0,15 m djupt, 0,40 m i diameter, plan botten, raka sidor. Stört i toppen.	3
306	Lager	2A	0,14	Grop med oklar funktion, osäkert om grävd. Skiktad fyllning med brunsvart lerig silt och partier med ljusare silt. På 0,15 m djup avslutades den övre mörka fyllningen plant, under denna fanns stråk av mellanbruna fyllningar. Stört stolphål?	3
307	Lager	2A	0,4	Ca 2,5 x 2 m stort område med kol, bränd sand, trärester, lerig silt med grus- och sandinslag, tegelkross, morbruk/puts. Löst material, 0,1-0,4 m tjockt. Trä i botten syns i sektion (rot). Fynd av spikar och durben (ej tillvaratagna). Avfall/rasering efter brand?	4
309	Lager	2A	0,25	I toppen kol, bränd silt/sand. 0,05 m gråvit lera över delar av Byggnad 1. Därunder 0,1-0,2 m lucker rödbrun myllig silt (förmultnat trä). Från stående trä i NV löpte träig linje in under 0,15 m gulgrå lera mot V. På denna nivå hittades vid ingrävning en keramikskärva (F109).	3
310	Lager	2A	0,26	Mellangrå silt med inslag av lerfragment. Sporadiskt med kol och tegelbitar, sparsamt med små och mellanstora stenar. Sista uppfyllning av dräneringsdike 293. Troligtvis avsiktlig återfyllning.	
321	Lager	2A	0,38	Vita sandlinser med inslag av mörkare jordlinser. Ackumulerat eroderat material från topp och sidor av nedgrävning 324.	
324/1189	Nedgrävning	2A	1,4	Resterna av en rektangulär nedgrävning, eventuellt träskodd. Västra halvan bortgrävd (störd). Fyllningarna i gropen var i de flesta fall material som eroderat ned i den, gropen förefaller ha stått öppen även efter att de eventuella träsidorna har kollapsat. Kan vara rest av enkel källare eller brunn.	3
328	Lager	3A	0,48	Mörkt gråbrun lerig silt. Stort inslag av tegelbitar, relativt stort inslag av organiskt material, enstaka kolbitar och djurben. Innehöll hushållsavfall och konstruktionsrester. Odlingslager?	8
329	Lager	3A	0,19	Lös, mörk gråbrun siltig lera. Rikligt inslag av kol. sparsamt med tegel. Odlingslager.	
330	Lager	3A	0,18	Mellangrå, fast lera. Rikligt inslag av kol. Bevarad äldre jordhorisont, odlad mark.	
337	Lager	3B	0,12	Fyllning i dike, organiska inslag.	4
338	Nedgrävning	3B	0,18	Rad med sex kraftiga störhål.	
339	Nedgrävning	3B	1,4	Brunn med stensatta kanter (Brunn 5). Stenarnas max. storlek 0,38 m.	4-7B
340	Nedgrävning	3B	0,56	Nedgrävning med träbotten.	3
341	Nedgrävning	3B	0,4	Avfallsgrop. Relativt störd.	
342	Nedgrävning	3B	0,26	Stolphål? 0,4 m i diameter.	
343	Stenkonstruktion	Trädgrop 3	0,22	Syllstenrad. Byggnad 10.	7B

Kontext	Typ	Område	Största tjocklek/djup	Beskrivning/Tolkning	Fas
344	Nedgrävning	3B	2,1	Nedgrävning för en flätverksbrunn (Brunn 4). Raka nästan vertikala sidor.	3
345	Nedgrävning	3B	0,26	Stenskott stolphål. Ingen datering, men över Brunn 4.	
346	Lager	3B	0,56	Härd.	
347	Nedgrävning	3A	0,11	Stolphål.	
348	Nedgrävning	3A	0,2	Stolphål.	
349	Nedgrävning	3A	0,5	Stolp-/pinnhål.	
350	Nedgrävning	3A	0,3	Grop eller stolphål, möjligen fortsatte det mot öster.	
353	Nedgrävning	3B	0,82	Grop, kraftigt störd. Den innehöll fyllningar med bränt material som hade påförts från dess sydvästra sida.	5
354	Stenkonstruktion	3B	0,28	Del av husgrund eller fundament. Byggnad 5.	8
355	Nedgrävning	3B	0,42	Dike, troligen tomtgräns.	
356	Nedgrävning	3B	0,43	Stolphål vid Byggnad 4. Vertikala sidor, plan botten.	3
357	Lager	3B	0,1	I toppen 0,04–0,06 m orange sand och silt (bränd torv), därunder kol och sot, därunder 0,04–0,05 m kulturjord på naturlig silt.	4
358	Träkonstruktion	3B	0,09	Syllstock 1,4 m lång och 0,2 m bred. Associerad med lergolv 359. Byggnad 4.	3
359	Lager	3B	0,06	Lergolv ca 1,5 x 0,9 m (ej full utbredning) i Byggnad 4. Associerat med syllstock 358.	3
360	Nedgrävning	3B	0,1	Stolphål.	3
361	Nedgrävning	3B	0,1	Stolphål.	3
362	Nedgrävning	3B	0,1	Stolphål	
363	Lager	3A	0,05	Organisk lera med tegelinslag, fyllning.	8
364	Lager	3A	0,26	Tramplager? Humös silt med inslag av kol och brända ben, ursprunglig markyta.	
365	Lager	3A	0,2	Rent siltlager.	
367	Stenkonstruktion	Trädgrop 1	0,16	Stenläggning, gårdsyta.	8
368	Träkonstruktion	Trädgrop 1	0,04	Träläggning, del av golv i Byggnad 14.	7B
369	Lager	Trädgrop 1	0,16	Grusigt humöst lager med små stenar och större bitar av trä. Under trä 368. Ingår i Byggnad 14.	7B
370	Lager	Trädgrop 1	0,05	Lerlager. Ingår i Byggnad 14.	7B
371	Lager	Trädgrop 1	0,14	Grusig nivå, liknande 369.	7B
372	Lager	Trädgrop 1	0,04	Humöst lager med rikligt inslag av träflis. Brukningsnivå på stenlagd gårdsyta.	7B
373	Stenkonstruktion	Trädgrop 1	0,06	Stenlagd gårdsplan.	7B
376	Lager	3C	0,2	Grå lera med kolstänk. Ingår i Byggnad 8.	1
377	Lager	3C	0,16	Grå lera blandad med kulturjord. En syllstock liggande direkt under lagren.	2
378/409	Lager	3C	0,46	Gråbrun kulturjord med inslag av träflis, sot, ben, mycket stort inslag av förmultnat organiskt material. Två tegelflisor ca. 0,03 m stora.	
381	Lager	3C	0,05	Blågrå lera, delvis blandad med kulturjord och tegelflisor. Golv i Byggnad 7.	4–6
383	Lager	3C	0,07	Blågrå lera, delvis blandad med kulturjord. Golv i Byggnad 7.	4–6
385	Lager	3C	0,41	Gråbrun kulturjord med inslag av tegelflisor, omrörd karaktär.	8
387	Lager	3C	0,12	Brun jord blandad med tegelkross och klakbruksbitar.	7A
392	Lager	3C	0,8	Brun sandblandad kulturjord med inslag av tegelflisor, kalkbruk och ben. Fyllning i tunna 253.	6–7A
395	Lager	3C	0,06	Gråbrun lera blandad med kulturjord med inslag av ben och tegel. Golv i Byggnad 7.	4–6
400	Lager	3C	0,16	Brun kulturjord med stort inslag av tegelflisor, kalkbruksbitar. Byggnad 8.	1
404	Lager	3C	0,17	Grå lera med inslag av kulturjord och kol.	2
413	Lager	3C	0,05	Gråbrun kulturjord med många lerhorisonter.	4
415	Lager	3C	0,12	Gråbrun lera blandad med kulturjord, kol och sot.	2
417	Lager	3C	0,3	Brungult lager med inslag av sot, kulturjord, gödsel.	4
426	Lager	2A	0,08	Ljusgrå lera. Sporadiska inslag av kol och mjuka djurben. Trampad yta.	3
429	Nedgrävning	2A	0,17	Stolphål. Associerad med pinnhål i SV.	3

Kontext	Typ	Område	Största tjocklek/djup	Beskrivning/Tolkning	Fas
458	Lager	7A + 7B	0,2	Brungrå lerblandad kulturjord med inslag av kol, sot, små stenar, tegelbitar. Möjligtvis odlingslager.	
459	Lager	7A + 7B	0,14	Grå/brunsvart kulturjord med stort inslag av sot, kol, grus och tegelfisior. Toppen av lagret möjligtvis ett stampat jordgol. Byggnad 9.	7B
460	Lager	7A + 7B	0,08	Svartbrun kulturjord med stort inslag av sot, kol, grus, tegelfisior. Möjligtvis rest av härd.	7B
468	Lager	7A + 7B	0,3	Gråbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegelfisior, ben.	8
472	Lager	7A + 7B	0,32	Grop. Otydlig form i plan, raka branta sidor. U-formad botten. Skar genom L468.	
480	Lager	7A + 7B	0,44	Mörkbrun kulturjord med mycket stort inslag av träflis, inslag av lerklumpar och tegelfisior.	7B
489	Lager	7A + 7B	0,16	Brun-/gråsvart kulturjord med inslag av kalkbruk, tegelfisior och sot.	
497	Nedgrävning	3A	0,7	Rakt dike, 1 m brett, riktning NNÖ-SSV. Nedgrävt genom ett tjockt odlingslager 489. Sågs även i schakt i Område 3A. Tomtgräns?	4
500	Lager	Alla		Naturlig blågrå lera (undergrund. Numret använt över hela undersökningsområdet.	
503	Lager	3A	0,1	Kladdigt svartbrunt fyllnings-/raseringslager, rikligt inslag av tegel och småsten.	
504	Lager	3A	0,1	Utfyllnadslager? Gråbrun lumös lera, enstaka tegel och ben. Byggnad 6.	5
505	Lager	3A	0,02	Brukningnivå på lergolv, organiskt material. Byggnad 6.	5
506	Lager	3A	0,12	Lera, golv? Lagret varmot botten uppblandat med underliggande lager 507. Byggnad 6.	5
507	Lager	3A	0,58	Humös lera, enstaka kol, den äldsta brukningshorisonten.	
509/543	Nedgrävning	3B	0,6	Rakt dike nedgrävt genom naturlig lera. 1,55 m brett, 0,60 m djupt. Tomtgräns. Fanns inte i Område 2A.	3
511	Lager	3B	0,42	Brun sandblandad kulturjord med inslag av tegelfisior. Fyllning i Brunn 5.	4-7B
512	Lager	3B	0,46	Brun sandblandad kulturjord med inslag av tegel. Mer tegel än i L511. Fyllning i Brunn 5.	4-7B
520	Lager	3B	0,23	Brungrå kulturjord med lerklumpar.	5
537	Lager	3B	0,08	Gråbrun kulturjord med inslag av ben.	
550	Lager	3A		Naturlig lera (undergrund).	
551	Lager	3A	0,16	Siltig lins.	
554	Lager	Trädgrop 2	0,1	Grå lera, golv i Byggnad 13.	2
555	Lager	Trädgrop 2	0,05	Brungrå lerblandad kulturjord. Byggnad 13.	2
556	Lager	Trädgrop 2	0,05	Rödbrun bränd sand. Rasering Byggnad 13.	3
557	Lager	Trädgrop 2	0,06	Gråbrun kulturjord med inslag av bänd sand. Rasering Byggnad 13.	3
558	Lager	Trädgrop 2	0,13	Rödbrun bränd sand. Troligtvis torvtak. Rasering Byggnad 13.	3
561	Lager	3A	0,44	Blågrå lerblandad kulturjord. Fyllning i Brunn 4.	
562	Lager	3A	0,24	Humös mörkbrun lerblandad kulturjord. Fyllning i Brunn 4.	3
563	Lager	3A	0,24	Humös lerblandad silt, flammig och laminerad mot botten. Fyllning i Brunn 4.	3
564	Lager	3A	0,26	Grå siltig lera. Fyllning i Brunn 4.	3
565	Lager	3A	0,2	Gråbrun lerblandad silt, flammigt och kulturpåverkat. Fyllning i Brunn 4.	3
566	Lager	3A	0,42	Brun silt med inslag av lera. Fyllning i Brunn 4.	7B
567	Lager	3A	0,65	Gråbrun flammig kulturjord blandad med lera. Inslag av kol. Påfört utanför Brunn 4 under dess brukningstid.	3
568	Lager	3A	2,06	Gråbrunt flammigt lager, kulturjord blandad med lera, kolinslag. Fyllning utanför flätverkskonstruktion i nedgrävning för Brunn 4.	3
569	Lager	3A	0,24	Grå lerblandad kulturjord, fyllning i Brunn 4 utanför flätverkskonstruktion.	3
570	Lager	3A	0,25	Gråbrun kulturjord. Brunn 4.	3
572	Lager	3A	0,64	Blågrå lera blandad med kulturjord. En tegelbit. Brunn 4.	3
588	Lager	7A + 7B	0,23	Gråbrun kulturjord med stort inslag av ben.	2
595	Stenkonstruktion	7A + 7B	0,55	Syllsten på ett tegelfundament. Associerad med lergolv 467. Byggnad 9.	7B
596	Nedgrävning	7A + 7B	0,16	Dike med branta sidor, nedgrävt i naturlig lera. Tomtgräns eller dränering.	4
598	Lager	3B	0,35	Brun sand blandad med jord. Påfört lager. Brunn 5.	4-7B

Kontext	Typ	Område	Största tjocklek/djup	Beskrivning/Tolkning	Fas
604	Lager	3B	0,06	Mörkt rödbrunt kompakt lager med organiskt material.	
605	Träkonstruktion	2A	0,1	Rester av träsyllar och plankor inom Byggnad 12, samt flera pinnhål. Dåligt bevarade. Troligtvis tunt plankgol. Riktning NV-SÖ.	5
606	Träkonstruktion	2A	0,14	Pinnhål, tolkade som spår efter ett flätverksgärde eller en enkel byggnad. Dåligt bevarade. Riktning NV-SÖ, men också mot SV-NÖ.	3
607	Stenkonstruktion	2A	0,12	Syllstenar på L245. Riktning NV-SÖ. Byggnad 12.	5
608	Träkonstruktion	2A	0,05	Rester av syllstock, Byggnad 3. Dåligt bevarat trä. På L1321.	5
609	Stenkonstruktion	2A	0,14	Syllstenar, Byggnad 3.	5
610	Stenkonstruktion	1A		40 m lång stenpackning/fyllning. Tunnare i den nordligaste delen där den endast var 0,25 m tjock, i övrigt betydligt tjockare och flerskiktad. Mellan stenarna fanns lös organisk jord. Under bärlager, toppen 0,75 m under dagens gatunivå. Fyllning för att höja upp och jämna ut marken inför anläggande av Norra Källgatan.	8
611	Stenkonstruktion	1A	0	Rester av stenbyggd källare, Byggnad 11. Störd i norra delen av moderna ledningar. Riktning NNW-SSÖ. Källarväggs insida var den mot ÖNÖ. Vid sidan mot VSV fanns ett 0,12 m tjockt matjordslager, möjligen en blomrabatt/odlingsbädd.	8
613	Träkonstruktion	3C	0,16	Syllstock 1,50 m väster om syllstock 258. Ev. byggnad.	4
614	Nedgrävning	3C	0,4	Dike.	2
615	Nedgrävning	3B		Stolphål. 0,5 m i diameter.	
616	Lager	3B		En nedgrävd härd, troligtvis associerad med lergolv 359 (Byggnad 4).	3
617	Nedgrävning	2A	0,34	Botten av en brunn (Brunn 3). Störd av modern vattenledning ned till 2 m från dagens gatunivå.	8
618	Lager	2A	0,3	Lös mellangrå sandig lera, fyllning i Brunn 3.	8
1075	Nedgrävning	2A	0,22	Dike i NÖ-SV, 0,35 m brett, endast bevarat till ett djup av 0,06 m. Många pinnhål i botten, vilka var ca 0,15 m djupa. Tomtgräns?	2
1165	Nedgrävning	2A	0,16	40 pinnhål i riktning NV-SÖ. Diameter mellan 0,05-0,10 m, lite större i norra delen. Djup 0,08-0,12 m. Inbördes avstånd mellan 0,05-0,10 m. Former inkl. triangulär, rektangulär, oval, och cirkulär. Pinhålen slutade mot dike 1075 i norr.	2
1207	Lager	2A	0,18	Ljus gröngrå lera. Kompakt. Sporadiska inslag av kol och lerklumpar. Avsiktlig deponering i nedgrävning 324/1189 efter att den tagits ur bruk.	
1219	Lager	2A	0,25	Mellanbrun grå lerig silt, rikliga inslag av kol, lerklumpar och sandlinser. Sporadisk förekomst av djurben. Ackumulerad fyllning i grop 32471189, möjligen nederoderad odlingsjord.	
1265	Nedgrävning	2A	1,16	Grop, ca 1 m djup med vertikala sidor, flat botten, liggande riktning NV-SÖ. Har troligtvis varit rektangulär i plan. Oklar funktion, kan vara lertäkt.	3
1314	Lager	2B		Heterogent flammigt grågult till svart lager bestående av silt, sand och lera med rikligt inslag av kol. I lagret fanns brända och obrända djurben, lerklining och enstaka inslag av tegel och järnfragment. Brandlager? Ej undersökt.	4
1357	Nedgrävning	2A	0,8	Nedgrävning för Brunn 1. Flätverksbrunnen var byggd mot nedgrävningens sida, anläggningen grävdes ej i botten. Störd i de övre 2 m av ledning.	3
1368	Träkonstruktion	2A	1,08	Brunn 1 bestående av en flätverkskonstruktion. Minst fyra raka vertikala pinnar med diameter 0,04-0,06 m. Mellan dessa hade tunna (13-25 mm) stavar vävts horisontellt. Brunnen blev delvis skadad av maskingrävning, men 0,58 m av den huandgrävdes (dock ej i botten). Dess östra halva finns fortfarande bevarad under en befintlig vattenledning.	3
1387	Lager	2A	0,8	Fyllning i Brunn 1. Mellangrå lera med fläckar av blålera. Stort inslag av träbitar framför allt i de översta 0,3 m, enstaka från flätverk. Inslag av björkbark, fynd av handverktyg, samt avsågade djurben på fr.a. mellan 0,15 och 0,4 m djup. Lagret var inte laminerat utan föreföll nedslängt under en ganska kort tidsperiod, efter att anläggningen tagits ur bruk som brunn. Brunnen var störd av en modern vattenledning. Grävdes endast till 2 m djup (ej i botten).	3
1388	Nedgrävning	2A	1,75	Nedgrävning för Brunn 2, ej grävd i botten. Den övre metern hade inåtslutande sidor (45 grader) medan den nedre delen hade i det närmaste vertikala sidor.	5

Bilaga 2. Fynd

Keramikfynd

Fyndnr	Godstyp	Formtyp	Kärldel	Dekor	Datering	Provens	Antal	Vikt, g	Anmärkning	Kontext
1	Yngre rödgods	Fat	Buk, botten	Hornmåleri	1650–1720	Inhemsk	1	27	Troligen samma som F4. Eroderad.	370
2	Yngre rödgods	Gryta	Buk	-	1680–1720	Inhemsk	1	23	Troligen samma som F3, F16, F29.	370
3	Yngre rödgods	Gryta	Mynning	-	1680–1720	Inhemsk	1	17	Samma som F16, troligen samma som F2, 29.	370
4	Yngre rödgods	Fat	Buk	-	1650–1720	Inhemsk	1	11	Troligen samma som F1. Eroderad.	370
5	Yngre rödgods	Fat	Buk	Hornmåleri	1660–1690	Inhemsk	1	15		370
6	Yngre rödgods	Fat	Buk	Hornmåleri	1640–1670	Inhemsk	1	22	Samma som F7, F13, F41.	370
7	Yngre rödgods	Fat	Buk	Hornmåleri	1640–1670	Inhemsk	1	23	Samma som F6.	370
8	Yngre rödgods	Skål	Hank, mynning	Hornmåleri	1660–1690	Inhemsk	1	50		370
9	Yngre rödgods	Skål	Hank, mynning	Hornmåleri	1660–1690	Inhemsk	1	88	Sannolikt samma som F17.	370
10	Yngre rödgods	Fat	Buk	Hornmåleri	1640–1670	Inhemsk	1	19		370
11	Yngre rödgods	Bägare	Botten	-	1650–1700	Inhemsk	1	44	Ev. apotekskärl.	370
12	Yngre rödgods	Gryta	Rörskafthandtag	-	1650–1680	Inhemsk	1	56		370
13	Yngre rödgods	Fat	Botten, buk	Hornmåleri	1640–1670	Inhemsk	4	221	Samma som F6.	370
14	Yngre rödgods	Skål	Buk, brätte	Hornmåleri	1660–1690	Inhemsk	3	22	Troligen samma som F31.	372
15	Yngre rödgods	Fat	Botten, buk	Hornmåleri	1650–1680	Inhemsk	1	15		372
16	Yngre rödgods	Gryta	Mynning	-	1680–1720	Inhemsk	1	36	Troligen samma som F2, F29.	372
17	Yngre rödgods	Skål	Mynning	Hornmåleri	1660–1690	Inhemsk	1	18	Samma som F9.	372
18	Yngre rödgods	Skål	Mynning	Hornmåleri, rullstämpel	1650–1690	Inhemsk	1	26		372
19	Oxiderat lergods	Obestämd	Buk	-	Medeltid?	-	1	2		372
20	Yngre rödgods	Skål	Mynning	Hornmåleri, rullstämpel	1660–1690	Inhemsk	1	27		372
21	Yngre rödgods	Gryta	Buk	-	1680–1720	Inhemsk	1	16	Samma som F2, F3, F16, F29.	372
22	Vitgods	Obst	buk	-	1640–1670	Tyskland/Holland	1	2		372
23	Yngre rödgods	Skål	Hank	Hornmåleri	1650–1700	Inhemsk	1	58		372
25	Yngre rödgods	Gryta	Mynning, buk	-	1630–1660	Inhemsk	1	51		372
26	Yngre rödgods	Fat	Buk	Hornmåleri	1650–1690	Inhemsk	1	34		372
27	Yngre rödgods	Fat	Buk	Hornmåleri	1640–1670	Inhemsk	1	14		372
28	Yngre rödgods	Kruka	Buk	Hornmåleri, tumintryck	1650–1690	Inhemsk	1	10	Troligen samma som F43, tumintryck.	372
29	Yngre rödgods	Gryta	Buk	-	1680–1720	Inhemsk	1	11	Troligen samma som F2, F3, F16.	372
30	Vitgods	Gryta/kruka	Mynning	-	1640–1670	Tyskland/Holland	1	2		372

Bilaga 2.

Fyndnr	Godstyp	Formtyp	Kärldel	Dekor	Datering	Proveniens	Antal	Vikt, g	Anmärkning	Kontext
31	Yngre rödgods	Skål	Mynning	Hornmåleri	1660–1690	Inhemsk	2	69	Troligen samma som F14.	372
32	Yngre rödgods	Kakel?	Kakelplatta?	Hejgjuten, glaserad	1600-/1700-tal	Inhemsk	1	54		372
33	Yngre rödgods	Fat	Mynning	Hornmåleri	1660–1700	Inhemsk	2	39		367
34	Yngre rödgods	Fat	Buk, brätte	Hornmåleri	1640–1670	Inhemsk	3	131		367
35	Yngre rödgods	Kruka/kanna	Hank	-	1680–1750	Inhemsk	1	21		367
36	Yngre rödgods	Fat	Mynning, brätte	Hornmåleri	1640–1690	Inhemsk	2	83		367
37	Yngre rödgods	Gryta	Buk	-	1650–1700	Inhemsk	1	13		367
38	Fajans	Fat	Botten	-	1650–1750	Holland	1	12		367
39	Yngre rödgods	Gryta/kruka	Buk	-	1630–1660	Inhemsk	1	20		367
40	Yngre rödgods	Gryta	Mynning	-	1650–1690	Inhemsk	1	22		367
41	Yngre rödgods	Fat	Buk	Hornmåleri	1640–1670	Inhemsk	1	32	Samma som F6, F7, F13.	367
42	Yngre rödgods	Fat	Mynning	Skraffiti/hornmåleri	1650–1690	Inhemsk	1	19	Hämringdekor.	367
43	Yngre rödgods	Kruka	Buk	-	1650–1690	Inhemsk	1	14	Samma som F28.	367
44	Yngre rödgods	Kanna	Pip	Ristade linjer	1650–1700	Inhemsk?	1	8	Ev. import.	367
45	Yngre rödgods	Fat	Buk	Hornmåleri	1650–1700	Inhemsk	1	13		367
46	Yngre rödgods	Fat	Mynning	-	1710–1750	Inhemsk	1	5		367
47	Yngre rödgods	Fat	Mynning	-	1700–1740	Inhemsk	1	5		367
48	Yngre rödgods	Obestämd	Botten	Obestämd	Obestämd	Inhemsk	1	4		367
49	Yngre rödgods	Obestämd	Buk	-	1650–1700	Import?	1	3	Import?	367
50	Yngre rödgods	Fat	Brätte	-	1720–1750	Inhemsk	1	3		367
51	Yngre rödgods	Obestämd	Buk	-	Obestämd	Inhemsk	1	1		367
52	Yngre rödgods	Obestämd	Obestämd	Obestämd	Obestämd	Inhemsk	1	4		367
53	Yngre rödgods	Obestämd	Buk	Obestämd	1650–1700	Inhemsk	1	2		367
54	Yngre rödgods	Trebens-gryta	Fot	-	1600-tal	Inhemsk	1	60		343
55	Yngre svartgods	Kanna/kruka	Buk	-	1300-tal	Tyskland	1	15		337
56	Yngre rödgods	Fat	Mynning, botten, buk	Hornmåleri	1650–1730	Inhemsk	3	38	Sannolikt tre olika kärl.	343
57	Yngre rödgods	Obestämd	Buk	-	1640–1670	Inhemsk	1	8		566
58	Hårbränt lergods	Obestämd	buk	Obestämd	1230–1330	Inhemsk	1	4		340
60	Nästan stengods	Kanna/krus	Buk	-	1400-tal	Saxen (Waldenburg?)	1	5		520
61	Yngre svartgods	Kruka/gryta	Buk	-	1250–1450	Tyskland?	2	34		537
62	Oxiderat lergods	Obestämd	Obestämd	-	1750–1850	Obestämd	1	2		200
63	Yngre rödgods	Obestämd	Buk	-	1600–1650	Tyskland/Holland?	1	1		244

Fyndnr	Godstyp	Formtyp	Kärldel	Dekor	Datering	Proveniens	Antal	Vikt, g	Anmärkning	Kontext
64	Stengods	Kanna/ krus	Buk	-	1370–1450	Siegburgh, Rhenlan- det	1	3		244
77	Flintgods	Kärl	Buk		1830–1930		1	2		367
91	Fajans	Kärl	Buk		1740–1770	Inhemsk	1	1	Ljusblå glasyr.	244
98	Yngre svartgods	Kruka?	Buk	Horison- tella linjer	1380–1480	Norra Tyskland	1	8	Sekundärbränd.	246
99	Proto- stengods	Obestämd	Buk		1220–1300	Rhen- landet	1	2		215
100	Proto- stengods	Kanna	Botten		1230–1300	Rhen- landet	1	40	Tummad botten.	1321
101	Yngre svartgods	Obestämd	Buk		1350–1450	Norra Tyskland?	1	2		1321
102	Hårdbränt lergods	Kruka	Buk		1160–1250	Paffrath, Tyskland	1	14		1321
103	Hårdbränt lergods	Kanna/ kruka	Buk	Rödengo- berad	1220–1250	Pingsdorf? Tyskland	1	5		302
104	Stengods	Krus	Buk		1370–1440	Siegburg	1	2		1321
105	Stengods	Kanna	Mynning		1430–1480	Walden- burg	1	9		468
106	Stengods	Kanna/ krus	Buk		1370–1420	Siegburg	1	3		245
107	Stengods	Kanna/ krus	Buk		1390–1450	Siegburg	1	9		506
108	Äldre rödgods	Kanna	Buk		1250–1350	Sydskandi- navien	1	11	Samma kärl som F109.	302
109	Äldre rödgods	Kanna	Buk		1250–1350	Sydskandi- navien	1	5	Samma kärl som F108.	309
110	Yngre rödgods	Gryta/ kruka	Buk		1400-tal?	Inhemsk?	1	2		1321
111	Äldre rödgods	Kanna	Buk	Kritlers- dekor	1230–1320	Sydskandi- navien	1	6		300
122	Yngre rödgods	Fat	Brätte		1580–1620	Import?	1	56		392
123	Yngre rödgods	Gryta	Buk, mynning, rörskåft		1640–1680	Inhemsk	1	52	Liten gryta.	385
124	Yngre rödgods	Gryta	Mynning		1630–1660	Inhemsk	1	51		392
125	Yngre rödgods	Kruka	Hank, buk		1700-tal	Inhemsk	1	36		385
126	Äldre rödgods	Kanna	Buk		1270–1350	Sydskandi- navien	1	3		1321
128	Yngre rödgods	Skål	Botten, buk	Hornmåleri	1620–1640	Inhemsk	3	99		387
129	Yngre rödgods	Fat/skål	Buk, brätte	Hornmåleri	1630–1650	Inhemsk	1	65		387
130	Yngre rödgods	Obestämd	Buk		1730–1780	Inhemsk	1	2		468
131	Yngre rödgods	Gryta	Buk, fot		1650–1720	Inhemsk	2	87		480
133	Yngre rödgods	Obestämd	Buk		Obestämd	Obestämd	2	2	Spjätkad.	246
135	Yngre rödgods	Fat	Brätte		1720–1740	Inhemsk	1	8		328
141	Yngre rödgods	Kruka	Mynning, hank		1700–1750	Inhemsk	1	75		363
142	Yngre rödgods	Gryta	Mynning		1640–1690	Inhemsk	1	10	Spjätkad.	279
143	Hårdbränt lergods	Kruka	Buk		1160–1250	Paffrath, Tyskland	1	4		302
144	Yngre rödgods	Fat/skål	Buk	Hornmåleri	1640–1670	Inhemsk	1	4		387

Samtliga keramikfynd har tillvaratagits för fyndfördelning.

Övriga fynd

Fyndnr	Material	Sakord	Antal	Vikt, gram	Beskrivning	Kontext	Gallrat
59	Lera	Bränd lera	1	12		350	x
65	Vitlera	Kritpipa	1	3	Del av skaft, 36 mm.	200	
66	Vitlera	Kritpipa	2	7	1 del av skaft, 40 mm. 1 del av huvud, 15×16 mm.	372	
67	Vitlera	Kritpipa	7	15	Delar av skaft, 20-43 mm långa.	367	
68	Vitlera	Kritpipa	2	9	Delar av skaft, 31 resp. 37 mm.	372	
69	Vitlera	Kritpipa	1	3	Del av skaft, 50 mm.	343	
70	Lera	Bränd lera	4	41		244	x
71	Flinta	Avslag	2	2	15×5 resp. 24×18 mm. Slagbula på den stora delen.	244	
72	Bergart	Kvarnsten	1	296	Del av handkvarn/vridkvarn. 120×55 mm.	344	
73	Sandsten	Bryne	2	155	Delar av bryne. 95×55 mm samt 35×24 mm.	344	
74	CU-leg	Hyska	1	1	11×10 mm.	244	x
75	Lera	Bränd lera	1	6		338	x
76	Kvarts	Föremål	1	48	Troligen obearbetad. Ca 45×38 mm, oregelbunden.	350	
78	Slagg	Slagg	1	403	Ev. bottenskålla.	369	x
79	Lera	Bränd lera	10	200		1321	x
80	Lera	Lerklining	2	47		1321	x
81	Lera	Tegel	2	101		1321	x
82	Glas	Fönsterglas	1	1	Planglas, närmast rektangulär skärva. 17×10 mm.	310	x
83	Järn	Spik	1	61	Starkt korroderad, något böjd, 160 mm lång.	310	x
84	Järn	Spik	5	89	40-104 mm långa.	244	x
85	Järn	Spik	3	50	47-60 mm långa.	251	x
86	Järn	Spik	2	20	58-70 mm långa.	244	x
87	Lera	Bränd lera	9	147	15-60 mm.	230	x
88	Lera	Bränd lera	4	65	30-40 mm.	202	x
89	Lera	Lerklining	3	99	40-52 mm.	229	x
90	Lera	Tegel	28	572	25-85 mm.	350	x
92	Trä	Skål	1	111	Halv, har varit ca 180 mm i diameter, skuret hexagonalt mönster, verktygsspår (bomärke?) vid botten.	1387	x
93	Läder	Sula	1	41		344	x
94	Trä	Föremål?	1	227	Sannolikt endast bränd kvistknut.	1387	x
95	Trä	Handtag	3	424	Två handtag, ett brutet i två bitar.	1387	x
96	Läder	Spill	6	12		344	x
97	Läder	Sula	2	201		236	x
112	Järn	Ring	1	36	Troligen mutterbricka.	1321	x
113	Järn	Föremål	1	15	Stylus?	468	x
114	Cu-leg	Spill	1	2	Klippbit.	236	x
115	Bly	Stylus	1	10	Blybleck med spetsad ände, stylus?	232	
116	Koppar	Mynt	1	13	Präglat 1671.	367	x
117	Cu-leg	Spill	1	2	Klippbit.	251	x
118	Koppar	Mynt	1	23	Korroderat, kan ej dateras.	392	x
119	Läder	Spill	10	23	Klippbitar.	237	x
120	Trä	Fragment	4	427	Träfragment.	1387	x
121	Ben	Bearbetat ben	23	700	Bearbetad kometapodier. Rest från hantverk.	1387	x
132	Lera	Taktegel	1	15		279	x
134	Glas	Fönsterglas	2	4	Eroderade.	246	x
136	Lera	Ugnsvägg?	1	2		309	x
137	Lera	Lerklining	2	24		413	x
138	Lera	Ugnsvägg?	14	320	Förglasad.	215	x
139	Slagg	Slagg	1	152		321	x
140	Lera	Ugnsvägg?	12	158		245	x

I enlighet med Länsstyrelsens önskemål har inga fynd konserverats. De gallrade fynden av organiskt material har lämnats till Västmanlands läns museums publika verksamhet.

Bilaga 3. Keramikanalys

Keramik från Norra Källgatan i Västerås

Mathias Bäck

Material och kontext

Materialet i analysen är begränsat och utgörs av total 116 skärvor keramik fördelade på 94 fyndposter. Keramiken som ingår i analysen är fördelade på cirka 30 olika kontexter. De äldsta dateringarna återfinns inom de centrala delarna av undersökningsområdet i Norra Källgatan. För en närmare kontextuell relatering av enskilda skärvor hänvisas till den stratigrafiska redogörelsen. Här nedan följer en översiktlig genomgång av den keramik som tillvaratogs vid undersökningarna i Norra Källgatan i Västerås.

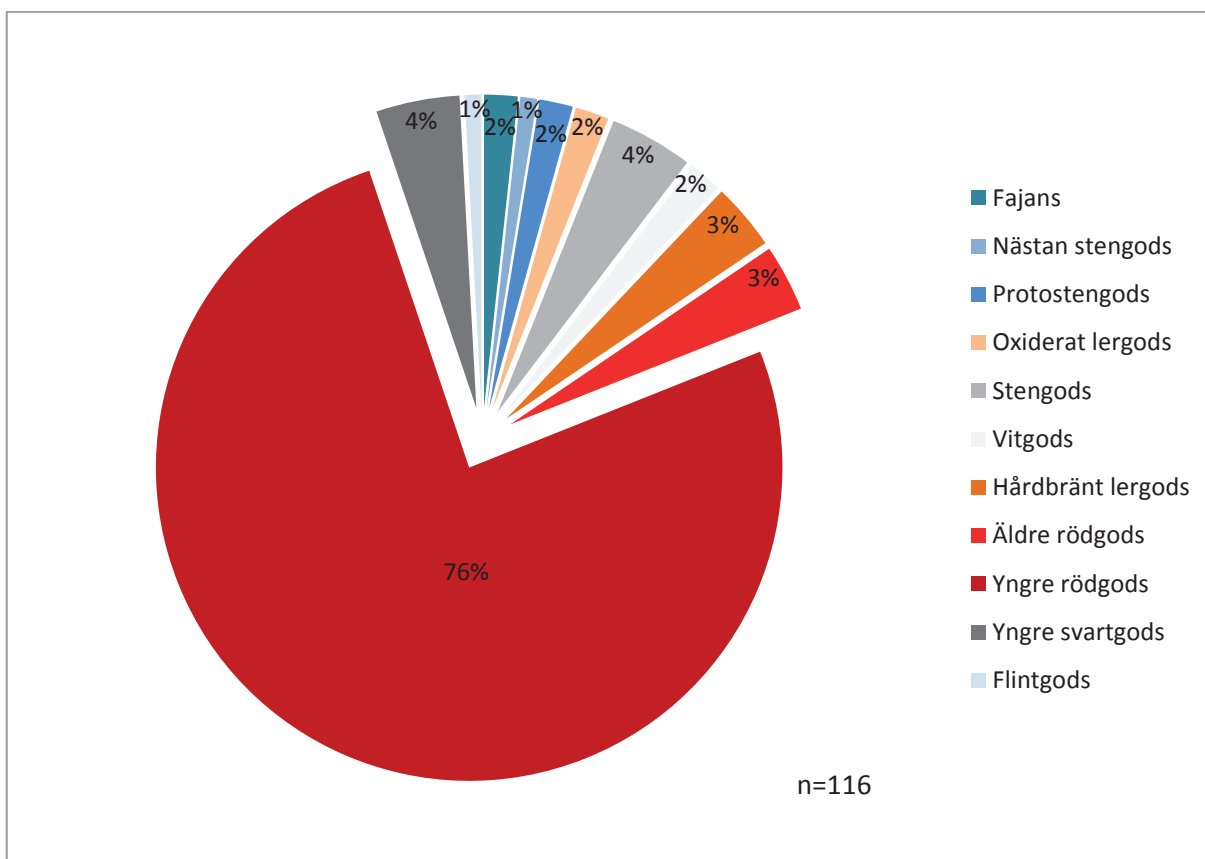

Fig. 1. Godstypernas relativa fördelning räknat i antal skärvor. Materialet omfattar hela det kronologiska spännat.

Godstyper – den keramiska profilen

Elva olika godstyper har identifierats. Som framgår av figur 1 domineras materialet fullständigt av *yngre rödgods* (76 %) vilket visar att undersökningen i hög utsträckning omfattar kulturlager deponerade eller omlagrade under tidigmodern tid. Andelen yngre rödgods är ännu mer dominerande (92 %) om statistiken baseras på vikt istället för antal skärvor. Den relativa mängden yngre rödgods faller inom ramen för det normala i keramikprofiler från tidigmoderna urbana miljöer, även om materialet ligger i den övre delen av skalan (jfr Bergold & Bäck 2009). Övriga godstyper

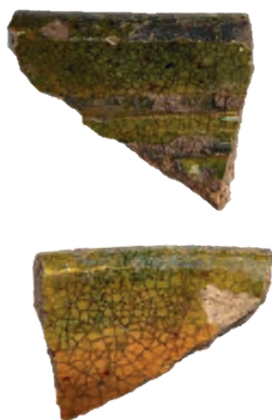
förekommer endast i mycket begränsad skala. Det rör sig om en till sju skärvor av var godstyp. Detta innebär naturligtvis att materialet inte är statistiskt signifikant och lämpar sig dåligt för långtgående slutsatser. *Fajansen* utgörs av två skärvor (F38, F91). Dessa är sannolikt svenska produkter vilket daterar dem till perioden omkring 1730-1790 (Figur 2). Det kan emellertid inte helt uteslutas att det ena (F38) rör sig om ett holländskt gods som i förekommande fall kan vara 50 - 100 år äldre.

Figur 2. Det ena fajanskärl (F38) som påträffades vid underökningen är av en relativt ovanlig typ och skulle kunna vara en holländsk import även om det mesta talar för att det rör sig om en inhemsk produkt, vilken då sannolikt är tillverkad i Stockholm på Marieberg eller Rörstrand någon gång under perioden 1730-1790. Foto. M. Bäck.

Endast en skärva *flintgods* (F77) från kontext A367 har tillvaratagits. Denna kan dateras till efter cirka 1840. Vid schaktningsövervakning är flintgods, som i huvudsak representerar 1800- och 1900-tal, av relativt sett mindre betydelse för den keramiska analysen än vad äldre keramik är. Flintgodsets viktigaste funktion i sammanhanget är dess förekomst tillsammans med äldre godstyper i syfte att spåra redeponerade lager.

Det två skärvorna *oxiderade lergods* är av helt skilda slag. En mycket liten skärva (F19) från kontext 372 är av medeltida karaktär men den förefaller sekundärt skadad och är så liten att det inte går att fastställa dateringen med säkerhet. Den andra skärvan (F62) är av sen tidigmodern typ. Även den är för liten för att bestämma och datera närmare än till 17- 1800-tal. De två skärvorna identifierade som *vitgods* representerar två olika kärl (F22, F30). Bägge är tillverkade av gulvitt lergods, den en med klar glasyr som ger kärlet en gul färg. Det andra kärlet är en mindre gryta med utvändig grön glasyr.

Figur 3. Ett av de två vitgodskärl (F30) som finns i materialet. Denna, liksom den andra, är tillverkade i Tyskland eller möjligen Holland. Godstypen förekommer i små mängder i flertalet tidigmoderna undersökningar i Mälardalen och är inte sällan i form av små grytor. Även detta kärl kan vara en sådan gryta. En datering till 1600-talet första hälft är rimlig för detta kärl. Foto. M. Bäck.

Denna godstyp förekommer i mindre omfattning i flertalet tidigmoderna material i Mälardalen. Sannolikt är de tillverkade i norra Tyskland, men ett holländskt ursprung kan inte uteslutas. Fem skärvor (F55, F61, F98, F101) av *yngre svartgods* (Ty. *Harte Grauware*, Lüdtke 1985) representerar maximalt fyra kärl. Kärlen är tillverkade i en tysk tradition och fyller samma funktion som stengods. Totalt fyra skärvor av *hårdbränt lergods* (två oxiderat brända och två reducerat brända) påträffades vid undersökningen. Detta är en svårdefinierad kategori då det egentligen rör sig om stengodslera som bränts i "för låg" temperatur och sintringsprocessen därför inte startat. Godset ligger därför mycket nära protostengods, som är ett stengods med en begynnande sintring. I en nedgrävning (A340) påträffades den ena av totalt två skärvor (F58) oxiderat hårdbränt lergods. Keramiken är tillverkad i Tyskland och är producerad i samma tradition och ofta också av samma keramiker, som gjorde (proto)stengods. Den andra skärvan (F103) har en rödengoberad utsida som delar av det i Mälardalen påträffade protostengodset ofta har. Godset är däremot pingsdorfliknande och ytan påtagligt sandpapperlik, vilket inte utesluter att det rör sig om ett kärl av sen *pingsdorftyp*. Detta skulle i så fall vara det första identifierade pingsdorfgodset från Västerås. Att finna pingsdorferamik i Västerås är egentligen inte så anmärkningsvärt med tanke på att staden hör till de äldsta i Mälardalen. Likväl är det värt att notera. Lika anmärkningsvärt är två skärvor (sannolikt två olika kärl) reducerat hårdbränt lergods av tydlig *paffrath*typ. *Paffrath* är en tidig- högmedeltida godstyp som tillverkades på olika produktionsplatser i trakterna kring Köln i Rhendalen. Dessa torde höra till, hittills, få identifierade kärl av denna godstyp från Västerås.

Endast en skärva (F60) *nästan stengods* finns i materialet. Denna torde, liksom en av stengodsskärvorna, kunna föras till produktionen från Waldenburg i östra Tyskland. *Protostengods* är representerat genom två skärvor (F99, F100) vilka troligen härrör från två olika kärl. Den ena (F100) utgörs av en tummad botten från en kanna som sannolikt är tillverkad i Rhenområdet.

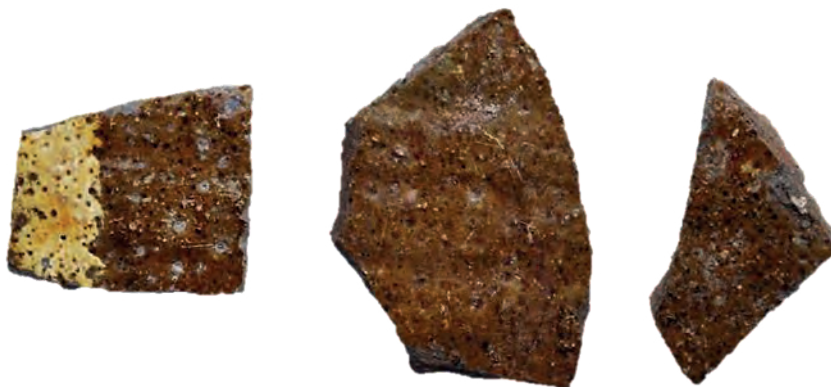
Figur 4. Importerad keramik i form av stengods (F105) och nästan stengods (F60). Bägge är sannolikt tillverkade i Sachsen (Waldenburgområdet) i sydöstra Tyskland. En rimlig datering för nästan stengodset torde ligga i spannet 1300-talets andra hälft till omkring 1450. Stengodsskärvan till vänster är tillverkad under perioden ca 1420 – 1450. Foto. M. Bäck.

Fem skärvor *stengods* (F64, F104, F105, F106, F107) påträffades vid undersökningen. Fyra av dessa är av typiskt sieburggods från Rhenlandet. Det femte kärlet torde kunna föras till produktionen i Waldenburg även om godset är snarlikt sigburgkeramiken. Samtliga stengodskärl härrör från den centrala delen av undersökningsområdet mellan Kristinagatan och Kungsgatan, i nära anslutning till Bondegatan.

Figur 5. En av fem skärvor stengods (F64) från undersökningen är en liten bukbit från en kanna av klassiskt sieburggods. Godstypen kan dateras till ca 1370-1450. Foto. M. Bäck.

Fyra skärvor av *äldre rödgods* härrör från två olika byggnader (byggnad 1 och byggnad 3). Tre av dessa (F300, F302, F309) påträffades i byggnad 1. Dessa härrör sannolikt från samma kärl. Den fjärde skärvan (F126) påträffades i anslutning till byggnad 3 längre söderut längs Norra Källgatan. Kärlen är kannor av typer som kan vara tillverkade i Sydsandinavien, sannolikt Danmark. Denna keramik hör till de vanligaste i medeltida städer i Mälardalen och var som mest populär under högmedeltid. Det var mest kannor som nådde denna del av Skandinavien och godset användes således främst i serveringssammanhang. Under medeltidens lopp ersattes det äldre rödgodset allt mer av kannor och krus av stengods.

Figur 6. Tre av fyra skärvor äldre rödgods från undersökningen (F111, F108, F109). Samtliga kan knytas till olika kontexter i anslutning till byggnad 1 och de torde härröra från samma kärl. Foto. M. Bäck.

Sammanfattningsvis kan konstateras att keramikprofilen uppvisar en tämligen normal bild av närvarande godstyper vid en undersökning av denna typ i en stad i Mälardalen. Undantagen i sammanhanget är det möjliga sena pingsdorfliknande godset och paffrathkärlen vilka kan betraktas som indikatorer på tidig medeltida etablering i området. Detta trots det mycket begränsade materialet som egentligen inte är tillräckligt stort för att vara statistiskt signifikant. Endast utifrån erfarenhet av ha analyserat ett stort antal liknande material går det att sätta materialet i ett sammanhang.

Formtyper

Bestämning av kärlets funktionsbestämning är direkt beroende av identifiering av vilka formtyp som finns representerade. Denna identifiering är många gånger svårt att göra då materialen ofta är mycket fragmentariska. Svårigheterna ligger i att skilja mellan fat och skål respektive kruka och gryta. Skärvstorleken från Norra Källgatan är förhållandevis stor varför typbestämningen i detta fall är relativt säker. Som framgår av figur 9 dominerar bords- och serveringskärl. Närmare två tredjedelar

(61 %) kan föras till denna kategori. Som vanligt består kategorin i huvudsak av fat och skålar av yngre rödgods, men enstaka kärl av fajans, vitgods, flintgods och stengods finns i materialet.

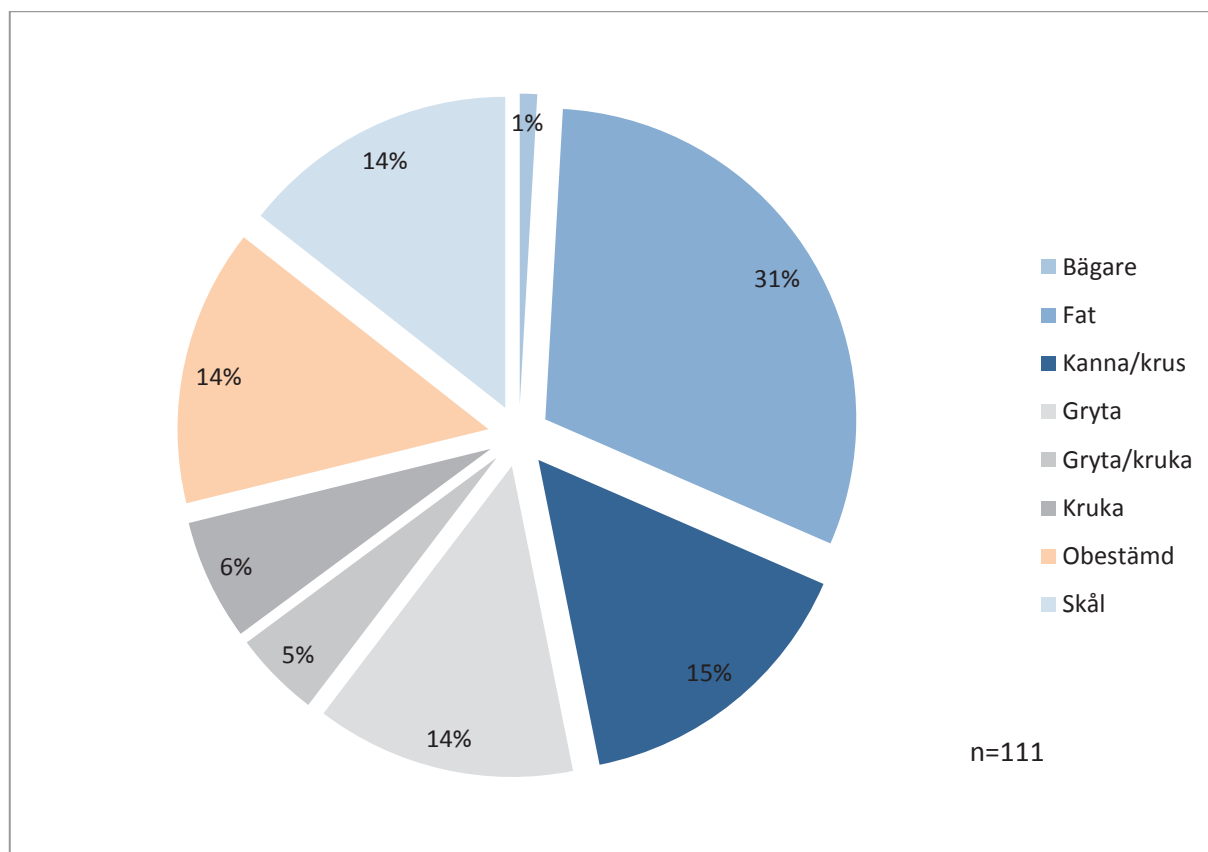
Figur 7. Exempel på bords- och serveringskärl av yngre rödgods. Samtliga typer är inhemska produkter. Dekorerna återfinns på keramik från andra undersökningar i Västerås vilket antyder att det är lokala keramiker som tillverkat dessa kärl. Överst F31, nedan till vänster F13 och till höger F34. Samtliga kärl ligger kronologiskt inom perioden 1630-1690. Foto. M. Bäck.

Dryckeskärlden utgör 15 %, vilket är en relativt hög siffra. Sannolikt kan detta förklaras av det statistiskt otillräckliga materialet. Här kan man också notera att dryckeskärlden närmast uteslutande är medeltida medan den stora andelen övriga bords- och serveringskärl dateras till tidigmodern tid. Matlagnings- och förvaringskärlen motsvarar tillsammans 25 % av materialet. Dessa utgörs i huvudsak av grytor.

Figur 8. Rörskaftshandtag (F12) av typisk 1600-talsform. Just denna typ kan dateras morfologiskt till perioden omkring 1650-1680. Foto. M. Bäck.

Förhållandet mellan andelen bords- serveringskärl respektive matberedningskärl är vanligen betydligt jämnare än i detta material (beroende på vad som undersökts förstås). Detta antyder att keramiken inte representerar en samlad kärluppsättning från ett hushåll utan är en blandning av material från flera platser. Det indikerar således att materialet kan vara redeponerat flera gånger innan det hamnade i Norra Källgatan. Cirka 14 % av materialet har inte kunnat funktionsbestämmas då fragmentationsgraden varit för stor.

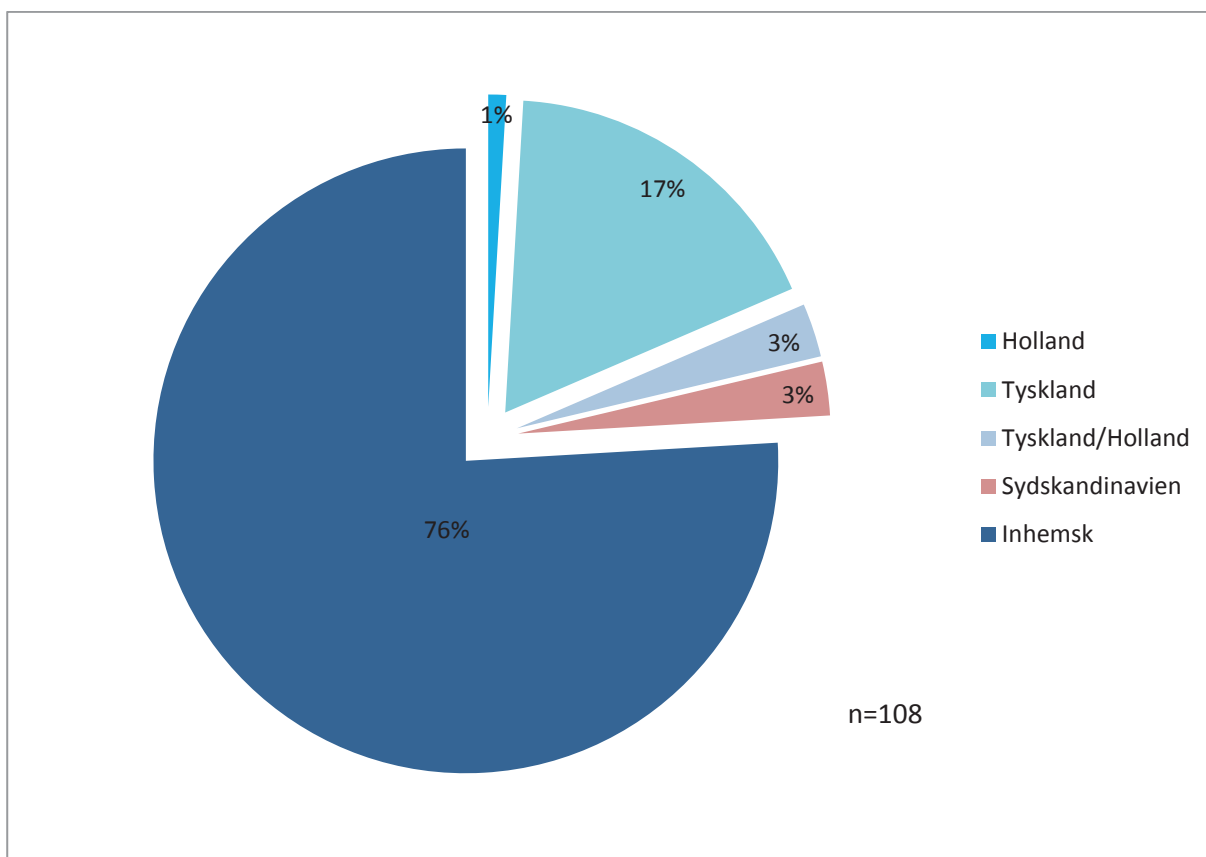

Figur 9. Den procentuella fördelningen av kärltyper från undersökningen. Blå toner representerar i princip bordets kärl och utgör i huvudsak av serverings- och dryckeskärl. Grå toner representerar matberednings- och förvaringskärl, alltså snarast kökets kärlflora.

Proveniensen

Den geografiska spridningen bland det till Mälardalen införda kärnen visar en sedvanlig bild. De medeltida kärnen är närmast utan undantag från Tyskland. Inom Tyskland kan vi konstatera att Rhenlandet, Sachsen och sannolikt även produktionsplatser i Niedersachsen, Schleswig-Holstein finns representerade i material. De äldre rödgodsens proveniens kan sannolikt sökas i någon del av Danmark. Från tidigmodern tid finns ett fåtal kärn från Tyskland och Holland. Den helt övervägande delen utgörs dock av inhemska produkter från tidigmodern tid. Troligen är en stor del av det yngre rödgodset lokalt tillverkat i Västerås.

De geografiska kontaktytorna som redovisas i figur 10 bör alltså läsas med en medvetenhet om att det är en diakron bild som redovisas. Så skulle t.ex. ett diagram som redovisar proveniens för keramiken under medeltiden visa en konsumtion som till 100 % baseras på importerat gods. Å andra sidan skulle den tidigmoderna uppsättningen kärn till över 90 % utgöras av inhemska och troligen lokala produkter.

Figur 10. Keramikens härkomst utifrån proveniensbestämda kärn i hela materialet oavsett datering. Notera likheten med figur 1. Detta beror på att den utländska keramiken är nära kopplad till vissa godstyper.

Materialets kronologiska spännvidd

Dateringen av materialet har redan tangerats flera gånger. Sammantaget kan vi konstatera en dominans av keramik från tidigmodern tid (76 %). Så mycket som 24 % av keramiken från undersökningen kan emellertid dateras till medeltid. Denna består av stengods, olika typer av mer eller mindre hårdbrända lergods, yngre svartgods och äldre rödgods, vilka samtliga är producerade i Tyskland och Danmark. Det medeltida materialet utgörs endast av ett 20-tal skärvor, men

godstypernas fördelning (den keramiska profilen) antyder att upptagningsområdet/kontakt nätet trots allt inte skiljer sig (generellt) från andra tidigmedeltida städer i Mälardalen (Bäck 2014; Bäck & Roslund 2017). Den kronologiska spännvidden i det medeltida materialet tillåter en datering ner i 1100-tal även om tyngdpunkten snarare ligger i högmedeltid. Det är värt att notera att de äldsta keramikdateringarna återfinns i nära anslutning till kvarteren Klaudia och Linnea, där tidigare undersökningar påvisat tidigmedeltida dateringar (Bergquist 1996a, 1996b).

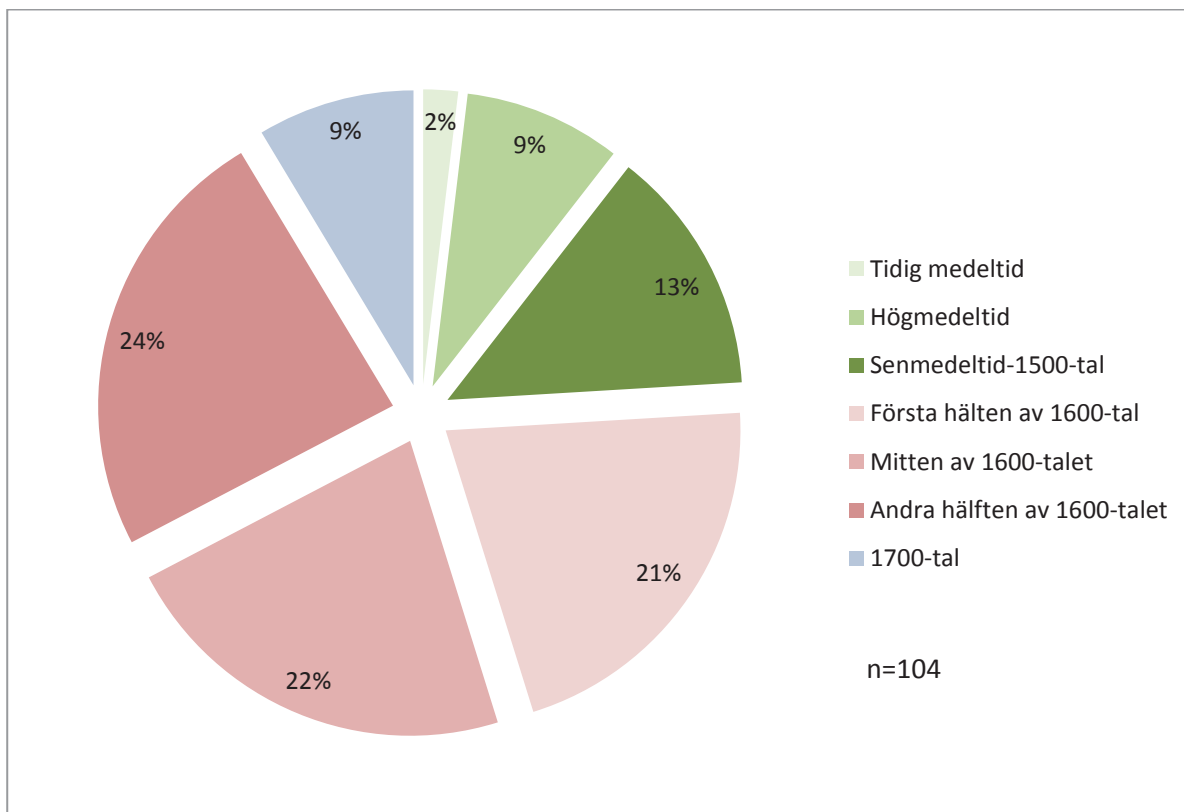

Figur 11. Fram- och baksida av hårdbränt lergods av paffrathliknande gods (F102). Keramiken hör till de äldsta typerna från undersökningen och är en typisk representant för den tidiga medeltidens godstyper som når Östskandinavien. Foto. M. Bäck.

Materialet som kan dateras till *efter* 1600-talet är litet och utgörs av ett fåtal skärvor yngre rödgods samt en liten skärva som troligen är av industriellt framställd lera. Anledningen till att keramik efter 1600-talet saknas beror sannolikt på att keramik inte tillvaratagits från yngre kontexter. Detta innebär att hela 67 % av keramiken kan föras till 1600-talet, vilket gör detta århundrade helt dominerande. Som framgår av figur 13 fördelar sig materialet mycket jämt över 1600-talet, troligen med en något större tyngdpunkt i århundradets andra hälft. Vi vet sedan tidigare att konsumtionen av keramik under 1600-talets andra hälft ökar dramatiskt vilket är märkbart i stort sett i alla typer av miljöer – på landet såväl som i städerna i hela Sverige (Bäck 2013:49). Detta sammanfaller med att trettioåriga kriget slutar i och med Westfaliska freden 1648. Visserligen fortsätter Sverige att var indraget i kortvarigare krigsakter under större delen av 1600-talet, men uppenbarligen är dessa krig inte lika katastrofala för den inhemska konsumtionen av vardagsvaror, som förefaller återgå till en mer normal nivå under andra hälften av 1600-talet.

Figur 12. Det yngre svartgodset (F61) tillverkas under lång tid varför en enskild skärva med svag kontext inte kan dateras närmare än till tidig- högmedeltid. Kärlet från Norra Källgatan dateras rimligen till omkring 1230-1330. Keramiken härrör sannolikt från norra Tyskland. Foto. M. Bäck.

Figur 13. Materialets kronologiska fördelning. Varje bestämd skärva har givits en datering $\pm 10-20$ år. Detta innebär att det finns en viss överlappning mellan kärler daterade till 1600-talets mitt respektive förts- och andra hälft. Gröna toner= medeltid, röda toner=1600-tal och blå ton=1700-tal.

Keramik, stratigrafi och kontext - slutsatser

De få medeltida kärnen är spridda på ett flertal olika men fysiskt begränsade kontexter varför det är svårt att dra några slutsatser av detta material. Medeltida keramik förekommer i eller i direkt anslutning till byggnaderna 1, 3, 6, 9 och 14 samt i två dikesfyllningar (K215 och K337) och en

nedgrävning (K340). Samtliga dessa konstruktioner återfinns i den centrala delen av undersökningsområdet (område 2A, 3A, 3B och 7A/B).

Även det tidigmoderna material är spritt i olika kontexter som i huvudsak förefaller var utfyllnadsmassor. Merparten av den tidigmoderna keramiken kan föras till tre kontexter;

367	1630/1670 – 1720/1750 (25 skärvor)
370	1640/1670 – 1680/1720 (16 skärvor)
372	1630/1670 – 1680/1720 (21 skärvor)

För varje kontext har det äldsta respektive yngsta dateringen angivits för att erhålla den kronologiska spännvidden som materialet representerar. I denna stratigrafiska sekvens, där flertalet skärvor återfinns, framgår tydligt att det inte finns någon övertygande kronologisk stringens då dateringarna i samtliga kontexter överlappar varandra.

En skärvlänksanalys (skärvor med passning) för fyra kärl har genomförts i syfte att tolka tillkomsten för dessa kontexter. Skärvorna från dessa kärl härrör från olika kontexter:

Kärl 1. F2 och F3 från kontext 370 hör till samma kärl som F16 och F29 från kontext 372.

Kärl 2. F6, F7 och F13 från kontext 370 hör till samma kärl som F41 från kontext 367.

Kärl 3. F9 från kontext 370 hör till samma kärl som F17 från kontext 372.

Kärl 4. F28 från kontext 372 hör till samma kärl som F43 utan kontexttillhörighet.

Som framgår av skärvlänksanalysen är de tre kontexterna ovan att betrakta som delar av samma händelseförlopp. Det understryker också den homogena dateringen av samtliga kontexter utifrån keramiken. Materialet torde utgöras av utfyllnadsmassor som flyttats till platsen i samband med markplanering. Utfyllnaderna torde i huvudsak ha skett under perioden från 1600-talet andra hälft fram till 1700-talet mitt. Möjligen skulle dessa arbeten knytas till regleringsprojektet under 1600-talets andra hälft. Detta under förutsättning att lagren inte hör samman med sentida deponering.

Sammanfattningsvis uppvisar den keramiska profilen som förväntat en stor spännvidd i godstyper och dateringar. Detta avspeglar i huvudsak undersökningens karaktär i form av gatuschaktning. Likväl finns det anledning att lyfta de tidigmedeltida godstyperna som understryker de tidiga dateringarna från kvarteren Klaudia och Linnea. Det visar också att stadens utbredning under en tidig del av medeltiden sträckt sig västerut till området mellan Norra Källgatan och kvarteret Kleopatra där ingen medeltida bebyggelse påträffades (Bäck & Romedahl 2007). Möjligen representerar den numera försvunna *Långa Gatan* stadsbebyggelsens gräns mot väster under högmedeltiden.

Referenser

- Bergold, H. & Bäck, M. 2009. Fajanser i öst och väst - om social och regional variation. SKAS 2009:1, s. 3-15.
- Bergquist, U. 1996a. *Kvarteret Klaudia*. Arkeologisk undersökning, Västerås, Västmanland. Rapport, RAÄ UV Uppsala 1996:50.
- Bergquist, U. 1996b. *Ett medeltida skomakeri vid Skomakargatan*. Arkeologisk undersökning, kvarteret Linnea, Västerås, Västmanland. Rapport, RAÄ UV Uppsala 1996:52.
- Bäck, M. 2013. Inte den heliga gralen precis – om en taffel i Kalmar 1658. I; (Tagesson, G. (red.)). *Drömmen om det nya Kalmar – Arkeologi på Kvarnholmen*.
- Bäck, M. 2014. *Nyköping och den tidiga urbaniseringen i östra Skandinavien*. Situne Dei 2014. s. 6-21.
- Bäck, M. & Romedahl, H. 2007. Björn Olssons bronsgjuteri i stormaktstidens Västerås. Arkeologisk undersökning. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar *UV Bergslagen, rapport*. 2006:22.
- Bäck, M. & Roslund, M. 2017. *Kökets och bordets kär i medeltidens Nyköping -internationellt varuytbyte och östsvensk urbanisering*. I; Carelli, P. (red.) Den nya köpingen. Perspektiv på Nyköpings äldsta historia. s. 53-91.
- Lüdtke, H. 1985. *Die Mittelalterliche Keramik von Schleswig. Ausgrabung Schildt*. Ausgrabungen in Schleswig. Berichte und Studien 4. Neumünster: K. Wachholst Verlag.

Bilaga 4. Makrofossilanalys

LUNDS
UNIVERSITET

Västerås 232:1

INSTITUTIONEN FÖR ARKEOLOGI OCH ANTIKENS HISTORIA
ARKEOBOTANISK ANALYS | MIKAEL LARSSON

Uppdrag arkeobotanik
Institutionen för arkeologi
och antikens historia
Lunds universitet
Box 188
221 00 Lund
Telefon 046 – 222 36 20
Mobil 0768 – 035 681
E-post mikael.larsson@ark.lu.se

<http://www.ark.lu.se/forskning/uppdrag-ark/>

Författare: Mikael Larsson
Uppdragsgivare: Stiftelsen Kulturmiljövård, Västerås
© Stiftelsen Kulturmiljövård & Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet 2016

INNEHÅLL

BAKGRUND	4
METOD OCH GENOMFÖRANDE.....	4
RESULTAT	4
SAMMANFATTNING.....	6
REFERENSER	7
BILAGA.....	8
Bilaga 1. Resultat av makrofossilanalys.	8

BAKGRUND

Den arkeologiska undersökningen längs Norra Källgatan berörde kulturlager och anläggningar från fornlämning Västerås 232:1. I huvudsak berördes kontexter från medeltiden. I samband med undersökningen insamlades jordprover för analys av makrofossilt växtmaterial.

Syftet med den arkeobotaniska analysen var att undersöka förekomsten av bevarat makrofossil växtmaterial för att bilda en förståelse om forna odlingar och konsumtion i undersökningsområdet då ackumulerade växtdelar i kontexterna antas spegla den närliggande hushållsekonomin, men även områdets naturliga vegetation.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Jordprover för makrofossilanalys togs av arkeolog under fältarbetets gång. Sammanlagt 13 lämnade in för analys. Proverna preparerades enligt en flotteringsmetod beskriven av Kenwards m.fl. (1980 och Wasylkova (1986). Provolymen var 0,2–1,8 liter per prov (provolymen för varje enskilt prov framgår av tabellen). En sikt med 0,4 mm maskvidd användes och materialet analyserades därefter under stereomikroskop med 8–80x förstoring. Som stöd vid bestämningsarbetet användes en referenssamling av recenta fröer samt bestämningslitteratur (bl.a. Cappers m.fl. 2006; Jacome 2006).

Den makroskopiska analysen inriktades på växtmakrofossil, som sädeskorn, agn- och stråreste och övriga fröer eller frukter. Dessutom noterades eventuell förekomst av träkol och fiskben och andra djurben.

RESULTAT

Det arkeobotaniska materialet från de undersökta kulturlagren och anläggningarna var välbevarat rikt och speglar växter som odlats och nyttjats av hushåll i bebyggelsen. Den lokala floran finns även representerad av somliga växter. De makrofossila växtlämningarna utgörs främst av subfossil material från vattenavsatta eller fuktiga kulturlager, med ringa inslag av förkolnat växtmaterial. Växtarter representerade i jordproverna presenteras i bifogad tabell. I tabellen indikerar asteriks (*) förekomsten av förkolnade fröer och uppskattat antal fröer betecknas med två asterisker (**). Nedan presenteras resultaten prov för prov.

SL241 – PM801. I provet fanns ett förkolnat korn av sädeslaget skalkorn. Växtarter som är vanlig på kväverik mark fanns bland annat representerat av bolmört, en växt som kan ha odlats i trädgårdar eller kan ha förekommit runt bebyggelsen i vilda bestånd. Svinmålla är en annan art som gynnas av näringsrik mark, växten var ett vanligt inslag i åkrar där den betraktas som ett ogräs. Hallonfröer förekom också i provet, en matresurs som troligen insamlades från närområdet. I övrigt förekom fingerört, ett växtsläkte som är vanlig i öppna lägen, samt starr, ett halvgräs som växer på fuktig eller blött mark. I övrigt fanns rikligt med oförkolnade örtfragment och träflis, mindre inslag av träkol och enstaka fiskben.

SL246 – PM802. Provet innehöll ett fåtal fröer av svinmålla och vitklöver. Vitklöver är vanlig på frisk-fuktig mark och förekommer allmänt på ängsmark. I övrigt fanns rikligt med träflis och oförkolnade örtdelar, enstaka träkol, samt några fisk- och djurben.

SL251 – PM803. Provet innehöll ett frö av svinmålla, mindre inslag av träflis och enstaka träkol.

SL415 – PM805. I provet fanns en hampafrukt, ett hallonfrö och skalfragment från hassel, vegetabiliska resurser som troligen hanterats och nyttjats i bebyggelsen. Hampa var tidigare en kulturväxt som odlades både för de fettrika frukternas och för de långa grova stamfibrernas skull. Förekomsten av hallon och hasselnötter, vittnar om att insamlade resurser från närområdet kompletterade de odlade vegetabilerna. I övrigt fanns flera frön från växter som är typiska för näringsrik mark: plistrar, mållor, våtarv, etternässla och vanlig pilört. I provet fanns även åkerspergel och grässtjärnblomma som växer på mager mark, fingerört som är vanlig i öppna lägen, samt halvgräs som är vanlig i miljöer med fuktig till blött mark. Träkol förekom sparsamt i provet, samt mindre inslag av oförkolnat träflis.

SL377 – PM806. Provet innehöll frön från hallon och svinmålla. I övrigt förekom oförkolnat träflis rikligt, mindre inslag av träkol, samt enstaka fisk- och djurben.

SL572 – PM825. I provet fanns en förkolnad småaxbas från brödvete, en frukt från hampa, ett frö från smultron och hasselnötsskal. Samtaget speglar dessa vegetabilier rimligen hushållsrester som konsumerats i närliggande hushåll. Bolmört, vanlig pilört, svinmålla, trampört, åkerbinda, nattskatta, våtarv, kålmolke och harkål som också förkom i provet, speglar en artsammansättning av växter som trivs på frisk, närings- och kväverik kulturmark, till exempel i trädgårdsmiljöer och på åkermark. I övrigt fanns frön från grässtjärnblomma, smörblomma, starr, samt en del träflis och enstaka träkol.

SL351 – PM826. Provet innehöll inga fröer men var rikt på oförkolnade örtdelar och mindre inslag av träkol.

SL203 – PM827. I provet fanns ett skalfragment av hassel och några fröer av starr. I övrigt var provet rikt på träkol och några djurben.

SL237 – PM830. I provet fanns fröer från flera växter som förknippas med näringsrik mark: mållor, nattskatta, etternässla, bolmört och våtarv. Dessa växtarter förekommer ofta på kulturmark, exempelvis i trädgårdar, åkrar och vid havsstränder. Tistlar, höstfibbla, femfingerört och gåsört är andra växtarter i provet som även dessa kan finnas på näringsrik mark, men kan förekomma i mer varierade miljöer, till exempel i ängsmark, havsstränder och ruderatmark.

SL1387 – PM832, PM834. Två prover analyserades från en brunnsanläggning. PM834 togs från anläggningens botten och PM832 i ett yngre lager. Båda proverna hade en rik artsammansättning av fröer, däribland från växter som hanterats i byggelsen. Från provet i brunnes botten fanns sädeslag som speglar inslag av byggdens spannmålsodling, bestående av förkolnade korn av skalkorn och havre. I provet fanns också fröer från enbär. Bären från trädet användes tidigare inom farmakologin, men har används även till kryddning av enbärdricka och maträtter. I båda proverna förekom fröer från hjärtstilla, en medicinalväxt som bland annat ansetts kunnat stärka och lugna hjärtat i samband med olika hjärtbesvär och blev under historisk tid ett vanligt inslag i trädgårdsodlingar. En annan växt som förekom i brunnen och som haft betydels inom folkmedicinen är bolmört. Bolmörten är giftig, men har i forna tider odlats eller insamlats från vilda bestånd för användning mot allehanda sjukdomar, bland annat som värkstillande. I provet från det yngre lagret (PM832), fanns ett par porsnötter. Växten var betydelsefull för att konservera och smaksätta jästa drycker, särskilt i samband med ölbrygging. Pors växer på fuktig mark, ofta vid stränder, skogsmark eller kanten av sjöar och kärr, och vid bruk av växten, insamlades kvistar från busken. Bland övriga fröer från proverna fanns växter som är typiska för näringsrik mark:

etternässla, mällor, trampört, vanlig pilört, våtarv, nattskatta, åkerbinda och snärjmåra. Från fuktiga miljöer fanns olika arter av halvgräs representerade. I övrigt fanns fröer från malva, smultron, plistrar, liten kardborre, kålmalke, jordrök, brunört, revormstörel, fingerört och grässtjärnblomma. Proverna innehöll även mindre inslag av träkol, samt träflis och oförkolnade örtdeklar. Sammanfattningsvis pekar artsammansättningen i brunnen på att hushållsavfall och fröer från floran i närheten ansamlats i brunnen efter att den togs ur bruk.

SL322 – PM835. Provet innehöll fröer från bolmört, plister, svinmålla, olika halvgräs och en obestämd korgblommig växt. I övrigt fanns mindre inslag av träkol och träflis, samt enstaka djurben.

SL232 – PM847. I provet fanns fröer av hjärtstilla och bolmört. Troligen härrör hjärtstilla från en trädgård i den närliggande bebyggelsen. Bolmört är däremot svårare att avgöra om den odlats eller insamlades och nyttjats, eller om den fanns som ett naturligt bestånd i lokalfloran. I övrigt dominerades provet av fröer från svinmålla och etternässla, tillsammans med ett mindre antal av fröer av våtarv, gåsört, vanlig pilört, kålmalke, smörblomma, plistrar och halvgräs. Enstaka träkol och oförkolnat träflis förkom även i provet.

SAMMANFATTNING

Makrofossilanalysen visar att kulturlager i undersökningsområdet har ett brett artspektrum av bevarade fröer. Fröerna som över tid har ackumulerats på platsen speglar dels odling och hanteringen av vegetabiliska resurser i direkt anslutning till bebyggelsen, dels den lokala floran.

Spåren från odling består bland annat av spannmål och fiber-/oljeväxter från åkermark. Förkolnade sädeskorn, skalkorn och havre, och agnrester från brödvete, är ringa till antalet, men ger likaså en inblick till de vegetabiliska matresurserna som utgjorde en viktig del av tidens basföda. Särskilt skalkorn var betydelsefullt, sädesslaget var den dominerande grödan under medeltiden. En annan kulturväxt som förekom i växtmaterialet från underökningen var hampa. Hampan fick en ökad betydelse under medeltiden och i likhet med lin, kunde hampan nyttjas för växtens fibrer såväl som för sina oljerika fröer. Det är däremot svårt att särskilja på odlingssyftet utifrån endast de subfossila frukterna. Utifrån skriftliga källor kan man fastställa att växten under historisk tid nästan uteslutande använts som råmaterial vid tillverkning av rep, säckar och nät. Även om hampa odlades främst för sina stamfibrer, kan det inte uteslutas att växtens fettrika frukter tidvis konsumerades som ett kosttillskott eller använts som medicin. Om hampan utgjorde en viktig del av bebyggelsens ekonomi och odlades lokalt, är det mest troligt att dessa fanns utanför bebyggelsen eftersom de krävde större odlingsytor än vanligtvis fanns i stadsrummet. Med utvecklingen av stadsmiljöer, handel och resande under medeltiden blev köksträdgårdar ett allt vanligare inslag i den urbana miljön. I kulturlagren från undersökningen fanns bland annat hjärtstilla, en växt som kunde förkomma i köksträdgårdar. Växten användes framförallt för att lindra olika typer av hjärtbesvär, men kunde även nyttjas för att stilla buksmärter, eller för ångstdämpning och smärtlindring inför förlossning.

Insamling av växter utgjorde ett viktigt försörjningskomplement till grödorna och trädgårdsodlingen. I undersökningsområdet finns exempel på viktiga resurser som insamlats, däribland pors, enbär, hasselnötter, hallon och smultron. Pors användes vanligen som smaksättning och för sin konserverande verkan på jästa drycker, och förknippas särskilt med ölbrygging. Efter att porsen var färdigkokt i samband med ölbryggningsprocessen, avsilades den från vörten, varefter porsen kunde användas som djurfoder eller dumpades som avfall. Att porsnötter fanns i

växtmaterialet pekar framför allt på ölbryggning i den närliggande bebyggelsen och hur avsilat pors dumpats som en restprodukt i området nära Svartån.

En annan växt som är välrepresenterad i undersökningsområdet är bolmört. Bolmörten introducerats troligen från Sydeuropa och är känd sedan förromersk järnålder i Skandinavien. Den brukades som en medicinalväxt, exempelvis för smärtlindring, och anses vara odlad under förhistorisk tid. Under medeltiden blir förekomsten av bolmörtsfrön så allmänna i det arkeobotaniska materialet – eftersom växten etablerade sig och blev ett naturligt inslag i ruderatmarker – att det är svårt att tolka om fröerna speglar odling, insamling av växten för användning eller representerar förvildade bestånd i floran i närheten av bebyggelse. Eftersom fröerna förekommer rikligt och allmänt i undersökningsområdet, samt att inga fröer är förkolnade (mot tandverk kunde frön av bolmört läggas på glöd varefter röken leddes till den onda tanden med hjälp av en tratt), pekar fyndbilden av bolmörtsfröer i undersökningsområdets kontexter på att de utgjorde ett naturligt inslag i den lokala floran.

Många fröer som bevarats i kulturlagren från undersökningsområdet är växtarter som är vanliga på öppen kväve- och näringsrik mark och kan betraktas som typiska ogräs i kulturjordar. Bland dessa ingår svinmålla, rödmålla/blåmålla, trampört, åkerbinda, vanlig pilört, våtarv, snärjmåra, nattskatta, jordrök, revormstörel, rågvallmo, harkål och plistrar. Det är troligt att dessa växtarter härrört från bebyggelsens trädgårdsodlingar och/eller medföljt skördat spannmål till stadsmiljön. Avfallshantering från hushållens kök och trädgårdar kan vidare bidra till att olika växtarter, inklusive ogräs, spridits från hustomter och skapat bestånd runt bebyggelsen.

Den stora artsammansättning av växter som har ackumulerats över tid i kulturlagren från undersökningsområdet, pekar på allehanda avfallskategorier, och att dessa växtarter sammantaget speglar aktiviteter och hanteringen av vegetabiliska resurser från närliggande bebyggelse. Hasselnötsskal, förkolnade sädeskorn och agnrester kan tillsammans med träkol, djurben och fiskrester företrädesvis kopplas till köksavfall. Förekomsten av fröer från bär som hallon och smultron, samt hampafrukt, kan ha ett samband med att latrinavfall dumpats i områden längs Svartån. Ogräs, som typiskt förekommer i trädgårdsland, kan ha rensats bort och även detta, dumpats i utkanten av bebyggelsen som trädgårdsavfall. Bevarade fröer av halvgräs, där starrväxter ingår, finns välrepresenterat i kulturlagren och speglar en delvis fuktig miljö i undersökningsområdet i närheten av Svartån.

REFERENSER

- Cappers, R.T.J., Bekker, R.M. och Jans, J.E.A. 2006. *Digitale Zandenatlas van Nederland*. Barkhuis Publishing. Groningen.
- Jacomet, S. 2006. Identification of cereal remains from archaeological sites. Second edition, Archaeological Lab, IPAS, Basel University. Opublicerat kompendium.
- Kenward, H.K., Hall, A.R. och Jones, A.K.G. 1980. A tested set of techniques for the extraction of plant and animal macrofossils from waterlogged archaeological deposits. *Science and Archaeology* 22: 3-15.
- Wasylikowa, K. 1986. Analysis of fossil fruit and seeds. I Berglund, B.E. (red.), *Handbook of Holocene palaeoecology and palaeohydrology*. John Wiley & Sons Ltd., 571-590.

BILAGA

Bilaga 1. Resultat av makrofossilanalys.

		SL:	241	246	251	415	377	572	351	203	237	1387	1387	322	232
		Provnr. (PM):	801	802	803	805	806	825	826	827	830	832	834	835	847
		Provmängd (liter):	1,0	1,2	0,3	0,3	0,4	0,6	1,0	1,8	0,3	0,2	0,3	0,3	0,5
Sädesslag															
Hordeum vulgare ssp. vulgare	Skalkorn		1*	1*	.	.
Avena cf. sativa	Havre		2*	.	.
Sädesslag agndelar															
Triticum aestivum	Brödvete		1*
Olje-/fiberväxter															
Cannabis sativa	Hampa		.	.	.	1	.	1
Bär och nötter															
Rubus idaeus	Hallon		1	.	.	1	1
Fragaria vesca	Smultron		1	.	.	1	.	1	.	.
Juniperus communis	Enbär		4	.	.
Corylus avellana	Hassel		.	.	.	1	.	1*	.	1	1
ospec. skalfragment			.	.	.	1
Övriga växter															
Myrica gale	Pors		2	.	.	.
Urtica urens	Etternässla		.	.	.	10	.	150**	.	.	2	250**	350**	.	100**
Polygonum aviculare	Trampört		6	.	.	.	10	14	.	.
Persicaria lapathifolia	Vanlig pilört		.	.	.	3	.	17	.	.	.	96	31	.	13
Persicaria cf. lapathifolia	Vanlig pilört		3	.	.
Fallopia convolvulus	Åkerbinda		1	1	.	.
Chenopodium album-typ	Svinmälla		6	2	1	75**	2	100**	.	.	10	150**	200**	6	300**
Chenopodium glaucum/rubrum	Blåmälla/rödmälla		.	.	.	19	2	50**	75**	.	.
Stellaria media	Våtarv		.	.	.	32	.	14	.	.	31	46	54	.	2
Stellaria graminea	Grästjärnblomma		1	.	.	.	2	2	.	.
Spergula arvensis	Åkerspärjel		.	.	.	1
Ranunculus repens /acris	Rev-/vanlig smörblomma		.	.	.	3	.	2	.	.	1
Ranunculus sp.	Smörblommor ospec.		1
Papaver cf. dubium	Rågvallmo		1
Fumaria officinalis	Jordrök		1	.	.	.
Potentilla anserina	Gåsört		1	3
Potentilla cf. argentea	Femfingerört		1
Potentilla sp.	Fingerört		1	.	.	1	.	.	.	1	2	2	.	.	.
Trifolium repens	Vitklöver		.	2
Euphorbia helioscopia	Revormstörel		1	.	.	.
Malva sp.	Kattost/malva		2	.	.
Apiaceae ospec.	Flockblommiga växter ospec.		1
Galium cf. aparine	Snärjmära		1	.	.
Lamium cf. confertum	Mellanplister		1	.	.
Lamium sp.	Plistrar		.	.	.	1	1	2	1	5
Leonurus cardiaca	Hjärtstilla		1	3	.	2
Prunella vulgaris	Brunört		1	.	.
Hyoscyamus niger	Bolmört		43	8	.	.	1	32	54	3	16
Solanum nigrum	Nattskatta		3	.	.	1	1	1	.	.
Asteraceae indet.	Korgblommiga växter ospec.		11	.	.	10	3	12	1	.
Arctium cf. minus	Liten kardborre		1	.	.
Cardus/Cirsium	Piggtistlar/tistlar		1
Sonchus oleraceus	Kålmolke		1	.	.	.	2	2	.	2
Lapsana communis	Harkål		1	.	.	1

	SL:	241	246	251	415	377	572	351	203	237	1387	1387	322	232
	Provnr. (PM):	801	802	803	805	806	825	826	827	830	832	834	835	847
	Provmängd (liter):	1,0	1,2	0,3	0,3	0,4	0,6	1,0	1,8	0,3	0,2	0,3	0,3	0,5
Övriga växter fort.														
Cyperaceae indet.	Halvgräs ospec.	.	.	.	3	5	2	5	2	2
Carex sp.	Starr ospec.	8	.	.	42	.	15	.	3	15	20	15	2	12
Övrigt														
Träkol		√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√
Subfossila örtdelar/träflis		√	√	√	√	√	√	√	.	√	√	√	√	√
Bladmossor		√	.	.
Animalia	Däggdjursben	.	√	.	.	√	.	.	√	.	.	.	√	.
	Fiskben och -fjäll	√	√	.	√	√

(*) förekomsten av förkolnade fröer, (**) uppskattat antal fröer

LUNDS
UNIVERSITET

www.ark.lu.se

LUNDS UNIVERSITET

Box 117
221 00 Lund
Tel 046-222 00 00
www.lu.se

Bilaga 5. ^{14}C -analys

UPPSALA
UNIVERSITET

Uppsala 2016-09-06

Duncan Alexander
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41
722 12 VÄSTERÅS

Angströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Angströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Resultat av ^{14}C datering av trä, träkol, brända och obrända ben från Norra Källgatan, Västerås 232.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

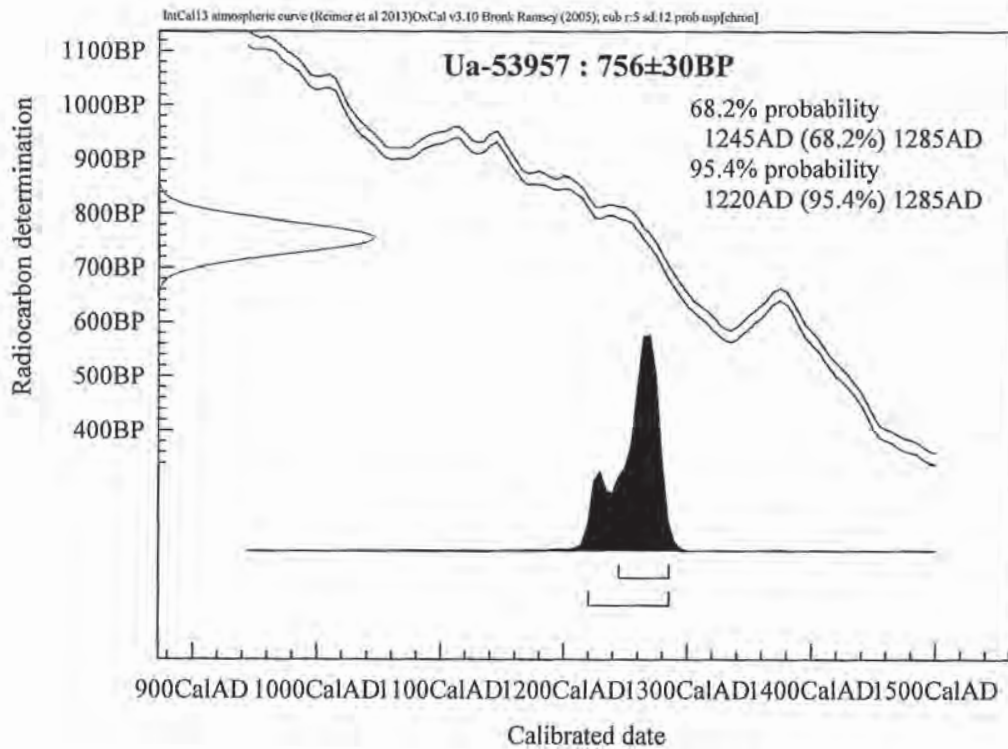
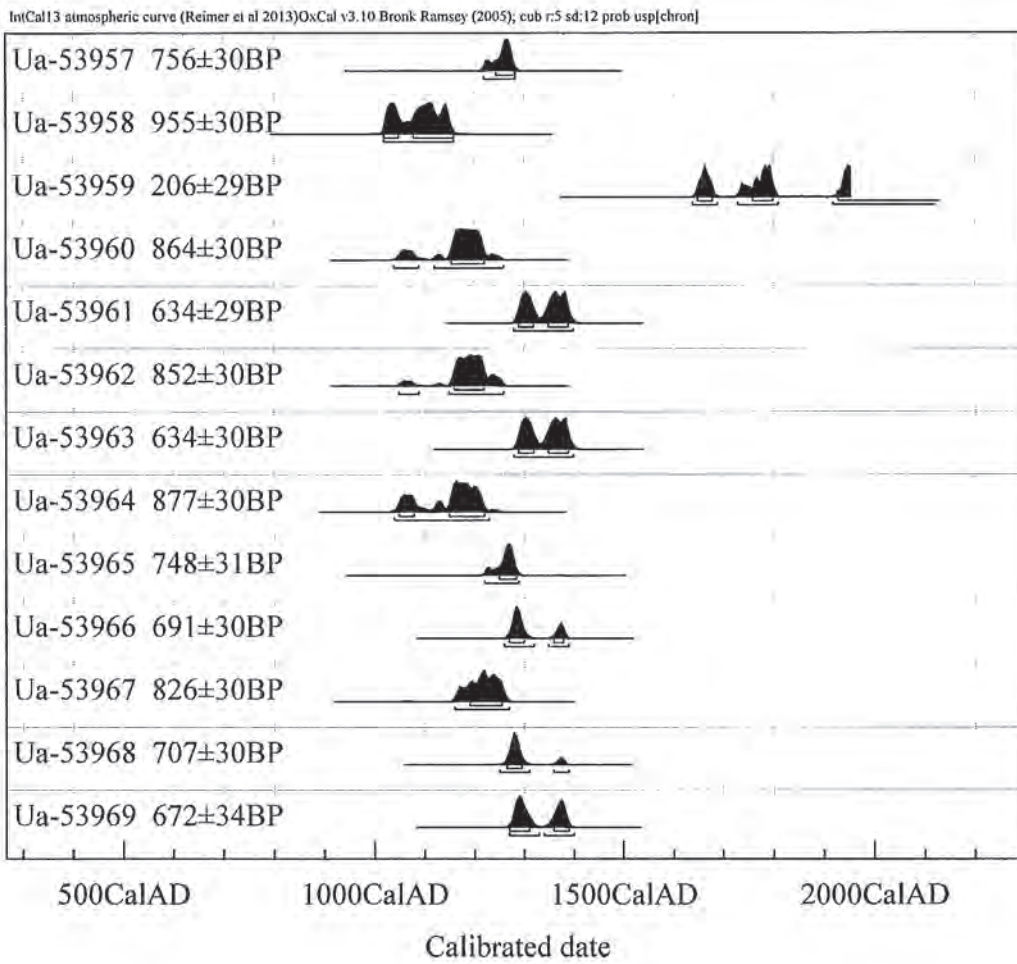
Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

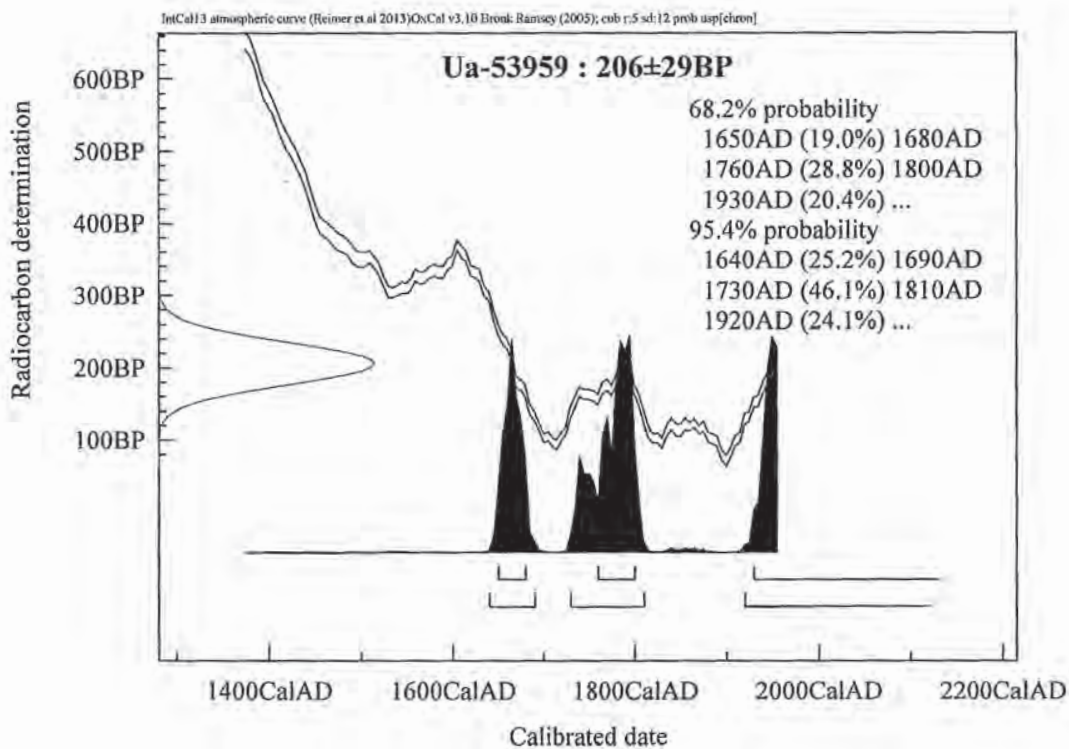
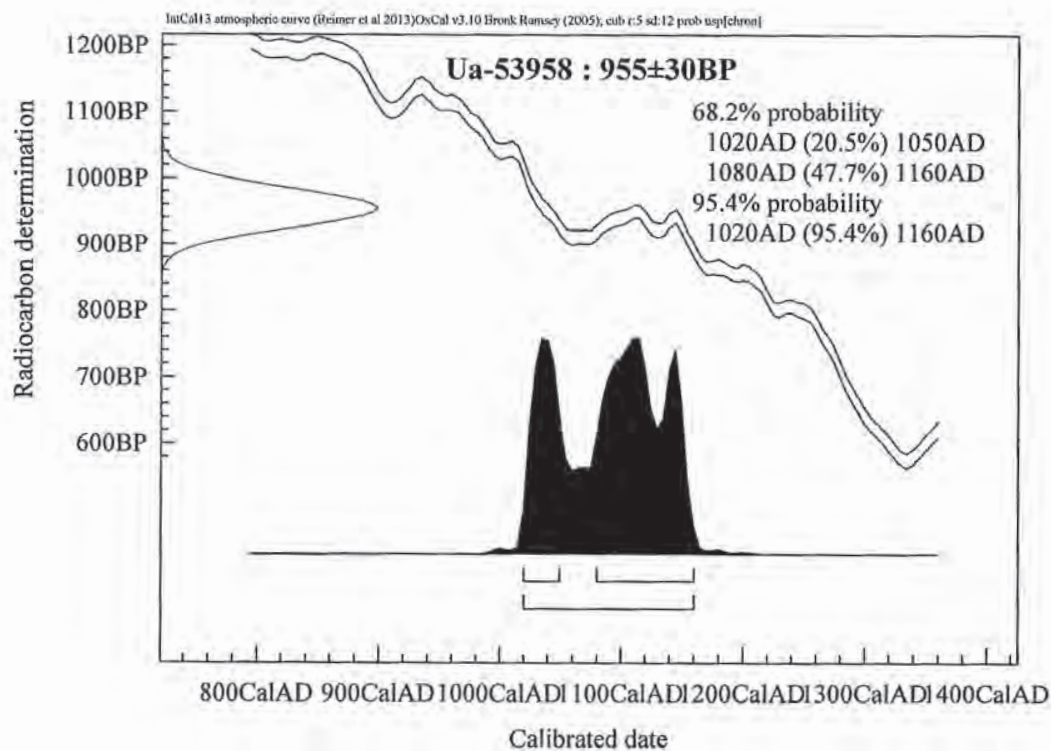
Förbehandling av benmaterial (HCl-metoden):

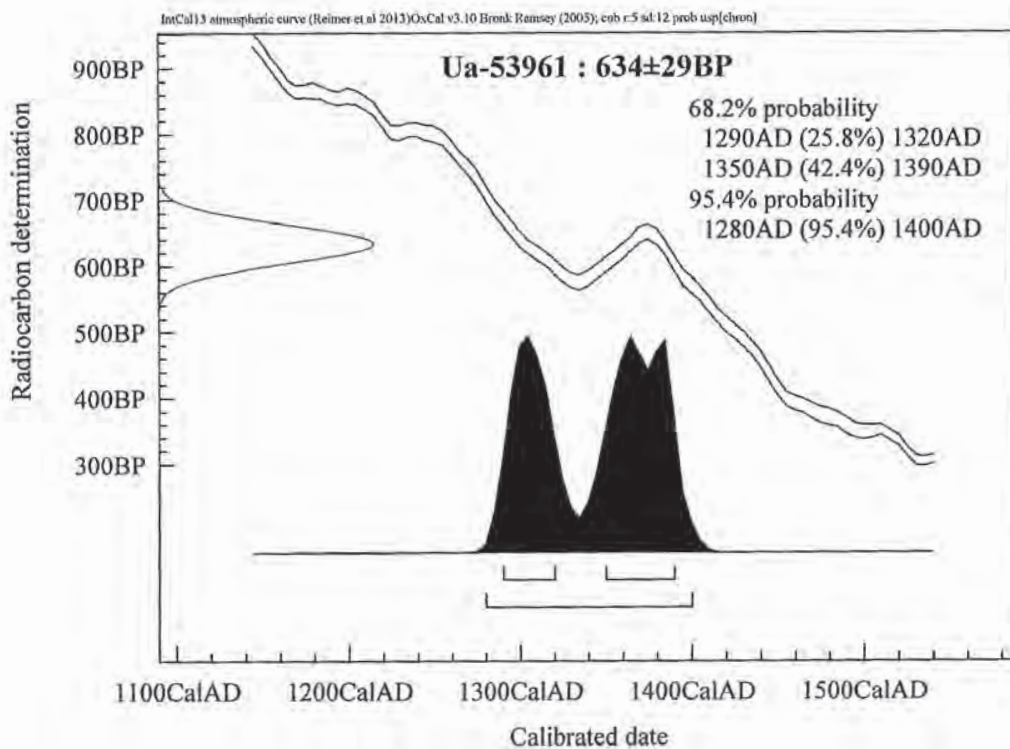
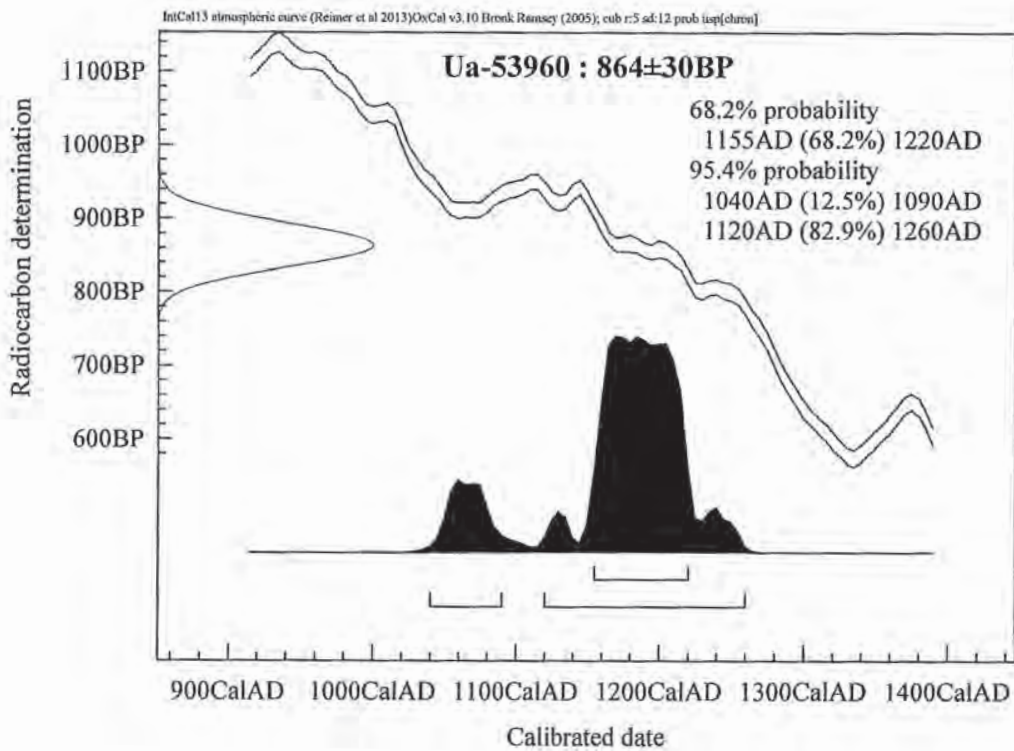
1. Mekanisk rengöring av ytan (skrapning, ev. sandblästring).
2. Ultraljudstvätt i avjoniserat, urkokt vatten pH=3.
3. Krossning i mortel.
4. 0.8M HCl tillsätts, omrörning (cirka 10°C , 30 min, karbonat bort). Löslig fraktion benämns fraktion A.
5. Olöslig fraktion tillsätts vatten, pH 3, och värms under omrörning (90°C , 6-8 timmar). Olöslig del benämns fraktion C och löslig del benämns fraktion D. Fraktion D bör ge den mest relevanta åldern eftersom det mesta av benmaterialets organiska del ("kollagenet") återfinns här. Övriga fraktioner kan emellertid ge information om föroreningens inverkan och bör i kritiska fall dateras. Det kemiska utbytet i de olika stegen kan också ge en vägledning om dateringsresultatets pålitlighet genom att benmaterialets kemiska kvalitet därigenom kan bedömas.
Den fraktion som ^{14}C -bestäms förbränns till CO_2 -gas som i sin tur Fe-katalytiskt grafiteras före acceleratorbestämningen. I den aktuella undersökningen har fraktionen D daterats.

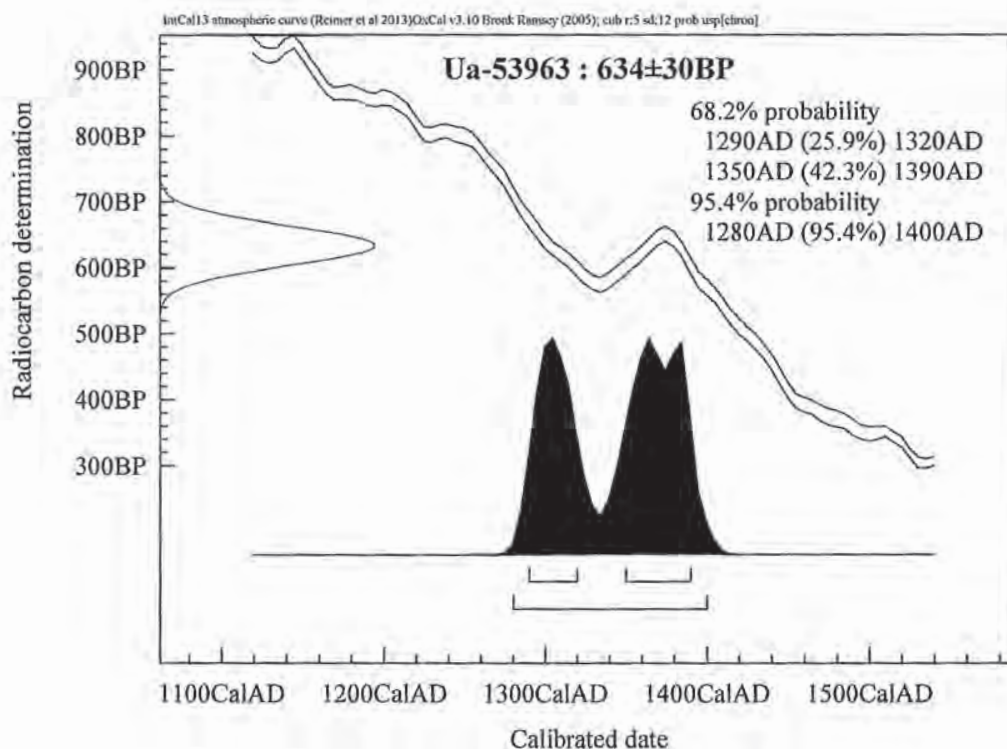
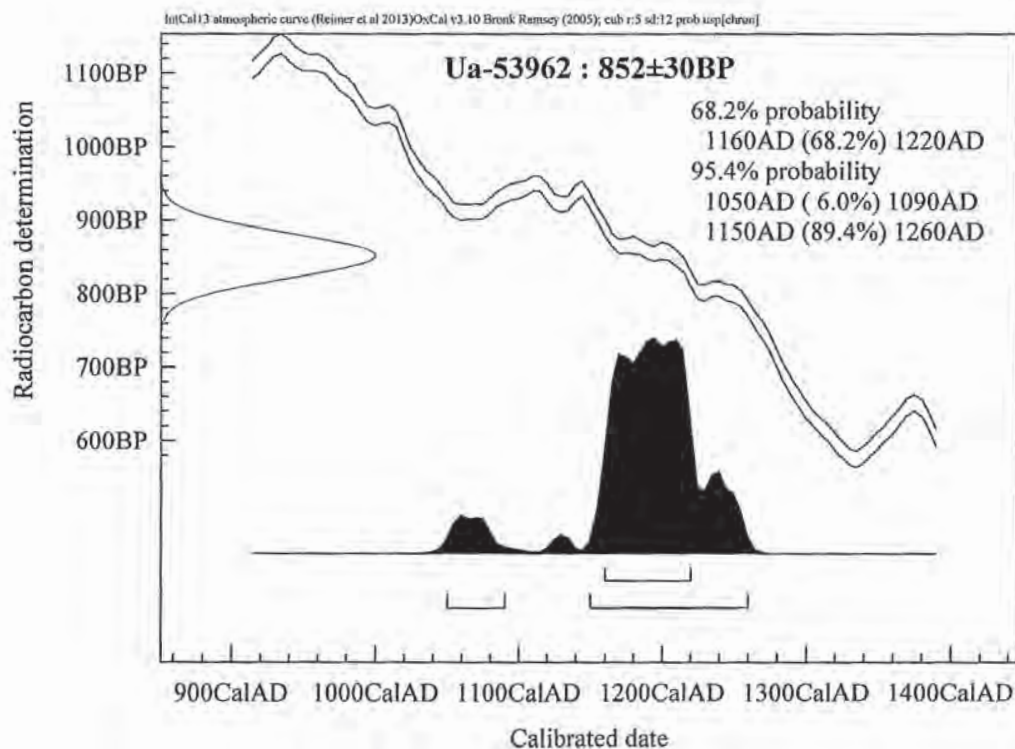
Förbehandling av brända ben:

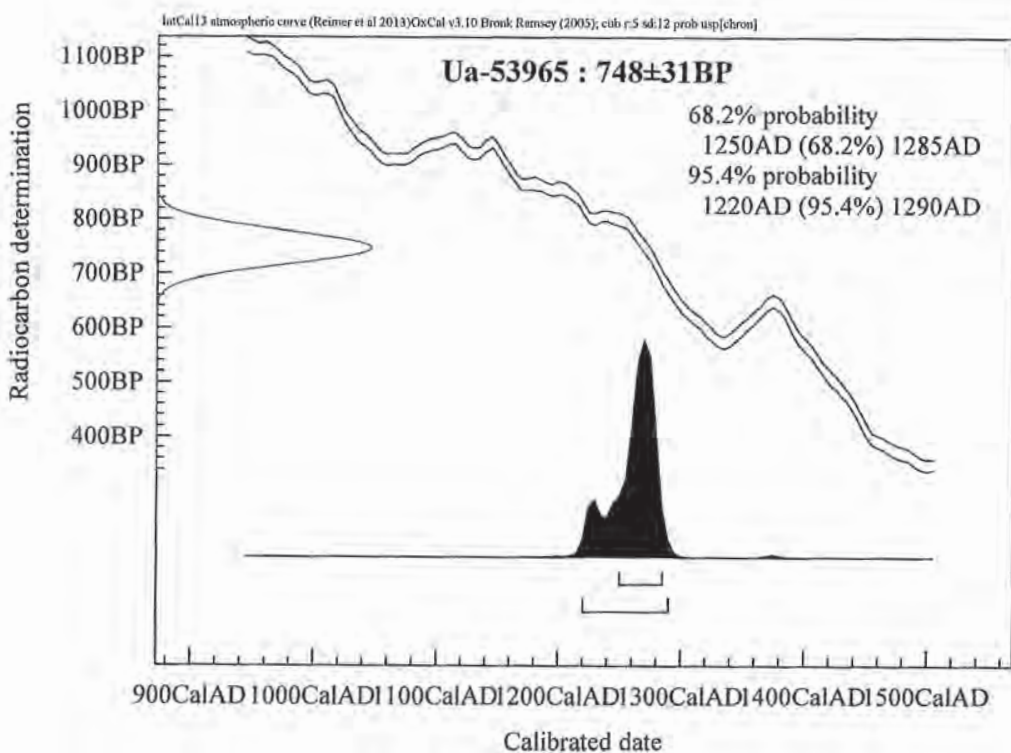
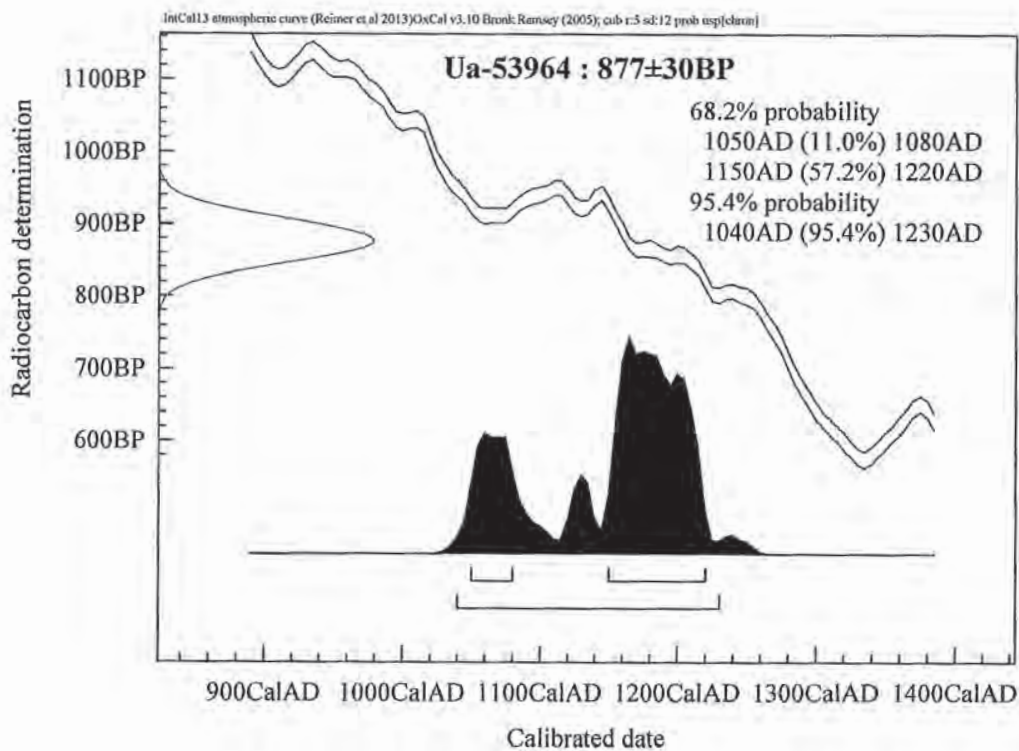
1. 1,5 % NaOCl tillsatt till det rengjorda och krossade benprovet och blandningen fick stå i rumstemperatur i 48 timmar.
2. Provet tvättat till neutral i avjoniserat vatten.
3. 1M HAc tillsatt till provet och blandningen i rumstemperatur i 24 timmar.
4. Provet tvättat till neutral i avjoniserat vatten och intorkat.
5. Lakning med 6 M HCl och den erhållna CO_2 -gasen grafiteras därefter Fe-katalytiskt före acceleratormätningen av ^{14}C -innehållet.

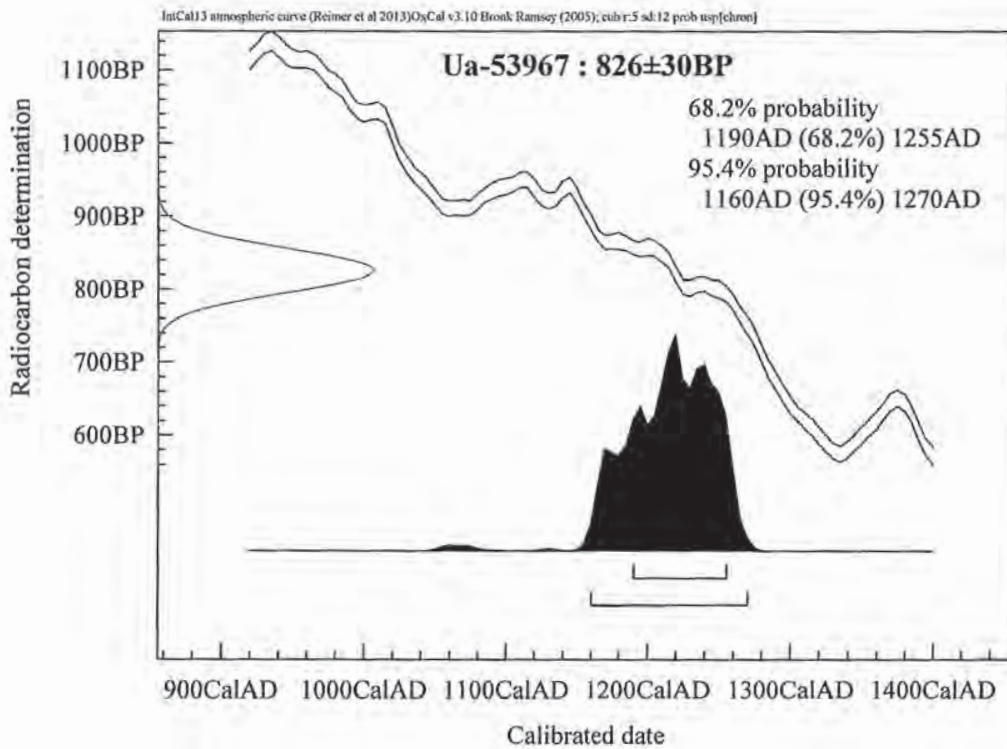
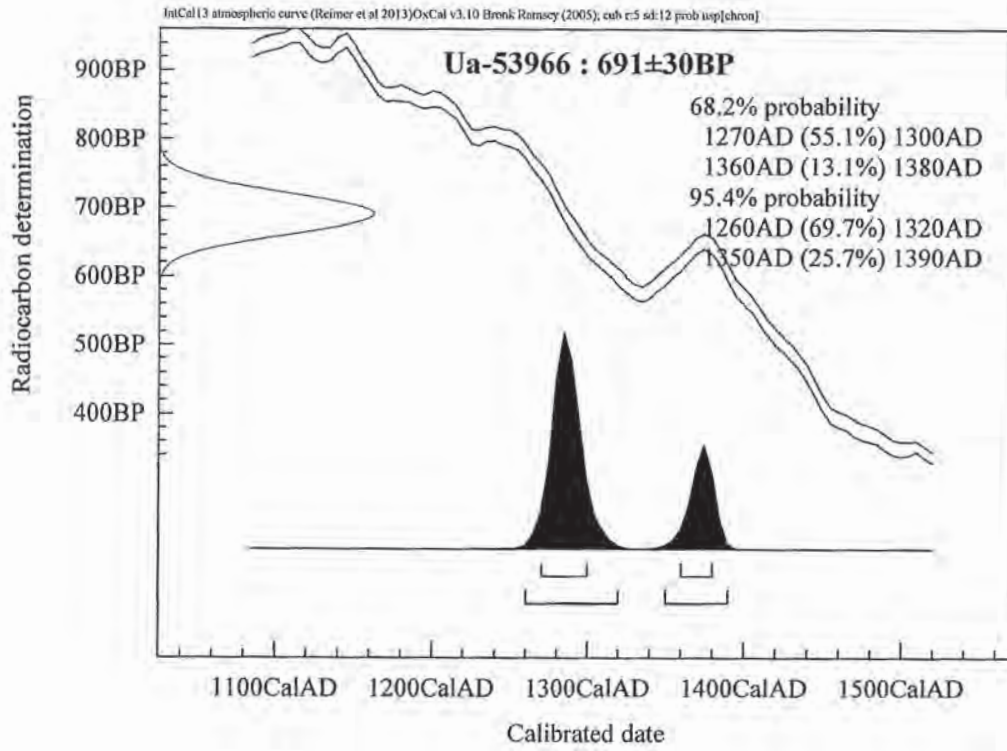

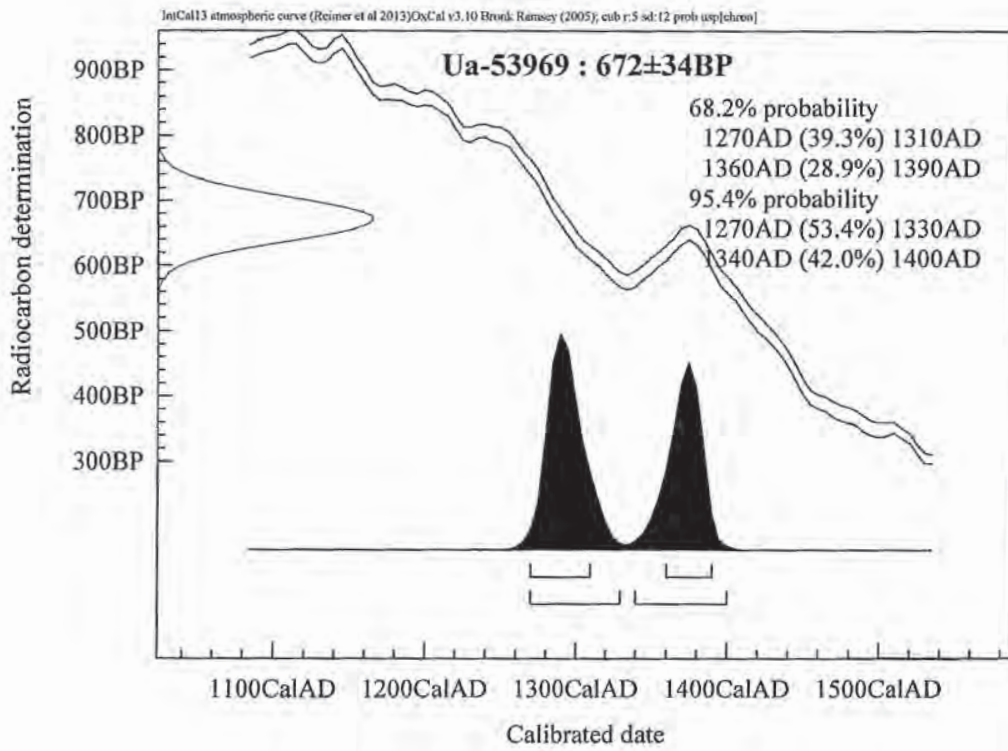
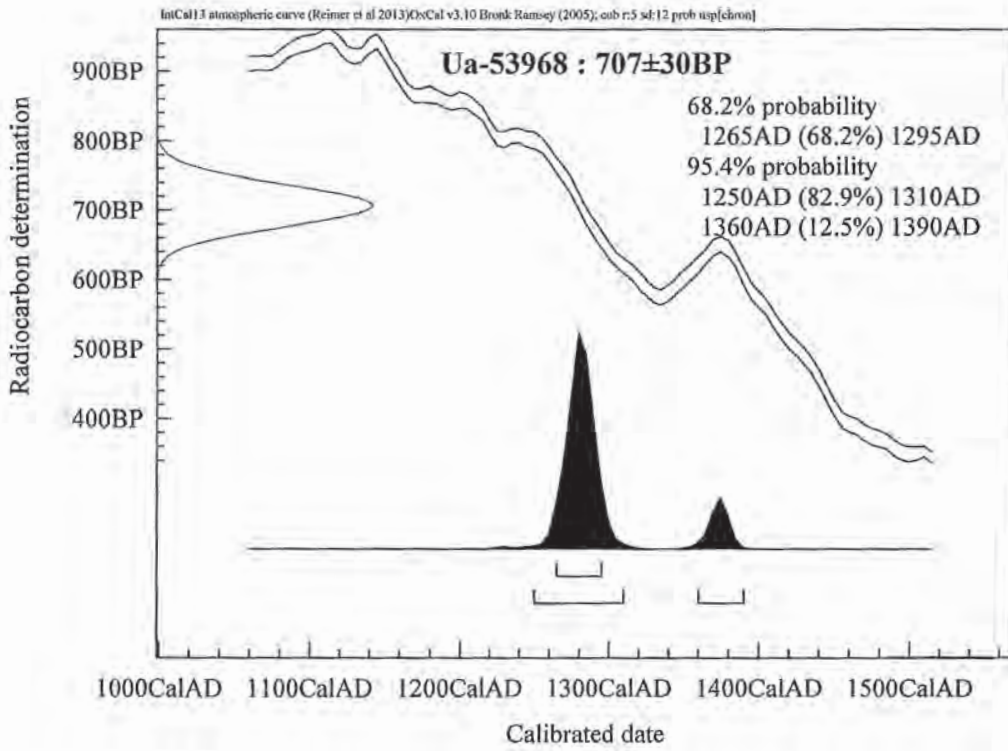

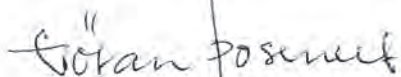
RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\text{‰ VPDB}$	^{14}C age BP
Ua-53957	P848	-25,9	756 ± 30
Ua-53958	P840 L212	-26,6	955 ± 30
Ua-53959	P844 L237	-26,4	206 ± 29
Ua-53960	P807 L377	-21,5	864 ± 30
Ua-53961	P809 L417	-20,7	634 ± 29
Ua-53962	P811 L588	-18,7	852 ± 30
Ua-53963	P815 L493	-18,1	634 ± 30
Ua-53964	P817 L377*	-18,8	877 ± 30
Ua-53965	P821 L537	-20,3	748 ± 31
Ua-53966	P822 L572	-21,8	691 ± 30
Ua-53967	P842 L404	-20,1	826 ± 30
Ua-53968	P843 L214	-20,2	707 ± 30
Ua-53969	P839 L323	**	672 ± 34

*Påsen märkt L458.

** Provmängden räckte inte för $\delta^{13}\text{C}$.

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/ Elisabet Pettersson

Bilaga 6. Osteologisk analys

Djurben tillvaratagna vid Norra Källgatan

Benmaterial från Västerås äldre stadsbebyggelse

RAÄ Västerås stad 232:1, Västmanland, Lst diariern: 431-6284-14, 431-6284-14B.

Osteologisk analys av
Agneta Flood april 2016

AO Arkeosteologi, ao@arkeosteologi.se

Inledning och material

Det osteologiska materialet insamlades vid en arkeologisk schaktningsövervakning som genomfördes under Sommaren och höst 2015. Arbetet utfördes längs med Norra Källgatan i Västerås stad, sträckan Övre Kungsgatan och fram till Biskopsgatan i norr, med en närmare 270 m lång rörschaktsdragning. Undersökningen genomfördes med anledning av att fjärrvärme- och vattenledningar skulle bytas ut i Västerås stad. Arbetet utfördes av Stiftelsen Kulturmiljövård under ledning av Ingela Harrysson.

Undersökningsområdet innehöll framförallt efterreformatoriska lämningar från ett stadsområde med tomtgränser och bebyggelse liksom lämningar omkring dessa. Benmaterialet insamlades i första hand från avfallsgropar, diken, brunnar, latriner/brunnar, övriga gropar och stolphål men tillvaratogs också ifrån golvlager, brukningslager samt enstaka solitära objekt (bränd torv, källare samt oklassificerade kulturlager och lösfynd).

Sammantaget uppgick benvikten till 6 043,8 gram varav mängden brända ben endast utgjorde 20,6 gram. Antalet bendelar och fragment uppgick till 481 stycken och medelvikten sammantaget för de brända och obrända fragmenten var 12,56 gram.

Generellt sett var benmaterialet relativt välbevarat men bland flera kontexter förekom eroderade benslag där den yttre benstrukturen vara skadad (202, 241, 244, 310, 319, 337, 502, 1321 och 1387).

Tabell 1. Benmaterial per typ av stratigrafiskt objekt.

Stratigrafiskt objekt	Antal	Vikt (g)
Dike	4	901,6
Grop	4	196,6
Brukninglager	3	770,1
Stolphål/nedgrävning	3	174,3
Flätverksbrunn	2	849,8
Avfallsgrop	2	739,3
Latrin/brunn	2	263,9
Golvlager	2	1726,2

Kulturlager	2	197,1
Fyllning i källare	1	178,1
Bränd torv	1	16,4
Lösfynd	1	30,4
Summa:	27	6043,8

Metod

Benmaterialet tillvaratogs ur stratigrafiska enheter undersökta med *single context-metod*. Den osteologiska bedömningen skedde okulärt med tillgång till AOs referensmaterial. Analysen omfattade registrering av art, benslag, antal fragment, anatomisk fördelning, åldersbedömning, könsbedömning, registrering av hugg och snitt, fragmenteringsgrad och patologiska förändringar och skador.

Kvantifiering

Vid kvantifieringen av ett osteologiskt material kan tre metoder användas, fragmenträkning (NISP), viktförhållande och bedömning av minsta antalet individer, där hänsyn tas till benelement, sida, storlek och ålder (MNI).

Resultaten nedan redovisas främst genom (NISP) fördelning genom antal fragment per art, men även med vikt per art. NISP ger dock inte det verkliga antalet djur på platsen. Fragmentering, liksom det faktum att vissa benslag finns i många uppsättningar i kroppen, t.ex. tåben, tänder och kotor, gör att antalet fragment inte kan likställas med antalet djur. MNI-bedömning ger däremot det minsta möjliga antalet individer per art för platsen. Den verkliga siffran ligger sannolikt någonstans mellan en fragment- och MNI-bedömning.

Vid jämförelsen av vikt och fragment per art skiljer sig fördelningen, vilket framförallt beror på att vikten för de stora djuren blir överrepresenterad i förhållande till de mindre djuren. En viss överrepresentation av nötboskap blir ofrånkomlig på grund av den stora benvolym som resterna av djuret ger.

Bendelar och skelett av får och get är mycket lika varandra varför arterna många gånger slås ihop till gruppen får/get när man inte morfologiskt kunnat skilja dem åt. I vissa fall är det dock lätt att skilja dem åt, genom formen på nackben, mellanfotsben och horn. I materialet förekom ett horn som kunde konstateras tillhöra get.

Ålder och kön

Bedömningen av slaktåldern genomförs för att kunna avgöra avsikten med djurhållningen. Huruvida ändamålet framförallt varit att få maximal ekonomisk köttavkastning eller om djurhållningen också varit inriktad på mjölkproduktionen (nöt, får/get). Typerna avspeglar sig genom att djuren är relativt unga eller närmare fullvuxna respektive ett äldre bestånd. Nötboskap blir normalt fullvuxna vid omkring 4-års ålder, får/get och tamsvin blir fullvuxna vid omkring 3 ½-års ålder. Skillnaden mellan arterna beror på att skeletten utvecklas något olika och tiden för när ledändarna växer samman med skaflet på de långa rörbenen (fram- och bakben) varierar. För bedömning av slaktåldern utifrån

benslagens generella utveckling och epifyssammanväxning har data efter Silver (1969) använts i denna analys.

För bedömningen av slaktåldern användes också tandframbrott och slitage (Grant 1982 & Bull & Payne 1982). Bland djuren liksom hos människan bryter tänderna fram i käken efter ett specifikt mönster. Tidpunkt för frambrott varierar mellan olika arter och även bland boskapsdjuren sinsemellan. Det finns ett flertal modeller för åldersbedömningen efter tändernas frambrott. Jag har valt att använda mig av Silvers äldre data (1969). Åldern bedöms efter tandslitaget på kindtänderna (*M1-M3*) i underkäken, och slitagemönstret graderas med stigande poäng för stigande slitage. En högre totalsumma motsvarar ett stort slitage och därmed högre ålder.

Nötboskapen kan ofta könsbedömas utifrån mått på mellanhandsben, morfologiska skillnader på höftben samt form och storlek på horn. Dessvärre förekom inga hela mellanfotsben eller höftben. Men utifrån de horn som påträffades kunde könsindikerande mått tas vid hornbasen (Johansson 1982). Svin kunde könsbedömas genom att hörntänder av vuxna djur påträffades. Galten har nämligen mycket kraftigare hörntänder (*Canini*) än vad suggor har och hörntandens rötter förblir öppna livet ut hos galten.

Anatomisk representation

De identifierade bendelarna per art delades in i kroppsregioner. För att kunna jämföra den anatomiska fördelningen bland tamdjur (nöt, får/get och svin) och bedöma materialets sammansättning av mat och slaktavfall, klassificerades skelettet från kranium till fot i sju olika grupper (K1-K7). Skelettets köttfattiga delar utgörs av region 1 och region 7 och de köttrika delarna av region 2 till region 6 (se tabell 2).

Fördelningen köttrika respektive köttfattiga delar i skelettet hos tamdjur är emellertid inte lika stor, de köttrika bendelarna utgör ca 40 % av djuret (beräkning efter Sigvallius 1988). Detta innebär att när den procentuella andelen köttrika delar överstigen 40 %, dominerar de köttrika delarna i ett material.

Tabell 2. Anatomisk fördelning av kroppsregioner.

K1	kranium	alla kraniedelar, underkäke, lösa tänder, atlas, axis
K2	bål	kotor, (utom atlas, axis och svanskotor), bröstben (sternum), revben (costa)
K3	främre extremitet, övre	skulderblad (scapula), överarmsben (humerus)
K4	främre extremitet, undre	strålben (radius), armbågsben (ulna)
K5	bakre extremitet, övre	bäckenben (coxae), korsben(sacrum), lårben (femur)
K6	bakre extremitet, undre	skenben (tibia), vadben (fibula), malleolus, knäskål (patella)
K7	fötter (och händer), svans	alla ben i händer och fötter: carpi, tarsi, mesopodium, metacarpi, metatarsi, metapodier, phalanx I-III, sesamben. Svanskotor

Resultat

Den sammantagna vikten för det tillvaratagna och analyserade benmaterialet var 6 043,8 gram. De arter som identifierades var nötboskap (*Bos taurus*), får/get (*Ovis aries/Carpa hircus*), svin (*Sus scrofa domestica*), höns (*Gallus gallus*), fisk obestämd (*Pisces*), Fågel obestämd (*Aves*), hjort (*Cervid*) och katt (*Felis catus*). Utöver nämnda arter förekom fragment som kunde identifieras till benslag men arttillhörigheten var inte möjlig att fastställa. Dessa fragment kunde dock konstateras tillhöra någon av artgrupperna mellanstort däggdjur (storlek som får/get eller svin) eller stort däggdjur (storlek som nöt, häst eller älg). Benslag ifrån dessa kategorier räknades dock till det oidentifierade materialet i analysen.

Tabell 3. Artfördelning i materialet, antal fragment och vikt.

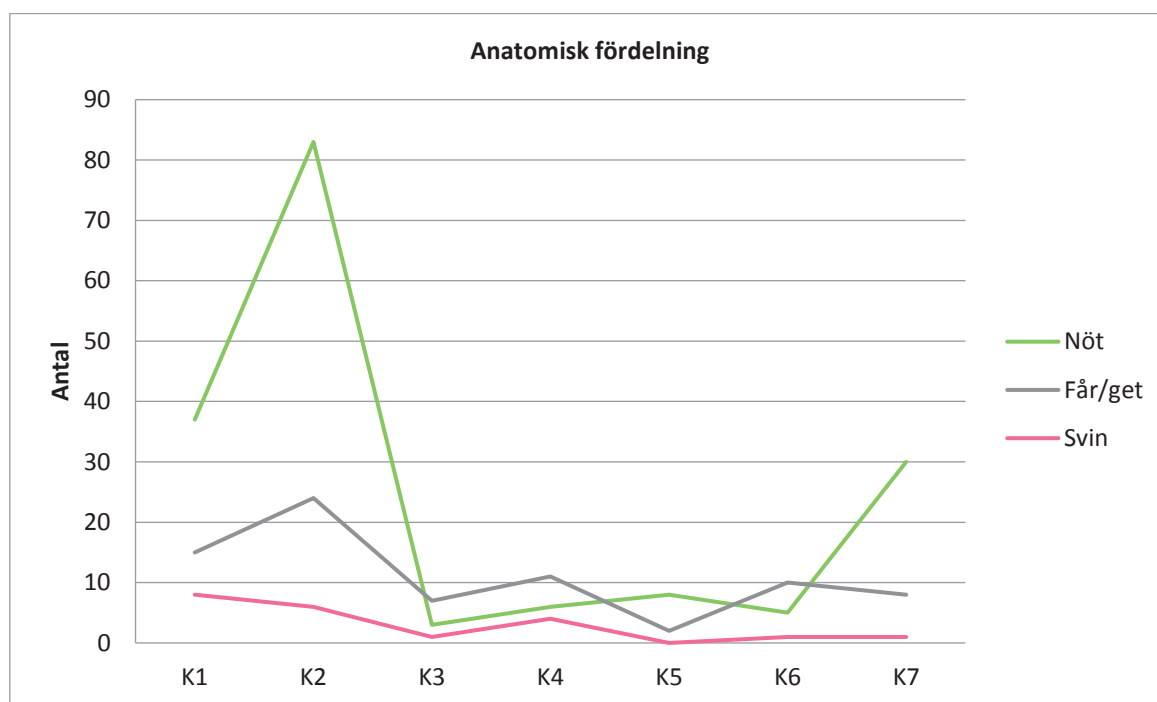
Art	Antal	Vikt (g)
Nöt	172	4449,5
Får/get	77	539,1
Svin	21	279
Fisk obest.	10	0,6
Höns	10	12,9
Fågel obest.	1	2
Hjort	1	30,4
Katt	1	1
Däggdjur	61	148,4
Stort däggdjur	46	311,8
Stort/mellanstort däggdjur	15	78
Mellanstort däggdjur	11	55,2
Oidentifierat	55	135,9
Summa:	481	6043,8

Tamboskap

Fördelning och anatomisk representation

Materialet dominerades av tamdjur. Nötboskap dominerande både till benmängden och till antalet fragment och utgjorde 58,3 % av det identifierade materialet. Får/get utgjorde 26,5 % och svin 7,2 %. Övriga arter förekom i relativt liten utsträckning.

Den anatomiska fördelningen för svin fördelade sig relativt jämnt bland de sju kroppsregionerna, dock fanns en viss övervikt av delar från kranium. Fördelningen bland får/get såg liknande ut men här dominerade delar från bålen, Bland nötboskap förekom speciellt delar från bålen och endast enstaka delar från övriga köttrika regioner. Andelen fragment från fot och kranium utgjorde emellertid också en relativt stor andel (se figur 1).

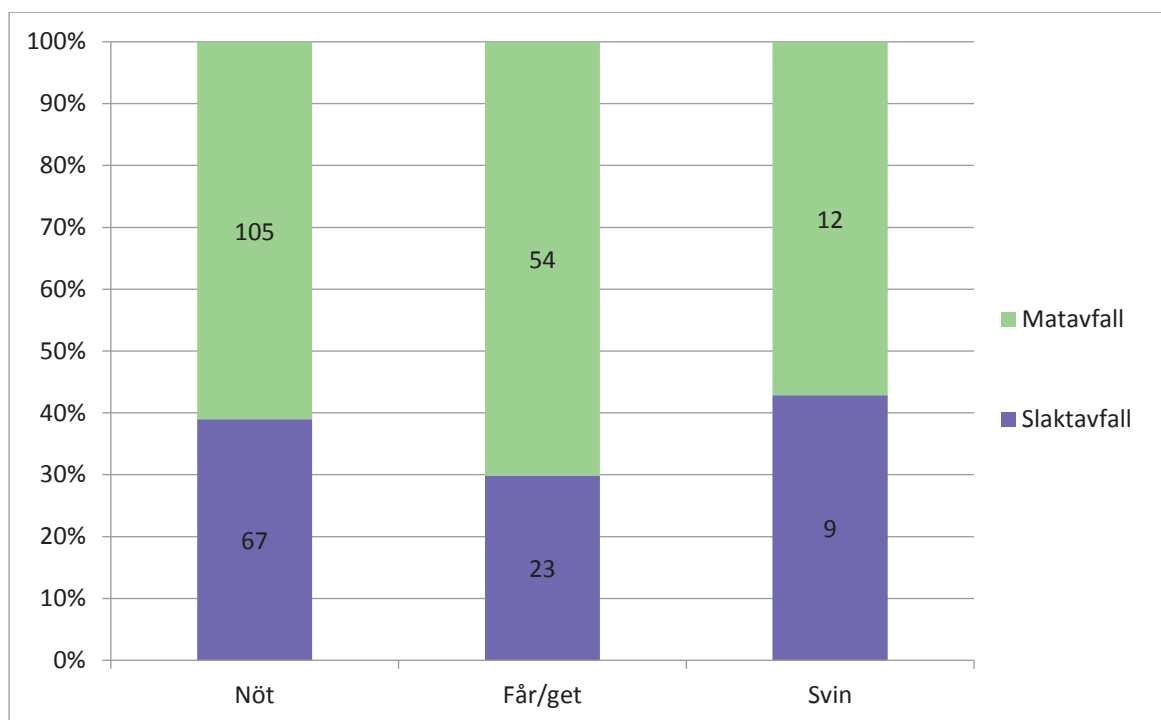

Figur 1. Benmaterialets sammansättning och anatomiska fördelningen av nöt, får/get och svin, antal fragment.

Benmaterialet utgjordes till största andelen av delar som räknas till matavfall. Sammantaget 62,9 % av det material som identifierades till art och benslag (nöt, får/get och svin), utgjordes av köttrika delar. Störst andel matavfall kunde konstateras bland får/get med närmare 70 % av fragmenten. Fördelningen bland nöt och svin var omkring 60 %. På flera fragment förekom hugg och snitt från matberedning och även mägspaltade ben förekom.

Liksom beskrivits ovan dominerar de köttrika delarna när den procentuella andelen köttrika delar överstigen 40 %, i ett material. Detta betyder att framförallt bland får/get saknas det köttfattiga delar av djuren, d.v.s. kranium och fot. Samma sak gäller för nöt och svin men tendensen är inte lika markant. Förklaringen till detta kan vara att delarna från dessa djur i första hand kommit till platsen som färdigslaktade och styckade delar. Materialet som påträffades längs schaktet vid Norra Källgatan återseglar följaktligen en införsel av köttrika delar till området för konsumtion i staden. Andelen fragment av börboskap påvisar dock att konsumtionen av kött framförallt tillgodosetts genom införsel av nötkött.

Under 1600-tal och 1700-tal blev det dock mer vanligt att slakthus etablerades i städerna. Djuren hämtades levande från landsbygden och slakten skedde främst på hösten när man ville minska antalet djur vid vinterstallningen. Under den här tidsperioden vägde en vuxen ko omkring 100–120 kg och efter slakt kvarstod ungefär hälften av vikten i kött, jämförelsevis väger en ko idag mellan 400–500 kg. Från vuxna svin kunde man under samma period få mellan 20–30 kg kött (Myrdal 1999).

Figur 2. Benmaterialets sammansättning av mat- eller slaktavfall bland nöt, får/get och svin, procentuellt.

Ålders- och könsbedömning

Sammantaget för tamboskapsdjuren förekom framförallt benslag från fullt utvecklade och vuxna djur. Bland arterna kunde dock ses en antydning av slakt också bland yngre djur som ännu inte uppnått fullvuxen storlek, men inga riktigt unga djur påträffades.

Könsbedömning kunde utföras på ett fåtal nötboskap och svin i materialet. I fyllningen till flätverksbrunn A344 påträffade horn av nöt som kunde konstateras tillhöra kor. Könsbedömning av svin kunde göras i två fall, vilket kunde påvisa förekomst av både sugga och galt bland material från golvlager och avfallsgrop (A251 respektive A246).

Skador och patologiska förändringar

Ett relativt stort antal fragment i materialet, framförallt av nötboskap och får/get, uppvisade skador i form av hugg och snitt. Vilket går hand i hand med att materialet till största delen bestod av rester från matavfall. Efter beredningen av kött och styckning till mindre bitar vid matlagningen kan vi idag se märken i form av hugg och snitt på kvarvarande benrester. Flera mörkspaltade ben påträffades också i materialet. Ett mellanfotsben av nöt i golvlager 1321 visade också märken av att det hade sågats och i samma lager hittades en tåled av nöt som hade blivit perforerad med ett hål rakt igenom skافتet (se figur 3).

Figur 3. Tåled nr 1 av nötboskap med huggskada samt perforering rakt igenom skaft.

Utöver dessa av människan medvetet utförda ingrepp har märken från gnagare liksom eroderade fragment påträffats. Båda typer av skador är indikationer på att benmaterialet legat öppet och tillgängligt för skadedjur som gnagare men också blottats för väder, vind och trampning av människa och djur.

I anläggningen 210 förekom därutöver ett mellanfotsben av får/get som var brutet men hade läkt ihop relativt bra.

Övriga arter

Övriga arter, höns, fågel, fisk, katt och hjortdjur utgjorde en mycket liten del av det analyserade materialet. Resultaten kan högst sannolikt förklaras med att insamlingsmetoden vid undersökningen av anläggningarna utgjordes av handplock. Konsekvensen av detta blir som tidigare nämnts att de större djurarterna att bli överrepresenterade. Sannolikt utgjorde både vilda och tama fåglar liksom fisk ett större inslag i kosten än vad det osteologiska materialet visar.

Referenser

Bull, G & Payne, S. 1982. Tooth eruption and epiphysial fusion in pigs and wild boar. I: *Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites*, BAR British Series 109. Oxford.

Von den Driesch, A. 1976. *A guide to the measurement of animal bones from achaeological sites*. Peabody Museum Bulletin 1, 1976.

Fock, J. 1966. *Metriche Untersuchungen an metapodien einiger europäscher Rinderassen*. Universitetet München.

Grant, A. 1982. The use of tooth wear as a guide to the age of domestic ungulates. I: *Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites*, BAR British Series 109. Oxford.

Howard, M, M. 1962. *The early Domestication of cattle and the determination of their remains*. Zeitschrift für Tierzucht und Züchtungsbiologie. Bd 76, 1961/1962. Hamburg.

Johansson, F. 1982. *Untersuchungen an Skelettresten von Rindern aus Haithabu*. Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu. Bericht 17. Neumünster.

Silver, I, A. 1969. The ageing of domesticated animals. I: *Science in Archaeology*. BAR British Series 109. Oxford.

Sigvallius, B. 1988. Husdjur från förhistoriska platser – en utvärdering av osteologiska undersökningar. I: *Gotländskt arkiv*.

Tabell 4. Osteologisk sammanställning, Schaktningsövervakning vid Norra Källgatan i Västerås stad.

Kontext	Vikt	Art	Status	Benslag	Övrigt
Lösfynd	30,4	Hjort	Obränt	Horn 1 fr. (cornu)	
200 Bruknings- lager	9,5	Får/get	Obränt	Lårben 1 fr. (<i>femur distal diafys</i>)	
			Obränt	Mellanfotsben 1 fr. (<i>metatarsal diafys</i>)	
	34	Mellan/Stort däggdjur	Obränt	Oidentifierat 10 fr. (främst rörben)	
	18,1	Nötboskap	Obränt	Lårben 1 fr. (<i>femur caput</i>)	Huggmärken
Obränt			Tåled 1 1 fr. (<i>phalanx 1, bas</i>)		
202 Grop		Nötboskap	Obränt	Överkäke 1 fr. (<i>maxilla med Premolar</i>)	
			Obränt	Underkäke 1 fr. (<i>mandibula</i>)	

	87		Obränt	Strålben 1 fr. (<i>radius proximal dx</i>)	Eroderade
			Obränt	Mellanhandsben 1 fr. (<i>metacarpal distal diafys</i>)	Eroderade
	27,7	Stort däggdjur	Obränt	Rörben 7 fr. (<i>ossa longa</i>)	Eroderade
210 Bruknings- lager	27,4	Får/get	Obränt	Överarm 1 fr. (<i>humerus proximal epifys dx</i>)	
			Obränt	Mellanfotsben 1 fr. (<i>metatarsal diafys</i>)	Bruten men läkt!
	269,9	Nötboskap	Obränt	Tand 1 fr. (<i>Molar i maxilla</i>)	
			Obränt	1:a halskota 1 fr. (<i>atlas</i>)	
			Obränt	Ländkota 1 fr. (<i>ve. lumbalis corpus</i>)	
			Obränt	Revben 1 fr. (<i>costa</i>)	
			Obränt	Lårben 3 fr. (<i>femur distal dx 1 fr, caput 1 fr, proximal diafys dx 1 fr.</i>)	
			Obränt	Skenben 1 fr. (<i>tibia proximal ej fusionerad</i>)	Åldersbedömning: <3,5 år
			Obränt	Mellanfotsben 1 fr. (<i>metatarsal proximal dx</i>)	
	Obränt	Handledsbens 1st. (<i>Cu dx</i>)			
48,2	Oidentifierat	Obränt	Oidentifierat 12 fr. (främst rörben)		
214 Dike	26,2	Däggdjur	Obränt	Rörben 9 fr. oidentifierat 3 fr.	
	4,7	Får/get	Obränt	Revben 3 fr. (<i>costae</i>)	
	6,8	Gris	Obränt	Underkäke 1 fr. (<i>mandibula: angulus</i>)	
	64,8	Nötboskap	Obränt	Revben 1 fr. (<i>costa</i>)	Hugg/snitt
			Obränt	Skulderblad 2 fr. (<i>scapula</i>)	
Obränt			Korsben 1 fr. (<i>sacrum dx 1:a kota</i>)		
	3	Däggdjur	Bränt	Oidentifierat 5 fr.	

215 Dike	10,3	Gris	Obränt	Kranium 1 fr. (<i>temporale dx</i>)	
	83,4	Nötboskap	Obränt	Revben 1 fr. (<i>costa</i>)	Huggmärken
			Obränt	Ländkota 2 fr. (<i>ve. lumbalis: processus spinosus</i>)	
			Obränt	Lårben 1 fr. (<i>femur diafys</i>)	
23,3	Stort däggdjur	Obränt	Oidentifierat 4 fr.		
218 Ned-grävning	20,2	Stort däggdjur	Obränt	Kranium 2 fr.	
		Stort däggdjur	Obränt	Rörben 2 fr. (<i>ossa longa</i>)	
226 Grop i ugn	49,6	Nötboskap	Obränt	Kranium 1 fr.	
			Obränt	Armbågsben 1 fr. (<i>ulna proximal sin</i>)	
			Obränt	Tåled 3 1 fr. (<i>phalanx</i>)	
229 Kulturlager	6	Däggdjur	Obränt	Oidentifierat 2 fr.	
	1,2	Mellanstort däggdjur	Svedd	Rörben 1 fr. (<i>ossa longa</i>)	
	39,8	Nötboskap	Obränt	Överarm 1 fr. (<i>humerus proximal caput dx</i>)	Huggmärken
	2,4	Oidentifierat	Bränt	Oidentifierat 3 fr.	
230 Bränd torv	6,4	Får/get	Obränt	Tand 1 fr. (<i>M1/M2 i mandibula</i>)	
			Obränt	Skulderblad 1 fr. (<i>scapula corpus</i>)	
	10	Nöt	Obränt	Bröstkota 1 fr. (<i>ve. thoracalis</i>)	
236 Latrin/brunn	11,5	Får/get	Obränt	Skenben 1 fr. (<i>tibia diafys dx</i>)	Gnagmärke
	17,6	Nöt	Obränt	Revben 1 fr. (<i>costa</i>)	Huggmärken
	103,2	Nötboskap	Obränt	Bröstkota 1 fr. (<i>ve. thoracalis</i>)	Huggmärken
			Obränt	Mellanhandsben 1 fr. (<i>metacarpal diafys</i>)	Huggmärken
237	5	Däggdjur	Obränt	Revben 1 fr. (<i>costa</i>)	
	126,6	Nötboskap	Obränt	Bäckenben 1 fr. (<i>coxae sin: acetabulum</i>)	

Latrin/brunn					Kraftig rectusgrop. Acetabulum 16 mm.
241 Ned-grävning	9,9	Får/get	Obränt	Överarm 1 fr. (<i>humerus distal dx</i>)	Huggmärken
	26,1	Mellan/Stort däggdjur	Obränt	Rörben 2 fr. (<i>ossa longa</i>)	Huggmärken
	46	Nötboskap	Obränt	Revben 1 fr. (<i>costa</i>)	
			Obränt	Bäckenben 1 fr. (<i>coxae: acetabulum/ilium sin</i>)	Eroderad
244 Avsatt lager	35	Däggdjur	Obränt	Rörben 19 fr. (<i>ossa longa</i>)	
	1,4	Däggdjur	Bränt	Rörben 1 fr. (<i>ossa longa</i>)	
	55	Får/get	Obränt	Revben 3 fr. (<i>costae</i>)	
			Obränt	Skulderblad 1 fr. (<i>scapula: cavitas glenoidalis</i>)	Huggmärken
			Obränt	Överarm 1 fr. (<i>humerus diafys dx</i>)	
			Obränt	Armbågsben 1 fr. (<i>ulna diafys sin</i>)	
			Obränt	Strålben 1 fr. (<i>radius proximal sin</i>)	
			Obränt	Lårben 1 fr. (<i>femur distal epifys dx</i>)	
	39,2	Får/get	Obränt	Halskota 1 st. (<i>ve. cervicalis</i>)	Huggmärken
			Obränt	Bäckenben 1 fr. (<i>coxae: ilium</i>)	Huggmärken
			Obränt	Mellanfotsben 1 fr. (<i>metatarsal diafys</i>)	
	2,6	Höns	Obränt	Överarm 1 fr. (<i>humerus diafys dx</i>)	
	32,1	Nötboskap	Obränt	Revben 1 fr. (<i>costa</i>)	
			Obränt	Halskota 2 st. (<i>ve. cervicalis</i>)	
	65,8	Nötboskap	Obränt	Tand 1 st. (<i>dens: Incisivi</i>)	
			Obränt	Halskota 1 st. (<i>ve. cervicalis</i>)	
			Obränt	Revben 1 fr. (<i>costa</i>)	
			Obränt	Skenben 1 fr. (<i>tibia proximal diafys</i>)	Huggmärken

			Obränt	Bäckenben 1 fr. (<i>coxae sin: acetabulum</i>)	
			Obränt	Handledsben 1 st. (<i>Ct sin</i>)	
	8,9	Stort däggdjur	Obränt	Oidentifierat 2 fr.	Gnagmärke
245 Avsatt lager	1	Katt	Obränt	Skenben 1 fr. (<i>tibia distal dx</i>)	
	89,2	Nötboskap	Obränt	Revben 1 fr. (<i>costa</i>)	Huggmärken
			Obränt	Bäckenben 1 fr. (<i>ilium sin</i>)	
	8,9	Oidentifierat	Obränt	Oidentifierat 5 fr.	
19,9	Stort däggdjur	Obränt	Rörben 2 fr. (<i>ossa longa</i>)		
246 Avfallsgrop	0,6	Fisk	Obränt	Oidentifierat	
	69,1	Får/get	Obränt	Underkäke 4 fr. (<i>mandibula med alveoler</i>)	
			Obränt	Tänder 2 st. (<i>pd4 + M1 i mandibula</i>)	Åldersbedömning: Omkring 6 månader gammal.
			Obränt	Revben 3 fr. (<i>costa</i>)	
			Obränt	Överarm (<i>humerus distal dx</i>)	Huggmärken
			Obränt	Strålben 1 fr. (<i>radius proximal sin</i>)	Huggmärken
			Obränt	Skenben 1 fr. (<i>tibia distal</i>)	Huggmärken
			Obränt	Mellanfotsben 1 fr. (<i>metatarsal diafys</i>)	
	106,1	Gris	Obränt	Underkäke 5 fr. (<i>mandibula dx nu i fem fragment med P4-M3</i>)	Åldersbedömning: Slitage f + d + c, 11 + 9 + 8: summa 28 = Ca 2 år. Mått M3 – 29 mm.
			Obränt	Tand 2 fr. (<i>C i mandibula: galt + Canini obestämdt kön</i>)	Könsbedömning: Mått Canini 9,4 cm = Galt
	0,5	Höns	Obränt	Överarm 1 fr. (<i>humerus sin</i>)	Kyckling
1,7	Höns	Obränt	Skenben 1 fr. (<i>tibia distal</i>)	Vuxen	
307,9		Obränt	Underkäke 1 fr. (<i>mandibula dx med alveoler</i>)		

		Nötboskap	Obränt	Horn 1 fr. (<i>cornu</i>)	
			Obränt	Kranium 1 fr.	
			Obränt	Revben 3 fr. (<i>costae</i>)	
			Obränt	Skulderblad 1 fr. (<i>scapula: cavitas glenoidalis</i>)	Huggmärken
			Obränt	Ländkota 1 fr. (<i>processus spinalis</i>)	Huggmärken
			Obränt	Överarm 1 fr. (<i>humerus distal dx</i>)	Huggmärken
			Obränt	Mellanfotsben 1 fr. (<i>metatarsal proximal</i>)	Huggmärken
			Obränt	Språngben 1 fr. (<i>talus sin</i>)	
			Obränt	Tåled 2 1 st. (<i>phalanx</i>)	
62,9	Stort däggdjur	Obränt	Oidentifierat 6 fr.		
247 Avfallsgrop	13,7	Får/get	Obränt	Revben 1 fr. (<i>costa</i>)	
			Obränt	Strålben 1 st. (<i>radius sin</i>)	
			Obränt	Tåled 1 1fr. (<i>phalanx, bas ej fusionerad</i>)	
	8,4	Gris	Obränt	Strålben 1 fr. (<i>radius diafyser ej fusionerad</i>)	Åldersbedömning: <12 månader gammal.
	17,9	Mellan/stort däggdjur	Obränt	Revben 3 fr. (<i>costae</i>)	Huggmärken
	129,5	Nötboskap	Obränt	Tand 1 st. (<i>Premolar</i>)	
			Obränt	2:a halskota 1 fr. (<i>axis, corpus ej fusionerad</i>)	Huggmärken
			Obränt	Mellanfotsben 1 fr. (<i>metatarsal diafys</i>)	Märgspaltad, kluven på mitten.
	20,3	Oidentifierat	Obränt	Oidentifierat 12 fr.	
0,7	Oidentifierat	Bränt	Oidentifierat 1 fr.		
4	Stort däggdjur	Obränt	Oidentifierat 1 fr.		

251 Golvlager	52,3	Däggdjur	Obränt	Rörben 13 fr. (<i>ossa longa</i>)	
	7,6	Däggdjur	Bränt	Oidentifierat 3 fr.	
	51,4	Får/get	Obränt	1:a halskota 1 fr. (<i>atlas</i>)	
			Obränt	Ländkota 1 fr. (<i>ve. lumbalis: transversus</i>)	
			Obränt	Revben 5 fr. (<i>costae</i>)	
			Obränt	Bäckenben 1 fr. (<i>acetabulum med pubis dx</i>)	
			Obränt	Skenben 4 fr. (<i>tibia diafys</i> 3 fr, <i>distal sin ej fusionerad</i> 1 fr.)	Åldersbedömning: Omkring 1-2 år gammal.
			Obränt	Språngben 1 st. (<i>talus sin</i>)	
	60,7	Gris	Obränt	Underkäke 1 fr. (<i>mandibula caput</i>)	
			Obränt	Hörntand 1st. (<i>Canini-hona</i>)	Könsbedömning: Sugga
			Obränt	Bäckenben 1 fr. (<i>ilium</i>)	
			Obränt	Strålben 1 fr. (<i>radius proximal sin</i>)	
			Obränt	Armbågsben 1 fr. (<i>ulna proximal sin</i>)	
			Obränt	Vadben 1fr. (<i>fibula diafys</i>)	
	1,8	Höns	Obränt	Överarmsben 1 fr. (<i>humerus diafys</i>)	Kyckling
			Obränt	Bäckenben 2 fr. (<i>coxae</i>)	
			Obränt	Nyckelben 1 fr. (<i>furcula</i>)	
	181	Nötboskap	Obränt	Kranium 2 fr.	
			Obränt	Horn 1 fr. (<i>cornu</i>)	Huggmärken
			Obränt	Revben 6 fr. (<i>costae</i>)	Huggmärken
			Obränt	Bröstkota 1 fr. (<i>ve. thoracalis: processus spinosus</i>)	
			Obränt	Tåled 3 1 fr. (<i>phalanx</i>)	

310 Dike	81,2	Får/get	Obränt	Underkäke 1 fr. (<i>mandibula sin</i>)	
			Obränt	Revben 1 fr. (<i>costa</i>)	Huggmärken
			Obränt	Bröstkota 1 fr. (<i>processus spinosus</i>)	
			Obränt	Strålben 2 fr. (<i>radius proximal sin + diafys sin</i>)	Huggmärken /märgspaltad
			Obränt	Strålben 2 fr. (<i>radius proximal dx+ diafys dx</i>)	Huggmärken /märgspaltad
			Obränt	Strålben 1 fr. (<i>radius diafys</i>)	
			Obränt	Bäckenben 1 fr. (<i>acetabulum dx</i>)	
			Obränt	Skenben 1 fr. (<i>tibia distal</i>)	
	7,1	Gris	Obränt	Strålben 1 fr. (<i>radius proximal</i>)	Huggmärken /eroderad
	442,5	Nötboskap	Obränt	Tänder 2 fr. (<i>M3 sin och I dx i mandibula</i>)	
			Obränt	Tänder 2 fr. (<i>M2 och M3 sin i maxilla</i>)	
			Obränt	Handledsbensben 1 fr. (<i>Cr sin</i>)	
			Obränt	Revben 6 fr. (<i>costae</i>)	Huggmärken
			Obränt	Bröstkota 1 fr. (<i>ve. thoracalis corpus</i>)	Huggmärken
			Obränt	Ländkota 1 fr. (<i>processus spinalis</i>)	Huggmärken
			Obränt	Halskota 2 st. (<i>ve. cervicalis</i>)	Huggmärken
			Obränt	Skenben 2 fr. (<i>tibia distal sin 1 fr, diafys 1 fr.</i>)	Huggmärken
			Obränt	Fotledsbensben 1 fr. (<i>Ct</i>)	
			Obränt	Språngbensben 1 fr. (<i>talus</i>)	Eroderad
			Obränt	Hälbensben 1 st. (<i>calcaneus</i>)	
Obränt			Tåled 1 1 st. (<i>phalanx</i>)		
26,6	Oidentifierat	Obränt	Oidentifierat		
312	20,7	Får/get	Obränt	Överarm 1 fr. (<i>humerus distal sin</i>)	

Dike	101	Nötboskap	Obränt	Skenben 1 fr. (<i>tibia diafys dx</i>)	Huggmärken
			Obränt	Strålben 1 fr. (<i>radius diafys</i>)	Huggmärken
319 Fyllning i källare	168	Nötboskap	Obränt	Överkäke 1 fr. (<i>maxilla med M2-M3</i>)	
			Obränt	Bröstkota 1 fr. (<i>ve. thoracalis: spinosus</i>)	
			Obränt	Mellanfotsben 1 fr. (<i>metatarsal diafys</i>)	Eroderad
			Eldp.	Mellanhandsben 1 fr. (<i>metacarpal proximal</i>)	Brun/gul/blå
		Obränt	Mellanhands/mellanfotsben 1 fr. (<i>mc/mt diafys</i>)		
	10,1	Stort däggdjur	Obränt	Rörben 1 fr. (<i>ossa longa</i>)	
337 Grop	22	Nötboskap	Obränt	Tand 1 fr. (<i>M1/M2 mandibula</i>)	
			Obränt	Revben 1 fr. (<i>costa</i>)	
	7,3	Stort däggdjur	Obränt	Rörben 2 fr. (<i>ossa longa</i>)	Eroderade
344 Flätverksbrunn	12,4	Får/get	Obränt	Mellanfotsben (<i>metatarsal proximal epifys med diafys dx</i>)	
	19,7	Gris	Obränt	Skenben 1 fr. (<i>tibia distal sin</i>)	Huggmärken
	409,4	Nötboskap	Obränt	Kranium 1 fr.	
			Obränt	Horn 4 fr. (<i>cornu dx 3 fr, sin 1 fr.</i>)	Könsbedömning: Mått hornbas: 12,5 cm och 10,5 cm =ko.
			Obränt	1:a halkota 1 fr. (<i>atlas</i>)	Huggmärken
			Obränt	Tand 1 fr. (<i>Molar i maxilla</i>)	
			Obränt	Revben 3 fr. (<i>costae</i>)	Huggmärken
			Obränt	Bröstkota 1 fr. (<i>ve. thoracalis, corpus ej fus.</i>)	
			Obränt	Ländkota 1 fr. (<i>ve. lumbalis</i>)	Huggmärken
		Obränt	Överarm 1 fr. (<i>humerus caput</i>)	Huggmärken	
5,6	Oidentifierat	Obränt	Revben 1 fr, rörben 1 fr.		

346 Grop	3	Får/get	Obränt	Armbågsben 1 fr. (<i>ulna diafys sin</i>)	
350 Stolphål	3,1	Däggdjur	Obränt	Oidentifierat 1 fr.	
	18,9	Gris	Obränt	Skulderblad 1 fr. (<i>scapula collum</i>)	Huggmärken
	43,3	Nötboskap	Obränt	Handledsben 1 fr. (<i>Ct dx</i>)	
			Obränt	Bäckenben 1 fr. (<i>acetabulum sin</i>)	
	2,6	Oidentifierat	Bränt	Oidentifierat 2 fr.	
	2	Stort däggdjur	Bränt	Revben 2 fr. (<i>costa</i>)	Grå/vita
	2,2	Stort däggdjur	Svedd	Rörben 1 fr. (<i>ossa longa</i>)	Svart
Obränt			Revben 2 fr.	Huggmärken	
502 Kulturlager	8,8	Däggdjur	Obränt	Oidentifierat 4 fr.	Eroderat
	60,4	Nötboskap	Obränt	Skulderblad 1 fr. (<i>scapula corpus</i>)	
			Obränt	Tåled 2 1 st. (<i>phalanx</i>)	
	54,5	Nötboskap	Obränt	Skenben 1 fr. (<i>tibia proximal</i>)	Eroderat
			Obränt	Tungben 1 fr. (<i>hyoideum</i>)	
24	Stort däggdjur	Obränt	Rörben 2 fr. (<i>ossa longa</i>)	Eroderat	
1321 Tramplager golv	2	Fågel	Obränt	Rörben 1 fr. (<i>ossa longa</i>)	
	76,7	Får/get	Obränt	Kranium 1 fr.	
			Obränt	Revben 2 fr. (<i>costae</i>)	
			Obränt	Skulderblad 1 fr. (<i>scapula: cavitas glenoidalis</i>)	
			Obränt	Bäckenben 1 fr. (<i>acetabulum med del av ilium</i>)	
			Obränt	Överarm 2 fr. (<i>humerus distal sin 1 fr, distal diafys sin 1 fr.</i>)	
Obränt	Strålben 1 fr. (<i>radius proximal dx</i>)				

		Obränt	Skenben 3 fr. (<i>tibia diafys</i>)	
38,6	Get	Obränt	Horn 1 fr. (<i>cornu</i>)	
29,1	Gris	Obränt	Överkäke 1 fr. (<i>maxilla med P3-P4</i>)	
		Obränt	Tand 1 st. (<i>dens: I</i>)	
		Obränt	Överarm 1 fr. (<i>humerus distal dx</i>)	
6,3	Höns	Obränt	Lårben 1 st. (<i>femur dx</i>)	
		Obränt	Skenben 1 fr. (<i>tibia diafys</i>)	
		Obränt	Mellanfotsben 1 fr. (<i>tarsometatarsus</i>)	
54	Mellanstort däggdjur	Obränt	Revben 4 fr. (<i>costae</i>)	
		Obränt	Rörben 6 fr. (<i>ossa longa</i>)	
1054,1	Nötboskap	Obränt	Underkäke 1 st. (<i>mandibula med P2-P3, pd4-M3 sin</i>)	Åldersbedömning: 3-4 år.
		Obränt	Underkäke 3 fr. (<i>caput mandibula sin + dx, proc. muscularis 1 fr.</i>)	
		Obränt	Underkäke 1 fr. (<i>mandibula sin + dx med alveoler framtänder</i>)	Huggmärken
		Obränt	Kranium 7 fr.	
		Obränt	Revben 9 fr. (<i>costae</i>)	
		Obränt	Halskota 2 st. (<i>ve. cervicalis</i>)	
		Obränt	Ländkota 4 st. (<i>ve. lumbalis 1 hel, corpus 2 fr ej fusionerade, transversus 1 fr.</i>)	Huggmärken /eroderat
		Obränt	Bröstkota 2 fr. (<i>ve. thoracalis: spinosus 1 fr, corpus 1 fr.</i>)	Huggmärken/ eroderat
		Obränt	Bäckenben 3 fr. (<i>acetabulum 2 fr, pubis 1 fr.</i>)	Huggmärken
		Obränt	Strålben 2 fr. (<i>radius distal sin ej fusionerad 1 fr, diafys 1 fr.</i>)	Huggmärken
Obränt	Armbågsben 1 fr. (<i>diafys sin</i>)	Huggmärken		

			Obränt	Lårben 2 fr. (<i>femur caput</i> 1 fr, <i>diáfys dx</i> 1 fr.)	
			Obränt	Skenben 1 fr. (<i>tibia distal sin</i>)	Huggmärken
			Obränt	Mellanhandsben 3 fr. (<i>metacarpal distal epífys ej fusionerad</i> 2 fr, <i>distal diáfys</i> 1 fr.)	Ett sågat mellanfotsben.
			Obränt	Ankelben 1 fr. (<i>malleolus</i>)	
			Obränt	Tåled 2 st. (<i>phalanx 1</i> 1 st, <i>phalanx 2</i> 1 st.)	
			Obränt	Tåled 1 1 st. (<i>phalanx</i>)	Hål rakt igenom skaftet, krosskada ej borr.
	5,5	Oidentifierat	Bränt	Oidentifierat 11 fr.	
	15,1	Oidentifierat	Obränt	Oidentifierat 4 fr.	
	90	Stort däggdjur	Obränt	Rörben 10 fr. (<i>ossa longa</i>)	
1387 Flätverksbrunn	8,7	Får/get	Obränt	Hälben 1 fr. (<i>calcaneus</i>)	
	11,9	Gris	Obränt	Underkäke 1 fr. (<i>mandibula med M3 sin</i>)	
	372,8	Nötboskap	Obränt	Bröstkota 3 st. (<i>ve. thoracalis</i>)	
			Obränt	Revben 1 fr. (<i>costa</i>)	Hugg/sågad
			Obränt	Bäckenben 1 fr. (<i>tuber ischadiicum</i>)	
			Obränt	Ländkota 1 fr. (<i>processus spinalis</i>)	
	Obränt	Lårben 1 fr. (<i>femur caput</i>)	Eroderad		
9,3	Stort däggdjur	Obränt	Oidentifierat		
Summa:	6043,8				

Bilaga 7. Tidigare undersökningar i närområdet

Sammanställning av Ulla Bergquist, Länsstyrelsen i Västmanlands län.

Undersökningar i Norra Källgatan

Norra Källgatan, östra delen. RAÄ UV Uppsala 1996. Ronnie Carlsson (Jonas Ros).

Rapport: En liten glimt av Olof Grytgjutares tomt vid tiden för den stora gaturegleringen i Västerås. 220-2905-96.

Schakt för fjärrkyla, 0,9 m djupt.

Kulturlager framkom vid kv Livia i öster.

0,35 m bärlager i V (0,65 i Ö).

1,35 m kulturlager i V (0,5 m i Ö).

Schaktbotten (ej steril nivå). 1,70 (1,15 m i Ö).

Stenläggningar från före 1600-talets mitt, möjligen senmedeltid. Gårdsplan eller gata. Gatureglering vid 1600-talets mitt.

Yngre rödgoods i lager 8, 10 och 11. Fajans i lager 11. Keramik från 1600-1700-tal.

Provgrop i V vid Stadshypotek (ej dokumenterad i sektion)

1,07 m bärlager.

Under 1,07 fanns kulturlager av okänt djup.

Norra Källgatan och kv Klaudia-Kraka. VLM 2005:A16. Ulf Alström.

Någon sektion dokumenterades inte annat än i text. Sträckan i Källgatan övervakades inte eftersom området var kraftigt stört av ledningar och moderna påförda sand- och gruslager.

Mellan Klaudia och Kraka:

0,6-0,7 m sand och grus.

0,1-0,2 m torrt omrört kulturlager med lite tegel och kalkbruk.

Schaktbotten: 0,8 m.

Norra Källgatan, kv Kraka. KM 2015:13. Jonas Ros.

0,75 m grus och sand.

0,4 m kulturlager. Äldsta lagret daterat till 1205-1285.

1,15 m steril nivå och schaktdjup. Nivå + 9,90.

Norra Källgatan. VLM 2002:A80. Ulf Alström.

Schaktdjup: 0,2-0,4 m. 0,3 m brett. 160 m långt. Inga kulturlager berördes.

Informationsskyltar. KM 2010:45. Ulf Alström.

Skytplats 19. 2 x 2 m stort schakt.

Sektionen beskrivs i text:

0,8 m fyllnadsmassor.

0,4 m kulturlager med tegel, småsten, jord, kol och sot.

1,2 m till steril nivå (silt) och schaktbotten. Nivå +9,65.

Sektion 6. Norra Källgatan, kv Irma. KM 2015:13. Jonas Ros.

Schaktet låg strax utanför den gamla stadsgränsen.

1,0 m fyllnadsmassor.

0,7 m kulturlager. Kritpipa och yngre rödgods i bottenlagret, 1700-1800-tal. Fajans från 1800-1900-tal i lagret ovanför.

1,7 m till steril nivå och schaktbotten. Nivå + 7,85.

Undersökningar söder och öster om Norra Källgatan

Nylén 1938. Undersökningen av S:t Nicolaikyrkan med mera.

Schakt i Stora Gatan.

+14,65 gatunivå.

+11,01 m (3,64 m under gatunivå) - timrad brunn.

+14,30 – 11 (0,35-3,65 m under gatunivå). Mur, avloppsränna, pålning, bearbetade stockar, tegestensmur, flätad brunnskorg, golv, mur.

+9,65 läderfynd i brunnskorg.

Sektionerna dokumenterades inte. Det finns en sektion från Stora Gatan, men den dokumenterades längre mot öster.

Stora Gatan. UV Bergslagen 2000:7. U Bergquist & M Bäck.

Stora Gatan anlades på 1640-talet på gammal gatumark.

0,8 m bärlager.

0,8 m kulturlager.

Infiltrerad lera/steril nivå: 1,6/1,8 m djupt. Nivå + 11,90.

Schaktdjup: 2 m.

Källgatans östra sida. Borring för kabel. VLM 2003:A59. Ulf Alström.

1-1,2 m fyllnadsmassor.

0,7-0,9 m kulturlager. Stock på 1,2 m djup, (ev kulturlager på 1,0 m djup).

1,9 m steril lera. (Är det steril – borde vara djupare.)

Kvarteret Livia. SR 29. 1969. Nils Blomkvist.

Grundgrävning för husbygge.

Pålning? Gravar/skelett. Antagliga kulturlager 2-3 m.

Skomakargatan/kv Livia. VLM 2002:A64. Ulf Alström. Fjärrkyla.

Endast sand och grus till schaktets botten på 0,8 m djup.

Kv Linnea. RAÄ UV Uppsala 1996:52. U Bergquist.

Bronssmed 1000-talet. Skomakeri, trähusbebyggelse, gränder från 1200-1300-talen.

År 1988 utfördes en undersökning av två schakt, där Vestmanlands läns tidnings kontorshus sedan byggdes. Det ena schaktet låg vid Slottsgatan nära Svartån(schakt 2), det andra en bit upp på Skomakargatan (där gatan gör en liten krök). Den nya byggnaden bärs av pålar, som främst står inom de undersökta ytorna. Under större delen av byggnaden finns de medeltida kulturlagren kvar.

Undersökningen omfattade totalt ca 76 m². Kulturlagrens tjocklek varierade mellan 1,8 till 2,4 m. Marken var fuktig och organiskt material som trä, läder och ben var mycket välbevarat. (Bergquist 1996a:9).

? m fyllnadsmassor.

1,8-2,4 m kulturlager.

Kv Klaudia. RAÄ UV Uppsala 1996:50. U Bergquist.

Bebyggelse, stadsgård från sent 1200-tal till 1300-tal.

0,3-0,6 m kulturlager.

Kvarteret Irma. Förundersökning kv Irma och Klaudia 1985. RAÄ UV, B Syse.

Rapporten saknas. Inga kulturlager framkom utom i sydligaste delen av kv Klaudia. Troligen bortschaktade när parkeringsplatsen anlades.

Undersökningar väster om Norra Källgatan

Övre Kungsgatan. VLM 1999:4. Thomas Eriksson.

I gatumark sedan 1600-talet.

Tre sektioner dokumenterades. Mycket var stört av ledningsdragningar och hus. Inga byggnadskonstruktioner framkom.

Övre Kungsgatan-Gamla Bryggerigatan. Stört av ledningsdragning. Ingen datering av lagren.

0,8 m bärlager

0,6 m äldre gatulager, ev även fyllnadsmassor? Kulturlager? Tegelkross i lagren. Högmedeltid och tiden därefter, sannolikt efterreformatorisk tid. Yngre rödgods från tiden efter 1600-tal.

0,7 m gat- eller gårdsläggningar. Kavelbroar, risbäddar.

2,1 m steril lera.

2,3 schaktbotten.

Övre Kungsgatan-V Ringvägen-Bondegatan. Lagren förstörda av tidigare schaktningar för kablar och hus.

0,6 m bärlager.

Ca 0,6 m påförda lerlager.

i ena sektionen: 0,4 m "Mot botten ett lerlager med sot- och kolstänk."

1,15-1,35 m infiltrerad lera.

1,9 m steril lera.

2,1 schaktbotten.

Kv Klio. Förundersökning. Bergquist & Forenius.

0,6 m kulturlager och rester efter bebyggelse.

0,6-1,0 fyllnadslager.

0,6 m kulturlager.

1,4 m infiltrerad lera, ca 1,6 steril lera.

Schaktbotten 1,7 m.

Kv Kleopatra. Förundersökning. Bergquist & Forenius. RAÄ UV Uppsala 1990.

Grytgjuteri från 1600-talet. Fem schakt grävdes.

0,7 m fyllnadsmassor

0,7 m kulturlager

Ca 1,4 m infiltrerad lera, 1,7 steril lera

Schaktdjup 1,55 m.

Schakt 4

0,6-1 m fyllnadsmassor

0,4-0,6 m kulturlager

1,1 infiltrerad lera, 1,4 steril lera (djupare i nedgrävning).

Kristinagatan. KM 2010:72. Ulf Alström.

Fjärrvärme. Schaktdjup 0,9 m.

Kulturlager fanns i N (kv Ingrid).

Kulturlager, 3 m, i S (kv Klara). Dokumentation av provgrop).

0,75 m grus och sten.

0,6 m kulturlager. Datering av äldsta lagret till 1310-1440. Fynd från 1300-1400-talen och 1600-1800-talen. Alla lagren innehöll tegelflis.

1,3 steril nivå (+ 10,05 m ö h).

1,5 schaktdjup.

Kvarteret Ingrid 1986. VKM T Engel.

Dokumentation finns på VLM. Området ligger utanför den gamla stadsgränsen.

Svag antydning till kulturlager.

Kvarteret Ingrid 1987. VLM T Engel.

Dokumentation finns på VLM. Området ligger utanför den gamla stadsgränsen.

Bebyggelse rester. Se Arkeologi i Sverige 1987.

Kv Ingrid. KM 2001:26. Ronnie Carlsson.

Sektionerna har inte kopierats. Området ligger utanför den gamla stadsgränsen. Troligen bebyggt först i slutet av 1800-talet. Lager troligen från 1800-talets andra hälft.

Schakt 1 i N.

0,25 m grus, sand, asfalt.

ca 0,1 m utjämningslager.

0,2 m smålager med mager kulturjord och trärester, förmultnat trä, kalkbruk och tegel.

Steril nivå 0,55 m under markytan.

Schaktdjup 1,05 m.

+9,7 m ö h (troligen) steril nivå. Kan vara nedgrävd.

Schakt 2 i S.

0,4 m fyllnadsmassor; sand, grus, sten m m.

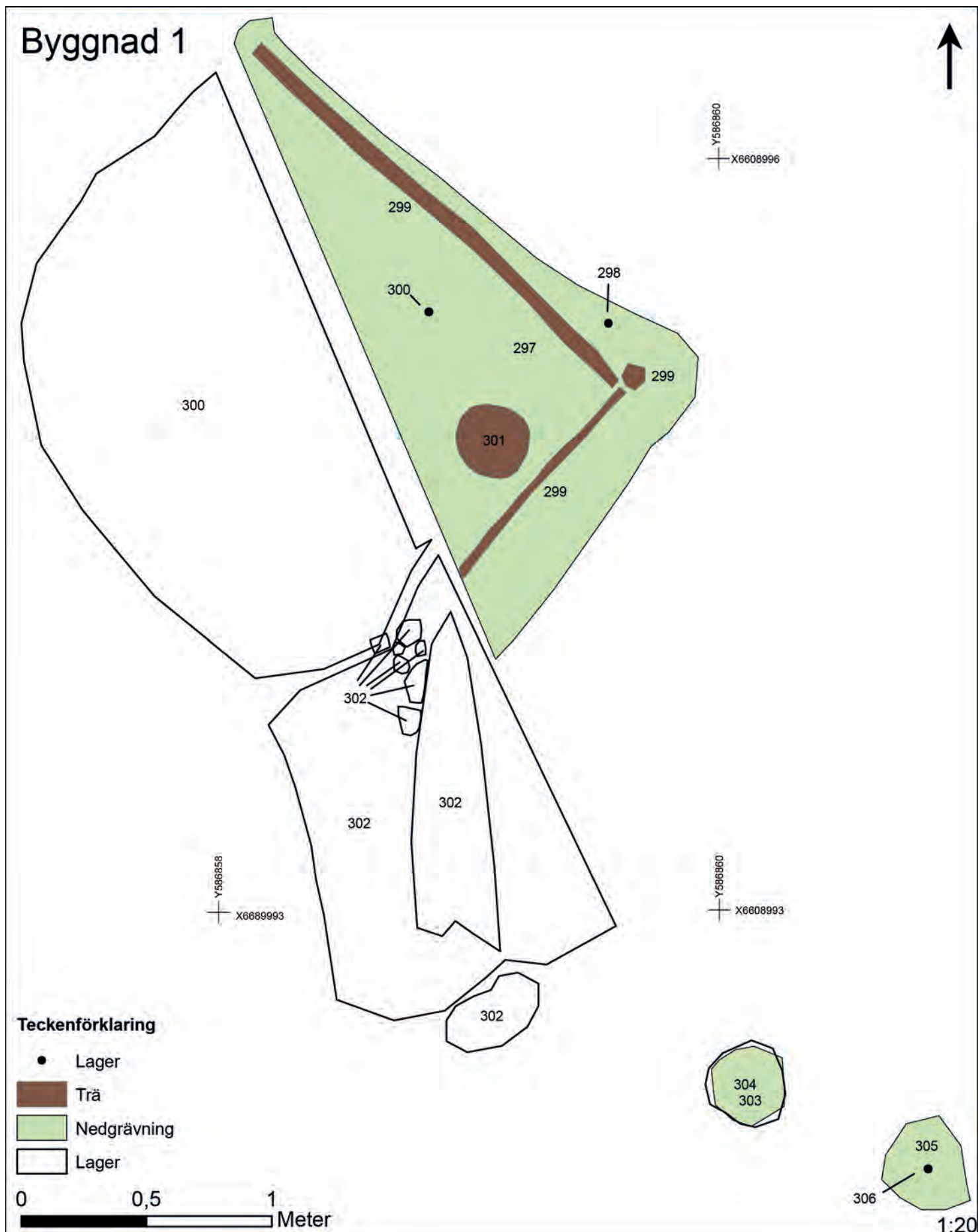
0,15 m sand, grus, sten, mager kulturjord. Dike/ränna med kulturlager.

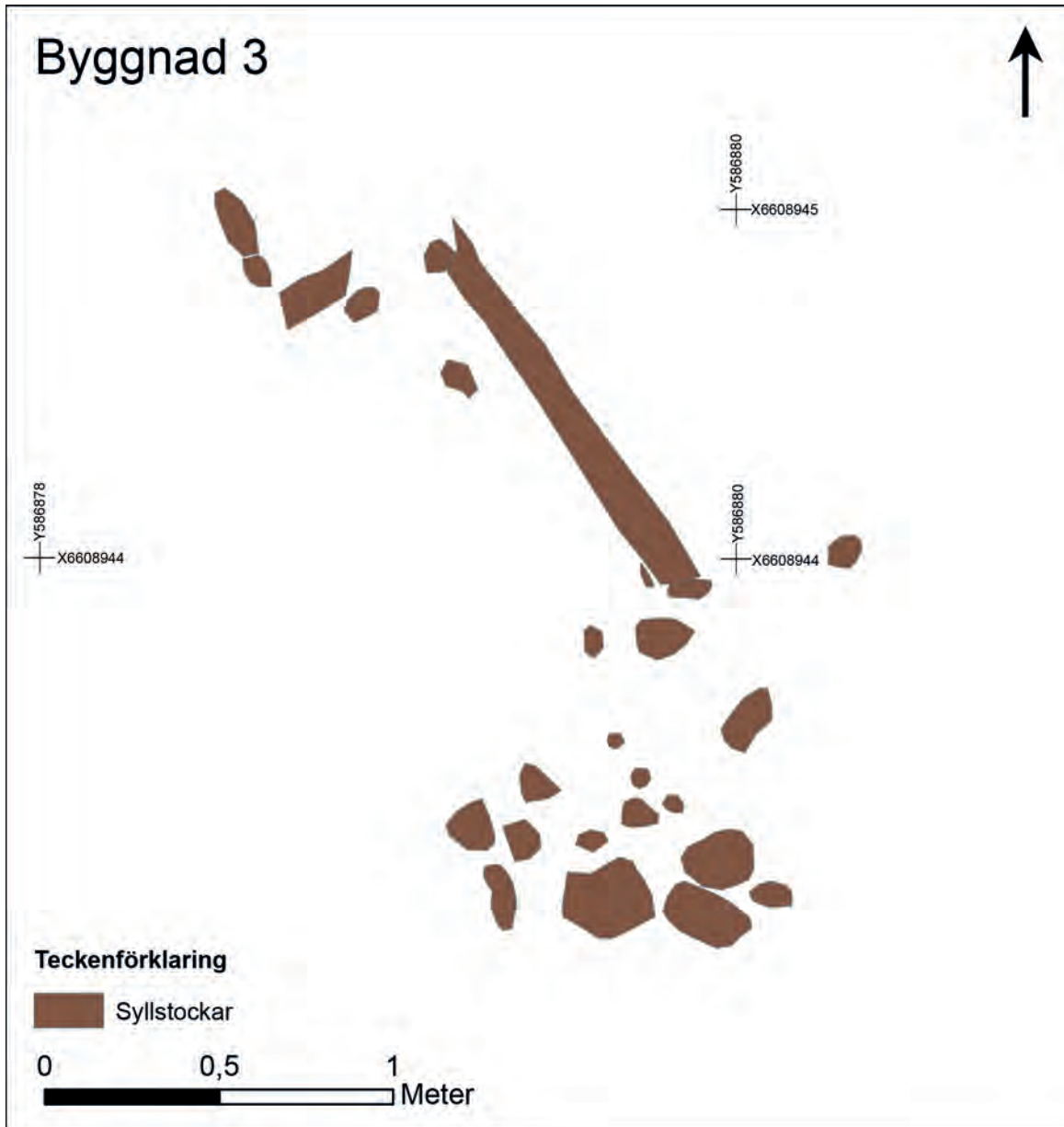
Steril nivå 0,55 m under markytan.

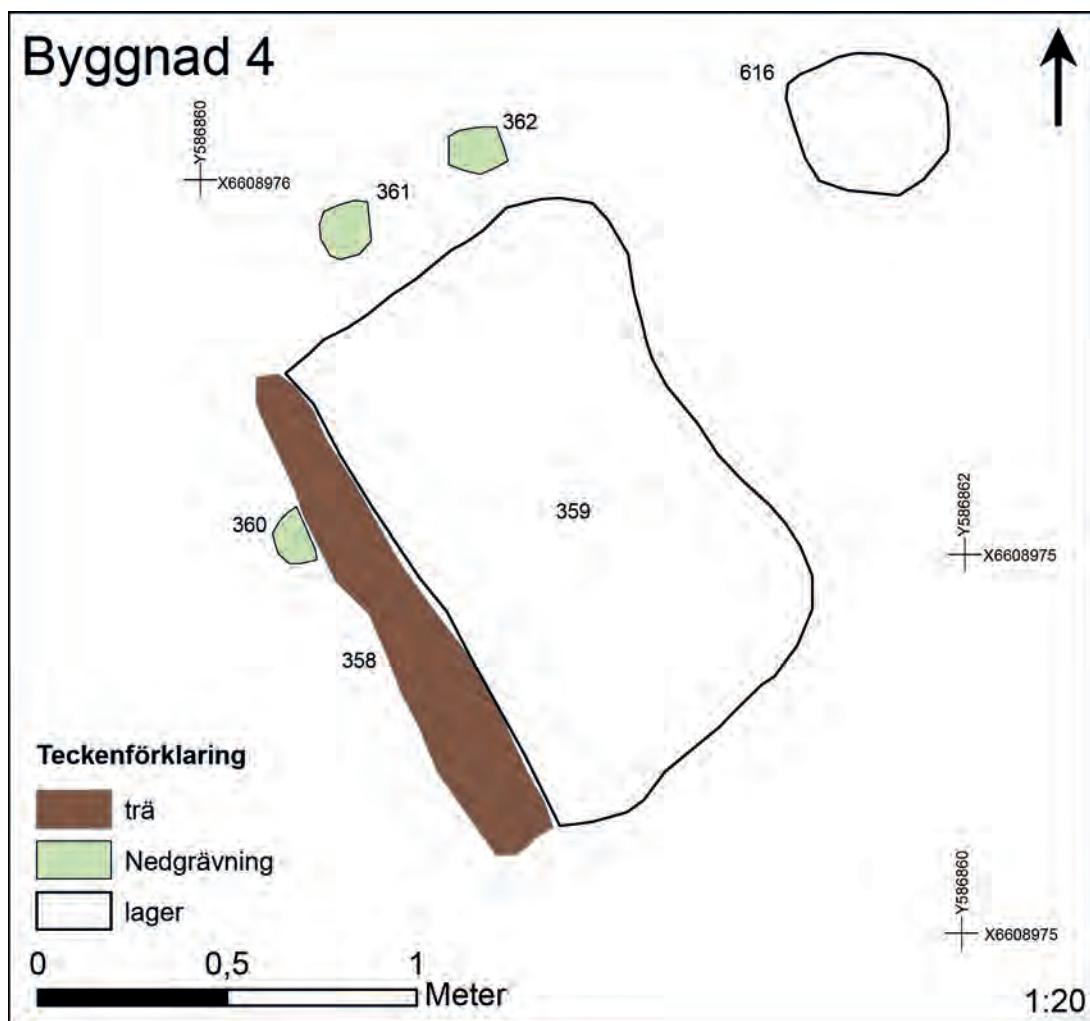
Schaktdjup 0,8 m.

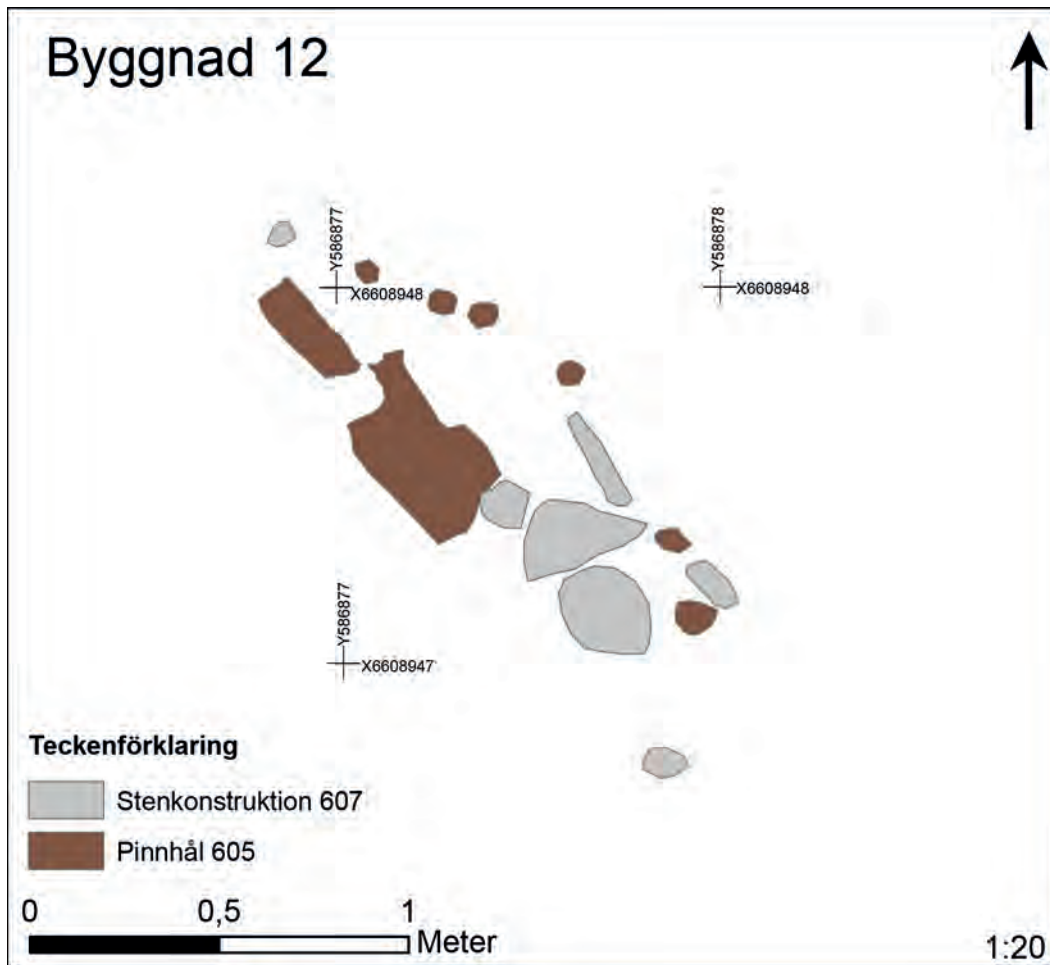
+ 9,5 m ö h steril lera. Nedgrävd?

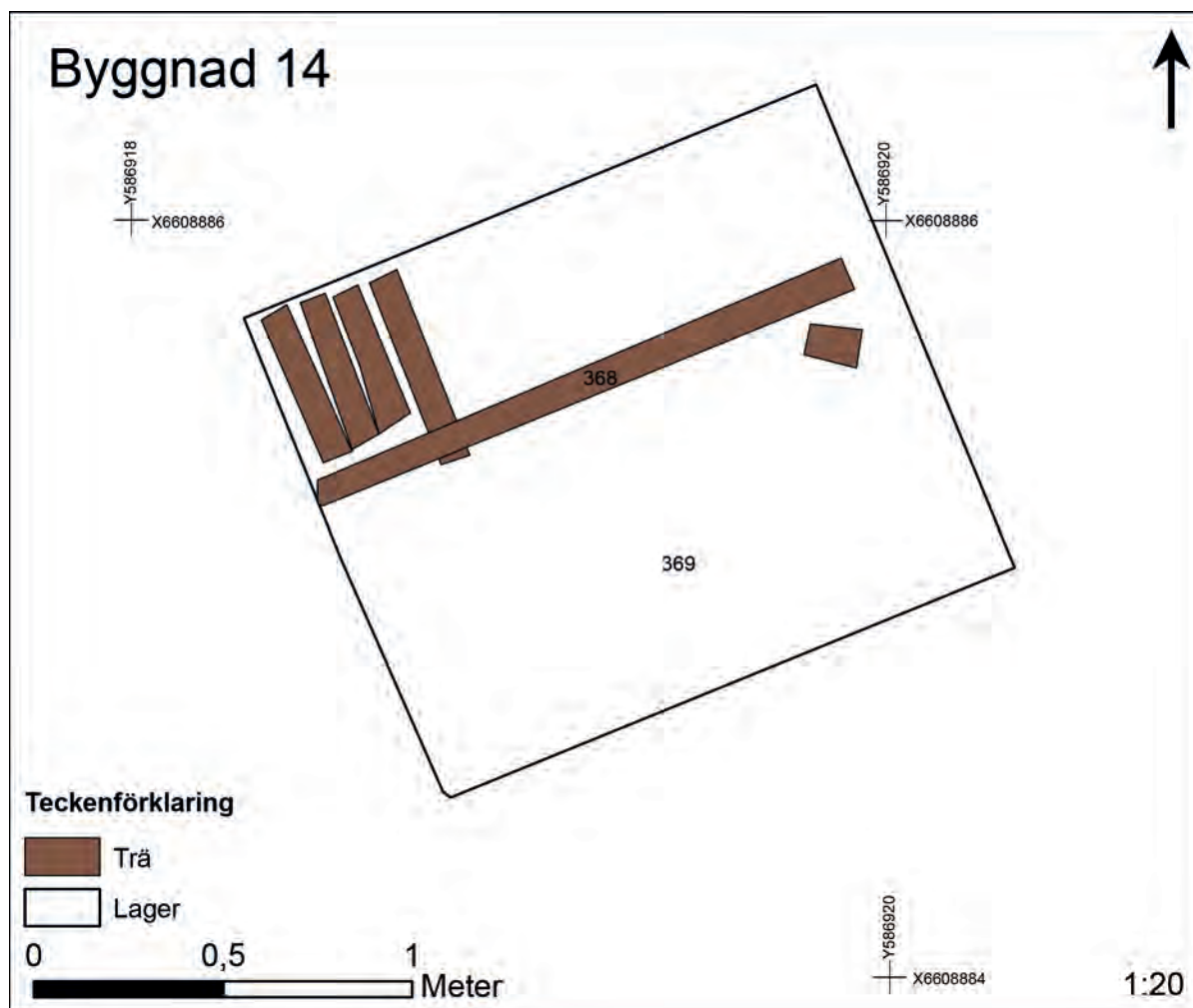
Bilaga 8. Detaljplaner över byggnader

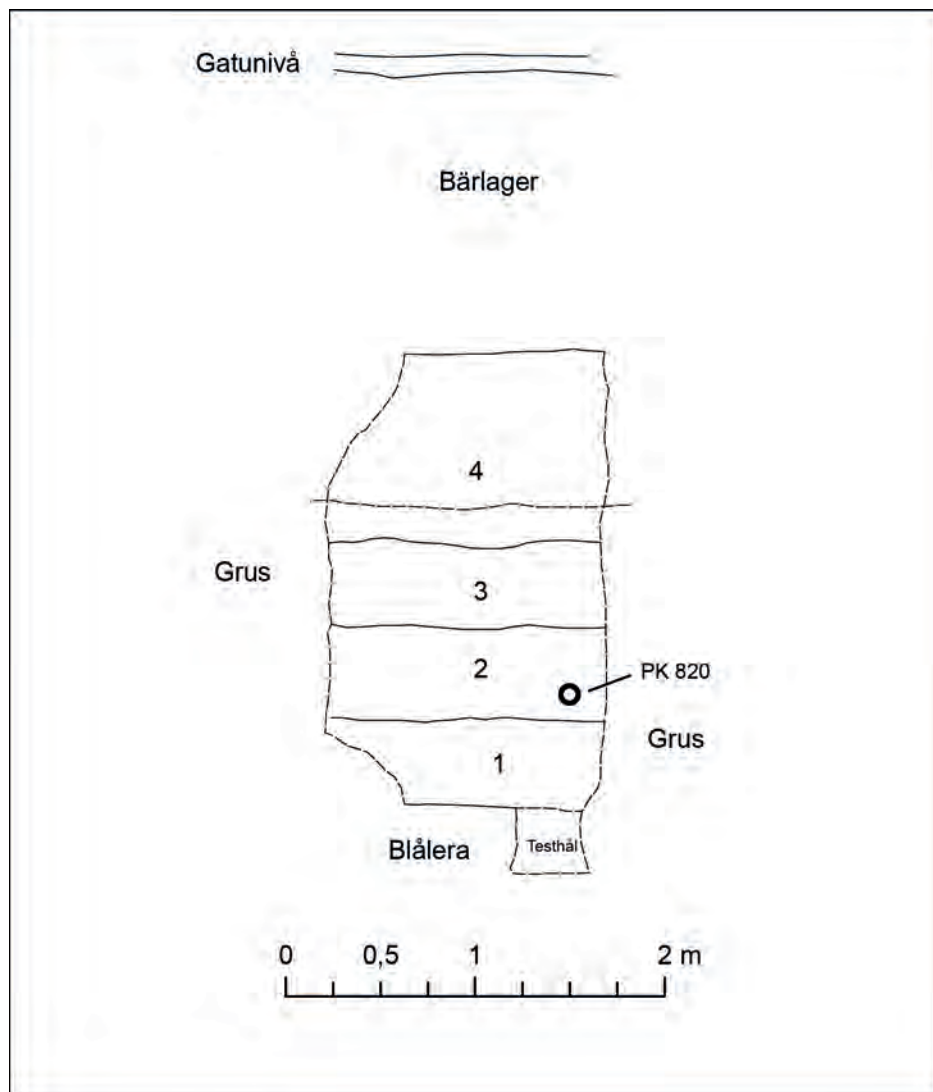

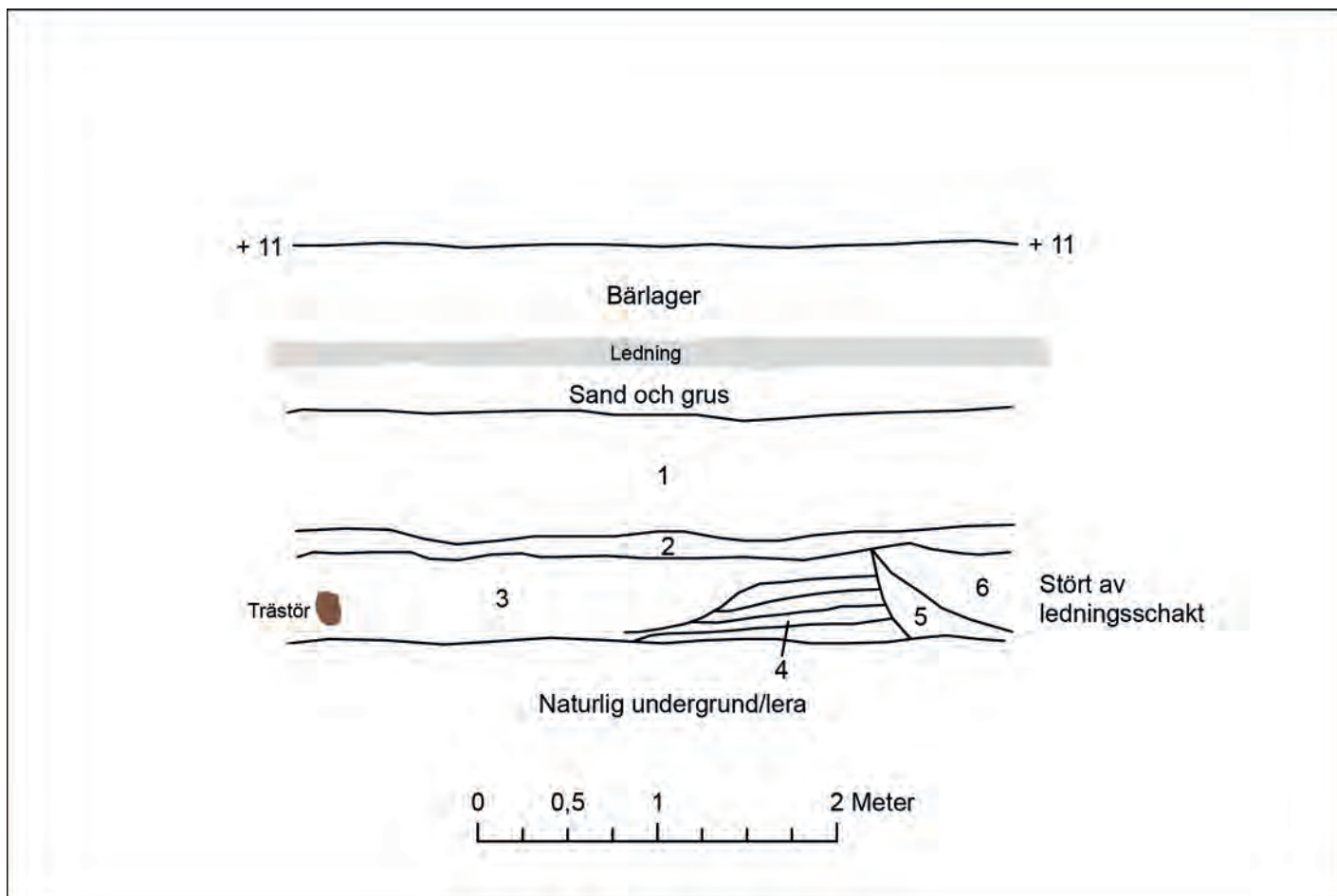

Bilaga 9. Sektioner

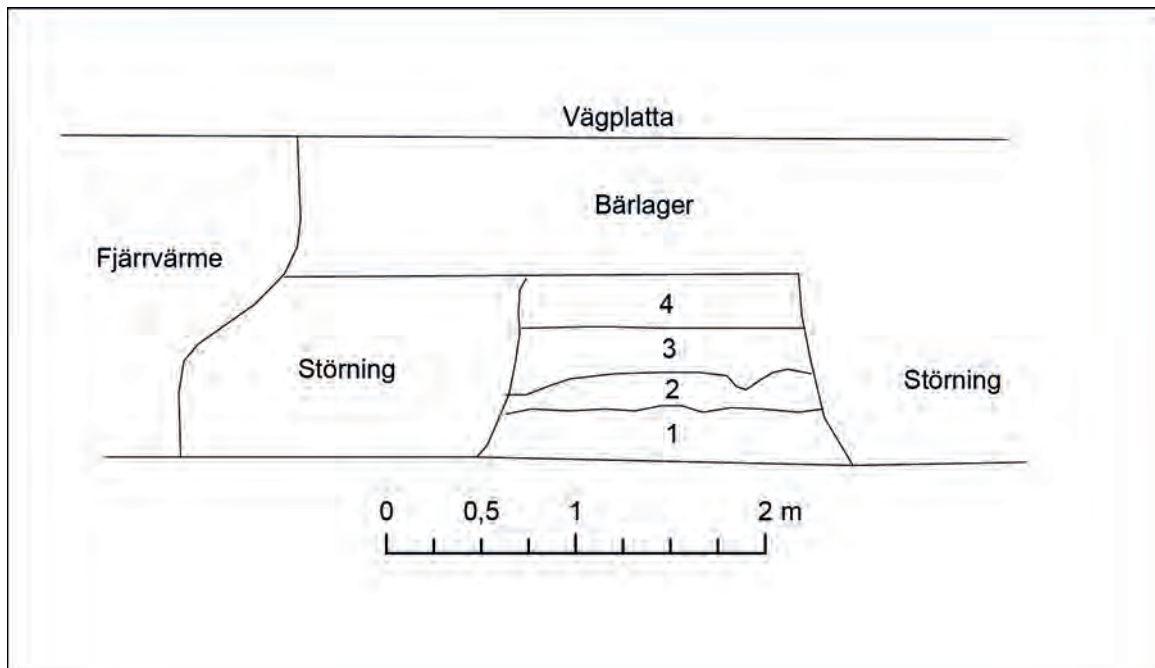
Sektion 44 i område 3.A (för sektionens läge, se figur 25). Sektion framställd av Duncan Alexander, renritad av Andrea Olausson. Skala 1:40.

- 1) Mellangrå lera, samma som L330 men avsaknad av kolfragment (L331).
- 2) Mellangrå kompakt lera, kolfragment (L330).
- 3) Mörkt gråbrun lös siltig lera, fragment av kol och tegel (L329).
- 4) Mörkt gråbrun lersilt. Mycket tegel och organiskt material, inslag av kol och djurben. Hushållsavfall och konstruktionsrester. Fynd av keramik (L328).

Sektion 46A i område 3A (för sektionens läge, se figur 23). Sektion framställd av Ingela Harrysson, renritad av Andrea Olausson. Skala 1:40.

- 1) Utfyllnad, humös lera. Tegel, småsten, kol.
- 2) Humös lera, relativt ren.
- 3) Humus, mörkbrun lera, enstaka ben.
- 4) Humus och silt lager, laminerat. Silt i botten, skuret av nedgrävning i söder.
- 5) Lera.
- 6) Humus, tegel, småsten. Svårtolkat på grund av att resten är bortgrävt.

Sektion 47 i område 3A (för sektionens läge, se figur 11). Sektion framställd av Ingela Harrysson, renritad av Anna-Lena Hallgren. Skala 1:40.

- 1) Lera, naturlig undergrund.
- 2) Ren silt (L365).
- 3) Humös silt, tramplager ursprunglig markyta, kolfragment och bränd lera (L364).
- 4) Utfyllnad, organiskt material och lera med tegelinslag (L363).